СЛОВНИК

чужомовних слів і виразів

ПЕРЕДМОВА

Наша молодь на чужині читає українську пресу та займається самоосвітою. Під час читання й навчання вона натрапляє на багато незрозумілих або не цілком зрозумілих слів, особливо чужомовного походження. Звичайно, це творить інколи чималі труднощі для зрозуміння й засвоєння певного матеріялу, а де в кого навіть послаблює бажання дальшого навчання та праці над собою.

Тому давно назріла потреба у виданні відповідного словника. І ось, щоб зарадити хоча б частково цій справі, на прохання наших численних друзів, Культурно-Освітня Референтура Крайового Комітету Спілки Української Молоді в Німеччині видає цей **«Словник чужомовних слів»**, що пояснює **3 500** найбільш уживаних в українській мові чужомовних слів і понять.

На превеликий жаль, ми змушені були опустити, через брак місця, чимало слів, що також повинні б були знайтися в цьому словнику; а інші слова, що мають по кілька значень, ми з тієї самої причини подали лише в їх головному значенні. Нам було тим тяжче зробити це, що матеріяли були приготовані для більшого й повнішого видання. Але по-

при все це, ми намагались у своїй праці зберегти не лише приступність пояснень, але також і їх науковий рівень.

В словнику позначено (тоншим шрифтом) наголоси в пояснюваних словах та подано в дужках їх чужомовне походження. Зірочка (*) вказує на те, що в даному випадку подається переносне, фігуральне значення слова.

Матеріяли для цього словника були на літери А—Н і У, Ф, Ч, Ш, Ю, Я підготовані мною, а решту матеріялів на літери О, П, Р, С, Т, Х, Ц опрацював проф. д-р В. Державин, що також перевів мовну редакцію цілого видання.

Вважаю за свій обов'язок висловити подяку ред. Ст. Ленкавському за його цінні зауваги щодо пояснень окремих слів і понять. Одноразово щиро дякую членові КК СУМ-у другові Б. Бідякові за його багатобічну допомогу, а надто за подолання всіляких труднощів, пов'язаних з виданням цього словника.

Сподіваємось, що цей словник буде корисним не тільки для нашої молоді, але й для кожної українки та українця, що матимуть у ньому потребу.

О. Я. Запорожець

Культурно-Освітній Референт
при Крайовому Комітеті СУМ-у
в Німеччині

Пояснення деяких скорочень

авіац. — авіація
англ. — англійська мова
араб. — арабська мова
арам. — арамійська мова
астр. — астрономія
афр. — африканські мови
біол. — біологія
бот. — ботаніка
військ. — військова справа
гебр. — гебрайська мова
геогр. — географія
геом. — геометрія
герм. — германські мови
гірн. — гірництво
гол. — головний
голл. — голляндська мова
гр. — грецька мова
ел. — електрика, електротехніка
есп. — еспанська мова
єгип. — єгипетська мова
жін. — жіночий рід
інд. — індійські мови
індіян. — індіянські мови (Америки)
ірл. — ірляндська мова
іт. — італійська мова
кельт. — кельтські мови
лат. — латинська мова
мад. — мадярська мова
мал. — маляйська мова
мат. — математика

мед. — медицина
мін. — мінералогія
м. ін. — між іншим
міт. — мітологія
мор. — морська справа
муз. — музика
напр. — наприклад
нім. — німецька мова
норв. — норвезька мова
перс. — перська мова
пол. — польська мова
полінез. — полінезійські мови
порт. — португальська мова
прованс. — провансальська мова
с.-г. — сільське господарство
семіт. — семітські мови
т. зв. — так званий
тур. — турецька мова
тюрк. — тюркські мови
фіз. — фізика
філ. — філософія
фот. — фотографія
фр. — французька мова
хем. — хемія
юр. — юридичний вираз
яп. — японська мова

УКРАЇНСЬКА АЗБУКА.

А, Б, В, Г, Ґ, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Ї, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, Ь.

А

абат (семіт.) — 1) ігумен, настоятель католицького чоловічого манастиря (абатства); 2) у Франції — назва католицького священика взагалі.

абатиса (семіт.) — настоятелька католицького жіночого манастиря.

абдикація (лат.) — зречення престолу, відмова від влади, посади чи сану.

абітурієнт (лат.) — матурист, учень, що закінчує середню школу.

абонемент (фр.) — попередньо оплачене право на користування, на певний час, книгами, часописами, місцем у театрі тощо; **абонент** (нім.) — особа, що має абонемент.

аборигени (лат.) — тубільці, люди, що живуть від найдавніших часів в якійсь країні чи місцевості, автохтони.

аборт (лат.) — викидень, передчасне припинення вагітности (природнє або штучне).

абракадабра (семіт.) — 1) чародійне слово з античности та середніх віків; 2)* нісенітниця, незрозумілий набір слів.

абсолют (лат.) — в ідеалістичній філософії — безумовна правда, вічна першооснова всесвіту (абсолютний Дух, абсолютна Ідея); **абсолютний** — 1) безумовний, необмежений, безвідносний; 2) до-

сконалий, повний; **абсолютизм** — самодержавна влада, необмежена монархія, форма правління, за якої найвища влада належить необмежено одній особі — монархові; **абсолюторія** — приймання рахунків або справоздання, звільнення від попередньо покладених обов'язків (з потвердженням їх задовільного виконання).

абсольвент (лат.) — той, що закінчив якусь школу.

абсорбувати (лат.) — потлинати, всмоктувати; займати чи переймати цілковито.

абстрагувати (лат.) — думками відриватись від тих чи інших конкретних сторін розгляданих явищ.

абстракція (лат.) — 1) розумове відривання від тих чи інших конкретних сторін або властивостей предмету; 2) відірване в такий спосіб поняття або узагальнення; **абстрактний** — відірваний від конкретного явища, ненаочний.

абсурд (лат.) — нісенітниця, безглуздя.

аванґард (фр.) — передовий загін; передня сторожа.

аванзаля (фр.) — передня заля; **аванпост** — найдальше наперед висунена стійка, найближче до ворожої лінії; **авансцена** — частина сцени, що дещо виступає в залю для глядачів (перед завісою).

аванс (фр.) — 1) грошова сума, що ви-

дається в рахунок умовленої плати (завдаток) або в рахунок передбачених витрат; 2) «робити аванси» — заґравати, давати далекосяжні обіцянки з власної ініціятиви; запобігати перед кимсь.

авантура і авантюра (фр.) — ризиковне починання, пригода; сумнівне щодо чесности підприємство, розраховане на випадковий успіх; **авантурник і авантюрист** — шукач пригод; пройдисвіт.

аварія (іт.) — 1) пошкодження корабля, машини, станка, устаткування чи будівлі; 2) нещасливий випадок, катастрофа.

авґійові стайні (гр.) — 1) стайні леґендарного грецького короля Авґія, що не чистились багато років і були вичищені протягом одного дня Гераклом (Геркулесом); 2) щось украй забруднене, запущене.

авдиторія (лат.) — 1) заля, в якій читаються виклади, доповіді, влаштовуються мітинґи; 2) збірна назва слухачів викладу, доповіді, промови.

авдієнція (лат.) — офіційне прийняття у високопоставленої особи.

авеню (фр.) — широка вулиця, переважно обсаджена з обох боків деревами.

авіяція (фр.) — 1) повітролітання, теорія і практика пересування в повітрі на літаючих апаратах; 2) повітряна

фльота; **авіятор** — літун, пілот; **авіяносець і авіоносець** — корабель, що містить на верхній палубі відповідну площу для злету і сідання літаків та анґари для них.

авля (лат.) — велика заля для офіційних актів, особливо в університетах і середніх школах.

аврал (англ.) — невідкладна праця на морі, в якій бере участь цілий особовий склад корабля, а інколи й пасажири.

авреоля (лат.) — 1) сяйво навколо голів святих на іконах та інших образах; 2)* честь і пошана, що оточують когонебудь.

автентичний (гр.) — правдивий, справжній, дійсний, заснований на першоджерелах.

автобіографія (гр.) — опис власного життя, власний життєпис.

автограф (гр.) — власноручний підпис, надпис або рукопис.

автокефальна церква (гр.) — самостійна церква, адміністраційно незалежна від іншої церковної організації того самого віровизнання.

автократ (гр.) — самодержець, необмежений правитель.

автономія (гр.) — самоуправління, право якоїсь нації, народности, области вирішувати свої внутрішні справи само-

стійно, тим часом як зовнішні справи вирішують окупаційні чинники або федеративний уряд ширшого об'єднання.

автор (лат.) — особа, що створила мистецький, науковий, публіцистичний чи технічний твір, винахід, проєкт тощо.

авторизація (лат.) — правне уповноваження когось другого до чогось; **авторизувати** — уповноважнювати.

авторитет (лат.) — 1) загальновизнане значення, вплив, престиж; 2) особа, що користується загальновизнаним впливом, престижем; **авторитарний** — заснований на сліпому підкоренні авторитетові.

автохтони (гр.) — первісна людність якоїсь країни.

аґент (лат.) — особа, що діє з доручення когось іншого, уповноважений, відпоручник; **аґентура** — 1) заняття або посада аґента; 2) збірність аґентів якоїсь установи, підприємства або організації; 3) шпигуни й диверсанти ворожих країн; **аґентство, аґенція** — 1) організація, що виконує певні доручення установ чи приватних осіб; 2) установа, що збирає інформації для часописів; 3) представництво, філія якоїсь установи або підприємства.

аґітація (лат.) — усна, писемна і пресова діяльність, скерована для політичного впливу на маси, шляхом поширен-

ня певних ідей і гасел; **аґітатор** — особа, що провадить аґітацію.

аґрарний (лат.) — земельний; той, що стосується до землеволодіння або землекористування.

аґресія (лат.) — збройний напад однієї або кількох держав на іншу країну; **аґресор** — нападаюча сторона, що розпочинає війну.

аґрикультура (лат.) — 1) рільництво (розведення і вирощування польових культур); 2) сукупність способів, заходів, що скеровані на поліпшення техніки землеробства; **аґрикультурний** — рільничий.

аґрономія (гр.) — наука про сільське господарство, включно з усіма теоретичними й практичними знаннями в цій ділянці; **аґроном** — фахівець в галузі сільського господарства.

адаптація (лат.) — пристосування до якихнебудь умовин.

адвокат (лат.) — професійний оборонець, кваліфікований захисник чиїхсь інтересів перед судом.

адепт (лат.) — 1) посвячений в таємниці якогось вчення, секти і ін.; 2) * ревний послідовник, прихильник якогось вчення, якоїсь ідеї.

адмірал (араб.) — військове звання вищого командного складу воєнноморської

фльоти; **адміралтійство і адміраліція** — назва міністерства военно-морської фльоти (зокрема в Англії).

адоптувати (лат.) — всиновлювати, вдочеряти.

адреса (фр.) — 1) письмовий привіт, офіційне звернення до якоїсь особи або установи; 2) вказання місця перебування певної особи або установи; **адресант** —особа, що адресує; **адресат** — особа, якій адресується; **адресар** — книжка, в якій подано в певному порядку різні адреси.

адьютант (лат.) — особа офіцерського складу, що виконує службові доручення командувача з'єднання та інші штабні обов'язки при ньому.

аеро- (гр.) — приросток, що в складних словах вказує на їх відношення до повітря, повітроплавства, авіяції.

аеродром (гр.) — летовище, місце стояння, злету і приземлення літаків, а також комплекс допоміжних будівель при ньому; **аероклюб** — громадська організація (клюб), що об'єднує осіб, які цікавляться або займаються авіяцією.

азиль (гр.) — прибіжище, пристановище, притулок (в політичному значенні).

азот (гр.) — хемічний елемент, зветься також нітроґен (знак N).

академія (гр.) — 1) вища наукова або

мистецька установа; 2) назва деяких вищих навчальних закладів (напр. військових, сільсько-господарських); 3) врочисті пропам'ятні збори; **академік** — член академії; **академічний** — 1) що стосується до академії; 2)* суворо науковий; чисто теоретичний.

акварелля (іт.) — 1) водяна фарба; 2) малярство водяними фарбами.

акваріюм (лат.) — штучне водоймище (частіш — скляна скриня) для тримання водяних тварин (риб тощо) і рослин.

акліматизація (лат.) — пристосування тварин або рослин до нових, незвиклих кліматичних і географічних умов.

акомпаньямент (іт.) — музика, що супроводить і доповнює головний голос (співака, інструменту або хору); **акомпаньятор** — той, хто веде акомпаньямент.

а-конто (іт.) — комерц.: «в рахунок плати».

акорд (іт.) — муз.: рівночасне сполучення декількох (не менше від трьох) тонів.

аксіома (гр.) — 1) вихідне твердження, яке в даній науці приймається без доказів; 2)* якась очевидна істина, що не потребує доказів.

акт (лат.) — 1) вчинок, дія; 2) офіційний документ, запис, протокол; 3) дія в

драматичному творі; 4) врочисте зібрання, переважно в навчальних закладах; 5) зображення відкритого людського тіла.

актив (лат.) — 1) найдіяльніші члени якоїсь організації; 2) в бухгальтерії — всі види матеріяльних цінностей в балянсі підприємства; **активний** — діяльний, діючий; **активізувати** — робити активним, посилювати діяльність, спонукати до дії.

актуальний (лат.) — важливий під теперішній час, визрілий, на часі.

акумулятор (лат.) — прилад для нагромадження електричної енерґії або тепла з метою пізнішого їх використання; **акумуляція** — нагромадження, скупчення енерґії.

акустика (гр.) — 1) наука про звук; 2) звукові умовини якогось приміщення.

акцент (лат.) — 1) наголос; 2) своєрідні риси вимови в осіб, що говорять чужою мовою.

акцидентний (лат.) — побічний, несуттєвий.

акція (лат.) — 1) цінний папір, що приносить пропорційну частину прибутку, одержаного акційним товариством за відчитний час; 2) дія, що застосовується для досягнення певної накресленої мети; **акціонер** — власник акцій; **акційне** това-

риство — спілка заснована на паях (акціях).

Албіон (кельт.) — старовинна назва Англії.

алея (фр.) — дорога обсаджена з обох боків деревами; доріжка в парку або саду.

алілуя (гебр.) — 1) хвальний приспів у християнському богослуженні; 2) * співати а. — непомірно хвалити, підлабузнюватись.

аліменти (лат.) — грошеві засоби, присуджені на утримання дитини, дружини або непрацездатних батьків.

Аллах (араб.) — Бог у мусулман.

алмаз (араб.) — діямант, брилянт.

алогічний (гр.) — що суперечить правильному думанню.

алфавит, — див. **альфабет**.

альбатрос (англ.) — великий морський птах із групи буревісників.

альґебра (араб.) — частина математики, що вивчає дії з величинами (означеними літерами), незалежно від їх числового значення; **альґебричний** — стосовний до альґебри.

алькоголь (араб.) — спирт; **алькоголізм** — надмірне вживання спиртових напоїв, що веде до цілої низки шкідливих наслідків, як для самих п'яниць так і для народу.

альманах (єгип.?) — 1) збірник (неперіодичний) літературних творів різних авторів; 2) старовинний календар.

альпінізм (лат.) — високогірний туризм, спортове сходження на гірські шпилі; **альпініст** — спортовець, що займається гірським туризмом.

альт (іт.) — 1) низький жіночий голос або дитячий голос, що є вищим за чоловічий тенор; 2) смичковий інструмент.

альтернатива (лат.) — одна з двох взаємно виключаючих одна одну можливостей; **альтернативний** — належний до альтернативи.

альтруїзм (лат.) — безкорисна турбота про інших і готовість жертвувати для інших своїми особистими інтересами.

альфа (гр.) — перша літера грецької абетки; «альфа і омега (остання літера грецької абетки)» — початок і кінець; **альфа-промені** — потік альфа-часток, що їх випромінюють радіоактивні речовини; **альфа-частки** — ядра атомів гелію; **альфабет** і **алфавит** (гр.) — абетка.

альянс (фр.) — союз між державами; в більш широкому розумінні — союз (спілка) взагалі, об'єднання.

аматор (лат.) — любитель, замилуваний у чомусь.

амбасада (фр.) — державне посоль-

ство; **амбасадор** — посол держави при уряді іншої держави.

амбіція (лат.) — шанолюбні претенсії (здебільшого невиправдані).

амбуляторія (лат.) — лікувальна установа, яка надає допомогу хворим, що приходять (але не перебувають у ній).

амвон (гр.) — підвищення перед вівтарем у церкві, з якого виголошується проповіді.

аметист (гр.) — коштовний камінь, прозора фіялкова відміна кварцю.

амінь (гебр.) — 1) хай так буде; 2 * певний кінець.

амнестія (гр.) — 1) повне або часткове звільнення від кари і від її правних наслідків (зняття судимости); 2) * прощення, помилування, уласкавлення.

аморальний (лат.) — 1) той, що засадниче заперечує загальнообов'язкову мораль; 2) неморальний, що порушує правила доброї поведінки.

амортизація (лат.) — 1) поступова сплата капіталу підприємства чи якогось боргу періодичними внесками; 2) поступове зуживаня машинерії; 3) зменшення цінности оподаткованого майна; 4) зм'якшення поштовхів під час праці машин.

аморфний (гр.) — 1) в мінералогії — позбавлений кристалічної будови; 2) безформний, неоформлений.

ампер (фр.) — одиниця сили електричного струму.

ампутація (лат.) — відняття операційним способом якоїсь частини тіла (зокрема кінцівок).

амуніція (лат.) — військові припаси, передусім набої і вибухові речовини.

амфібії (гр.) — земноводні тварини і рослини, що можуть жити у воді й на поверхні.

амфібія (гр.) — 1) літаючий апарат, пристосований для злету й сідання на воді і на суходолі; 2) панцерник (танк), що може пересуватись на суходолі і на воді.

аналіза (гр.) — метода наукового дослідження шляхом розкладу предмету на його складники; **аналізувати** — досліджувати, розкладаючи на складники, робити аналізу.

аналітика (гр.) — вчення про основні елементи і умови мислення — складова частина логіки.

аналогія (гр.) — схожість, подібність у певному відношенні предметів, явищ чи понять.

анальфабет (гр.) — 1) неписьменний; 2) * зовсім не обізнаний в якійсь галузі, профан.

анархія (гр.) — безвладдя; * безлад, хаос; **анархіст** — прихильник анархізму;

анархізм — соціяльне вчення, що відкидає всяку потребу в державній владі.

анатема (гр.) — відлучення від церкви; прокляття.

анатомія (гр.) — наука про склад і будову тваринних і рослинних організмів.

анахронізм (гр.) — похибка в означенні часу подій; * застарілий погляд чи звичай.

ангел, янгол і **ангол** (гр.) — вістун (Божий); в християнській релігії — назва безтілесних розумних істот, що з'являються у людській подобі.

анґажувати (фр.) — запрошувати; приймати на службу.

анґар (фр.) — приміщення для стояння і переховування літаючих апаратів.

анґіна (лат.) — запалення горла.

анекдота (гр.) — коротке жартівливе оповідання (здебільшого вигадане) про якусь смішну подію; вигадка, жарт; **анекдотичний** — смішний; * малоймовірний.

анексія (лат.) — приєднання якоїсь чужої території.

анемія (гр.) — недокрів'я, малокрів'я, зменшення кількости червоних тілець у крові.

анестезія (гр.) — втрата чутливости всього тіла чи якоїсь його частини; штучне обезболення перед оперуванням.

анімальний (лат.) — тваринний, що

стосується тварин; **анімаліст** — маляр, що зображує тварини.

аннали (лат.) — літопис.

анод (гр.) — додатньо (позитивно) заряджений електрод.

аномалія (гр.) — неправильність, відхилення від норми, від загальної закономірности.

анонім (гр.) — автор листа чи твору, що не подає свого імени; твір без зазначення імени автора; **анонімний** — безіменний.

анонс (фр.) — попередня об'ява, в більшості — про наступні ґастролі, спектаклі, концерти і т. ін.

ано(р)мальний (лат.-гр.) — ненормальний, що відхиляється, відступає від норми.

ансамбль (фр.) — склад виконавців спектаклю; сумісна участь кількох осіб у виконанні музичного твору; група будівель, що складають архітектурну цілість; взаємно погоджена група взагалі.

антагонізм (гр.) — непримиренна суперечність або ворожість; **антагоніст** — противник, суперник; **антагоністичний** — непримиренно суперечний або ворожий.

Антарктида (гр.) — південна полярна область земної кулі.

анти- (гр.) — приросток, що відповідає за значенням українському «проти» в

складних словах, напр., антибольшевицький.

антикварій (лат.) — торгівля старовинними предметами, картинами, здебільшого — старими книгами; **антиквар** — власник антикварію.

антипатія (гр.) — почуття неприязні, відрази (протилежне до симпатії).

антиподи (гр.) — мешканці взаємно протилежних місць земної кулі; * люди з протилежними поглядами або рисами характеру.

антисанітарний — що порушує правила санітарії.

антисеміт — вороже наставлений до жидів (що є семітичного походження); юдофоб.

антисоціяльний (лат.) — протигромадський.

антитеза (гр.) — 1) протилежне до тези; 2) протиставлення взаємно протилежних думок або образів (напр., добрий — злий).

антициклон (гр.) — область високого атмосферичного тиску (протилежне — циклон) з ясним небом і тихою, стійкою погодою.

античний (лат.) — стосовний до давньогрецької і давньоримської доби.

антологія (гр.) — збірник вибраних творів (переважно віршів) різних авторів.

антракт (фр.) — перерва між діями (актами) спектаклю, відділами концерту тощо.

антрацит (гр.) — дуже тверде кам'яне вугілля блискучого чорного кольору, що містить понад 93% вуглецю.

антрепренер (фр.) — підприємець, головне — приватний утримувач театру, цирку тощо.

антропологія (гр.) — наука, що всебічно вивчає біологічну природу людини (становище людини серед інших істот, її походження, різні расові типи людини тощо).

анулювати (лат.) — знести, уневажнити, оголосити недійсним.

анфас (фр.) — 1) лицем до промовляючого; 2) зображення обличчя або постаті прямо спереду.

аорта (гр.) — головна артерія, що бере початок від лівого шлуночка серця.

апарат (лат.) — прилад, пристосування, устаткування; установа чи ряд установ, що обслуговують якусь галузь управління; збірність працівників якоїсь організації чи установи; збірність органів людини, тварини чи рослини, що мають однакове призначення; **апаратура** — збірність апаратів (приладів); устаткування якоїсь ляборатоорії чи цеху.

апартамент (фр.) — велика, розкішна кімната; парадні або офіційні покої.

апатія (гр.) — байдужість, млявість, в'ялість; **апатичний** — байдужий до всього, млявий, в'ялий.

апеляція (лат.) — оскарження якоїсь постанови перед вищою інстанцією; **апелянт** — той, що подає апеляцію, **апелювати** — оскаржувати якусь постанову, подати апеляцію; звертатись до якогось авторитету, покликатись на нього.

апендицит (лат.) — запалення червоподібного відростку сліпої кишки (т. зв. «апендиксу»).

аплікація (лат.) — 1) пильність, старанність; 2) початкова служба; 3) малюнок або орнамент, створений шляхом нашивання або наклеювання окремих його кольорових частин; **аплікант** — практикант (здебільшого без оплати).

апльодисменти (фр.) — рукоплески.

апльомб (фр.) — самовпевність, сміливість, зухвалість (в поведінці чи розмові).

аполітичний (гр.) — байдужий до політики; що ухиляється від участі в політичному житті.

апологетика (гр.) — частина теології, що спростовує закиди, звернені проти християнської віри (або певного християнського віровизнання); **апологія** — ви-

правдання, спростування закидів; **апологет** — оборонець якоїсь ідеї, вчення і т. ін.

апоплексія (гр.) — крововилиття в мозок.

апостат (гр.) — відступник (зокрема від християнської віри).

апостол (гр.) — 1) один із 12 найближчих учнів Христа; 2) * первовчитель.

апостроф (гр.) — значок у вигляді коми над рядком, що означає пропущення голосівки, або ж що суміжні літери треба читати роздільно (напр., об'ява).

апотеоза (гр.) — обожнення (або й просто велике прославлення) певної особи.

апріорний (лат.) — незалежний від досвіду, передуючий йому; * наперед стверджений, заперечуваний тощо.

апробувати (лат.) — схвалювати, стверджувати.

аранжувати (фр.) — уряджувати, впорядковувати; переробляти музичний твір, складений для певного інструменту, відповідно до іншого інструменту.

арбітер (фр.) — третейський суддя, що вибирається спірними сторонами за їх взаємним погодженням.

арґумент (лат.) — логічний доказ, довід.

арена (лат.) — місце висипане піском,

де відбуваються циркові або спортові дії; * місце бою, змагань або взагалі якоїсь активної діяльности.

аристократія (гр.) — 1) панівний (здебільшого спадковий) стан у державі, суспільстві або його складовій частині; 2) еліта взагалі; **аристократ** — член аристократії.

аритметика (гр.) — частина математики, що вивчає властивості чисел та дії з ними.

арія (іт.) — вокальний твір для одного голосу в супроводі оркестри (здебільшого в опері).

Арктика (лат.) — північна полярна область земної кулі; **арктичний** — північнополярний.

армія (фр.) — 1) сукупність збройних сил держави; у вужчому розумінні — наземні збройні сили; 2) частина збройних сил країни, що під час війни діє на певному фронті (діюча армія); 3) оперативне з'єднання в складі кількох корпусів; 4) військові з'єднання поневоленого народу, що перебувають за межами батьківщини — визвольна армія; 5) підпільні збройні сили поневоленого народу, що збройно бореться проти окупантів — підпільна армія (напр., Українська Повстанська Армія, що тепер діє в Україні); 6) * збірність людей, які мо-

жуть бути об'єднані певною загальною ознакою, напр., армія українських патріотів-самостійників.

аромат (гр.) — пахощі.

арсенал (фр.) — місце виготовлення, ремонту та переховування зброї і інших предметів військового виряду; * запас зброї (рівнож і духової).

артерія (гр.) — кровоносна судина, що несе кров від серця до периферії; * важливий шлях сполучення.

артилерія (фр.) — 1) збірність вогнестрільних гармат; 2) рід військ, чиїм основним озброєнням є гармати; 3) наука про будову і застосування вогнестрільної зброї всіх видів.

артист (лат.) — людина, що вибрала своїм фахом прилюдне виконування творів мистецтва; * особа, що досягла в якійсь галузі високої майстерности; **артистичний** — мистецький, майстерний.

артос (гр.) — обрядовий, хліб у літургії.

архаїзм (гр.) — 1) наслідування старовини; 2) старовинне слово чи мовний зворот; **архаїчний** — старовинний, стародавній, застарілий.

архангел і **архангол** (гр.) — провідник янголів.

археологія (гр.) — наука, що вивчає

(головним чином, шляхом розкопів) матеріяльні пам'ятки минулого.

архи- (гр.) — приросток, що означає в складних словах: а) старшинство, вище положення (зокрема в церковному званні); б) вищий ступінь ознаки, що міститься в другій частині слова.

архиепископ (гр.) — головний, старший єпископ.

архиєрей (гр.) — назва вищих санів духовенства.

архимандрит (гр.) — настоятель манастиря, ігумен (у східній церкві).

архистратиг (гр.) — назва архангела Михаїла, як провідника небесних сил у боротьбі з дияволом.

архів (лат.) — установа для зберігання документів і писемних пам'яток.

архітектура (лат.) — 1) будівельне мистецтво; 2) * будова, структура взагалі; **архітект** — фахівець у галузі архітектури, мистець-будівник.

асамблея (фр.) — Генеральна А. — один із головних органів Організації Об'єднаних Націй (загальні пленарні збори держав-членів ООН).

асиґнувати (лат.) — відпускати або призначати певну суму грошей на якусь ціль.

асиметрія (гр.) — відсутність або порушення співрозмірности.

асиміляція (лат.) — уподібнення до чогось; перероблення і засвоєння харчових речовин тваринним або рослинним організмом; злиття одного народу з іншим ціною втрати власних національних ознак.

асистент (лат.) — особа, що допомагає професорові, лікареві і ін. під час операції чи виконання якоїсь наукової або академічної праці.

аскет (гр.) — 1) чернець-покутник; 2) * найвищою мірою витримана людина, що відмовляється від усіх життєвих вигід.

асортимент (фр.) — підбір різних видів і ґатунків товарів у торговельному або виробничому підприємстві; * підбір однорідних предметів.

асоціяція (лат.) — 1) об'єднання, спілка; 2) в психології — зв'язок уявлень; **асоціяльний** — протигромадський, що порушує права і інтереси громади; **асоціювати** — 1) сполучати в думках, зближати уявлення; 2) долучати до власної спілки, спільноти, групи.

аспект (лат.) — кут зору, під яким сприймається дане явище або поняття; перспектива, в якій виступає дане явище.

аспірант (лат.) — 1) особа, що офіційно готується до наукової діяльности (у

вищій школі або науково-дослідному інституті); 2) кандидат на якусь посаду; 3) кандидат на старшинську ранґу.

астма (гр.) — певна хвороба з нападами задихання.

астрологія (гр.) — наука (сумнівна) про впливи зірок на людську долю; **астролог** — знавець астрології.

астрономія (гр.) — наука про небесні тіла; досліджує природу, будову і рух небесних тіл, а також їх фізичний і хемічний стан, походження і зміни; **астроном** — вчений фахівець з астрономії, **астрофізика** — частина астрономії, що досліджує фізичні (і хемічні) властивості небесних тіл.

атака (фр.) — масовий напад на ворога з метою битись рукопаш, останній і вирішальний етап наступу.

аташе (фр.) — офіційна особа, причислена до дипломатичного представництва , як фахівець з якоїсь галузі, напр., військовий а., торговельний а., і т. ін.

атеїст (гр.) — безвірник, що заперечує існування Бога.

ательє (фр.) — майстерня маляра, скульптора, фотографа; а. **мод** — майстерня одягу.

атентат (лат.) — замах на чиєсь життя на політичному ґрунті.

атестація (лат.) — визначення ділової і політичної кваліфікації працівника, писемна опінія про його здібності або поведінку; **атестат** — писемне свідоцтво про закінчення навчального закладу, про проходження служби, про моральну поведінку, тощо.

атлас (гр.) — 1) збірка географічних, історичних та інших карт (мап), підібраних за певною системою; 2) зібрання зображень тварин, рослин і т. ін., з навчальною метою.

атлас — **отлас** (шовкова тканина).

атлетика (гр.) — гімнастичні вправи, що вимагають сили і вправности; **легка а.** — біг, скакання і т. ін.; **тяжка а.** — підіймання тягарів, бокс, боротьба і т. ін.; **атлет** — професійний борець, виконувач атлетики; * людина великої фізичної сили.

атмосфера (гр.) — 1) газоподібна оболонка земної кулі; складається з суміші азоту (78,03%), кисню (20,99%), арґону (0,94%), вуглекислоти (0,03%) та невеликої кількости неону, гелію, криптону, ксенону, а також пилу й води в різних станах; 2) одиниця виміру тиску, що дорівнює тискові стовбця живого срібла висотою 760 мм або 1,033 кг на 1 $см^2$; 3) * духове й душевне середовище, настрій оточення, напр., «товариська а.»;

атмосферні опади — дощ, роса, сніг, іней, град.

атом (гр.) — дуже мала окрема частка хемічного елементу; складається з додатньо зарядженого ядра і електронів, що на певній віддалі рухаються навколо; ядро складається з протонів і невтронів; **атомова** енерґія — енерґія, що виділюється у велетенській кількості під час розбиття атомових ядер, напр., під час вибуху атомової бомби.

атракціон і **атракція** (лат.) — ефектовний нумер програми в циркових або інших розвагах.

атрибут (лат.) — приналежність, суттєва ознака, властивість, невід'ємна прикмета предмету.

атрофія (гр.) — зменшення та звиродніння якогось органу чи тканини, переважно в наслідку порушення їх харчування; * притуплення, втрата якогось чуття чи властивости.

афера (фр.) — темна справа, шахрайське підприємство; **аферист** — сумнівний ділок, ошуканець, шахрай.

афоризм (гр.) — короткий вислів, що подає якусь узагальнену думку; для афоризму обов'язкові закінченість думки і загостреність форми.

афронт (фр.) — гостра образа, зокрема прилюдна.

Б

баба (тюрк.) — в тюркських народів — почесне звернення до старших віком; почесний титул духовних осіб на Сході.

баґателізувати (фр.) — маловажити, трактувати не серйозно.

база (гр.) — 1) основа, фундамент; опірний пункт; 2) склади, майстерні і ін., а іноді й частина території, з приміщеннями і певними запасами для постачання армії, експедиції, різних установ тощо; 3) установа, що обслуговує ту чи іншу галузь культурно-освітньої праці, напр., книжкова б.

базальт (лат.) — темна склоподібна вулканічна гірська порода; вживається як будівельний матеріял для доріг, а також у керамічній і скляній промисловості.

базедова хвороба — ознаки: посилене серцебиття, «вирячені» очі, збільшення щитовидної залози на шиї (воло); виникає в наслідку посилення діяльности щитовидної залози.

базиліка (гр.) — в античні часи — громадська будівля для суду або торговельних операцій; пізніше — християнський храм продовгастої прямокутної форми, розділений всередині вздовж 3 або 5 рядами колон.

базуватись (гр.) — основуватись, ґрунтуватись.

байрам (тюрк.) — велике мусульманське свято.

бакалавр (лат.) — перший вчений ступінь (в Англії, Франції й деяких інших країнах).

бактерія (гр.) — дуже малий не видимий неозброєним оком одноклітинний організм; деякі б. грають важливу ролю в сільському господарстві; інші б. є збудниками низки хвороб (туберкульози, холери, чуми і ін.); **бактеріологія** — наука про бактерії.

бал (фр.) — 1) одиниця, якою оцінюється ступінь або інтенсивність якогось явища (вітру, врожаю і т. ін.); 2) цифрова відмітка про успіхи чи поведінку учнів; 3) куля для голосування.

балет (фр.) — театральна вистава, спектакль, в якому дія показується при допомозі танців і пантомім (мімічних рухів) та супроводжується музикою; **балетмайстер** (нім.) — режисер балету, постановщик танців і мімічних рухів у балеті; **балерина** (іт.) — артистка балету, танцюристка.

балістика (гр.) — наука, що вивчає закони руху кулі чи набою всередині цівки вогнепальної зброї (внутрішня б.) та після їхнього вилету назовні.

баль (фр.) — великий гарно влаштований вечір танців.

баляда (прованс.) — лірично-епічний віршований твір (типу оповідання), складений у визначеній формі.

балянс (фр.) — стан засобів підприємства (організації, установи) на певну дату, показаний в грошах; **торговельний б.** — співвідношення вивозу й довозу товарів у країну, що дає: а) активний б. (перевищення вивозу над довозом); б) пасивний б. (перевищення довозу над вивозом); **балянсувати** — зберігати рівновагу, врівноважувати; в бухгальтерії — підводити балянс.

банальність (фр.) — втерта, затягана думка.

бандероля (фр.) — 1) широка паперова обгортка, в якій пересилається по пошті друковані твори, ділові папери і т. ін.; 2) поштовий пакет у такій обгортці; 3) паперова наклейка на товарі, яка свідчить про сплату мита.

банк (фр.) — публічна установа, особливий вид державного, акційного чи приватного підприємства, що виконує ролю кредитового органу, здійснює рух позичкового капіталу, взагалі облегшує грошевий обіг та провадить виміну грошей; **банкір** (нім.) — великий акціонер якогось банку або його власник; люди-

на, що займається банковими операціями; **банкнота** (нім.) — 1) банковий чек, що заступає грошеву готівку; 2) паперові гроші взагалі; **банкрут** (нім.) — 1) неспроможний боржник, що не може виплачувати); 2) * той, що потерпів крах, виявився в чомусь неспроможним.

баптисти (гр.) — релігійне відгалуження (секта) протестантизму, що відкидає звичайну релігійну обрядовість та визнає хрещення тільки в зрілому віці.

бар (англ.) — невеликий ресторан з продажею закусок і напоїв біля прилавку.

бард (кельт.) — поет і співак у стародавніх кельтів; * взагалі поет (врочисто).

барельєф (фр.) — скульптурне зображення або орнамент, що виступає на пласкій поверхні менш, ніж на половину своєї товщини.

баритон (гр.) — 1) чоловічий голос, середній між тенором і басом; 2) співак з таким голосом; 3) мідний духовий інструмент.

барокко (іт.) — стиль в європейському мистецтві XVI-XVIII віків, відзначався декоративною пишністю та пластичністю форм, найбільше проявився в архітектурі.

барометр (гр.) — прилад для виміру тиску атмосферного повітря.

барон (герм.) — февдальний дворянський титул в Західній Европі; попередньо — безпосередній васаль короля; **баронеса** — жінка або донька барона.

бас (іт.) — 1) найнижчий чоловічий голос; 2) співак, що має такий голос; 3) нижчий голос в музичному творі; 4) духовий або струнний інструмент, що виконує найнижчі партії.

баскетбол (англ.) — кошиківка, гра з м'ячем, що відбувається поміж двома дружинами, учасники яких намагаються руками вкинути противній стороні м'яч у сітку (натягнену на обруч), що прикріплена на певній висоті до стовпа.

бастіон (фр.) — укріплення у вигляді виступу огорожі, фортеці.

баталія (фр.) — битва, бій; **баталіст** — маляр, що зображує військові дії; **батальний** — зображуючий військові дії (напр. б-не малярство).

батальйон (фр.) — курінь, військовий підвідділ, що складається із декількох сотень (частіше 3-4); батальйони бувають стрілецькі (піхотинські), панцерні, інженерні і ін.

батерія (фр.) — 1) вогнева й тактична одиниця в артилерії (звичайно 3-6 гармат); 2) вогневі або інші технічні засоби

боротьби, які встановлено на одній позиції (б. кулеметів, мінометів, прожекторів); 3) сполучення декількох ґальванічних елементів, акумуляторів, конденсаторів або термоелементів для одержання великої сили струму в ланцюгу, великої напругй або великої місткости.

батисфера (гр.) — 1) морська глибочінь; 2) апарат для вивчення морських глибин.

батяр (мад.) — обірванець, волоцюга, вуличник.

бациля (лат.) — бактерія, що має форму палички.

бедуїни (араб.) — арабські кочовики.

белетристика (фр.) — сюжетні мистецькі твори в прозі — романи, повісті, оповідання; **белетрист** — письменник, що працює в галузі белетристики.

бенедиктинці (лат.) — католицькі монахи ордену св. Бенедикта, заснованого в 6. віці.

бенкет (фр.) — врочистий обід (з участю мистецьких, наукових, громадських або політичних діячів), що супроводжується промовами.

бенуар (фр.) — нижній ярус театральних льож на рівні партеру.

бериль (гр.) — мінерал, коштовний камінь і цінна руда для добування берилію; **берилій** — хем.: елемент, знак Be;

твердий легкий металь сіро-сталевого кольору; вживається для деяких технічних стопів.

беркут (тюрк.) — дуже великий вид орлів; водиться в південносхідній Европі, західній Азії і північній Америці.

бета (гр.) — друга літера грецького альфабету; **бета-промені** — промені, що вилучаються радіоактивними речовинами та становлять потік швидких електронів; **бета-частки** — електрони, що вилучаються радіоактивними речовинами.

бібліографія (гр.) — 1) критичний опис змісту і зовнішнього оформлення книг; 2) відділ у періодичних виданнях, в якому зазначаються нові книги; 3) перелік книг, журналів і статтей з указанням основних даних (місяця й року виходу, видавництва і ін.); 4 показник літератури з певної проблеми або галузі.

бібліотека (гр.) — 1) книгозбірня; 2) приміщення для зберігання книг; 3) установа, що відпускає книги для читання.

Біблія (гр.) — Святе Письмо.

біґамія (гр.) — двоженство, двошлюбність.

більйон (фр.) — число, зображене одиницею з дев'ятьма нулями (мільярд, тисяча мільйонів); в деяких країнах — одиниця з дванадцятьма нулями (тисяча мільярдів).

бінокль (фр.) — далековид, прилад, що складається з двох оптичних рурок і дає можливість ясно бачити обома очима віддалені предмети.

біографія (гр.) — життєпис; **біограф** — особа, що складає чиюсь біографію.

біологія (гр.) — наука, точніше — комплекс наук, що всебічно вивчають живу (органічну) природу, її виникнення і розвиток, явища і закономірності життєдіяльности тваринних і рослинних організмів; головні біологічні науки: зоологія, ботаніка, морфологія, фізіологія, ембріологія, палеонтологія, біогеографія і ін.; **біолог** — фахівець з біології; **біогеографія** — наука про розподіл рослинних і тваринних організмів на земній кулі.

біплян (лат.) — літак, що має двоє крил, розміщених одне над одним на деякій віддалі.

біржа (нім.) — 1) ринок цінних паперів (фондова б.) або товарів, напр., бавовни, вовни, хліба і т. ін. (товарова б.); 2) б. праці — установа, що реєструє безробітних та служить посередником для підшукування їм праці.

біс (лат.) — «другий раз» (вигук публіки в театрі, концерті і т. ін.) — вимога повторення від виконавця.

бліндаж (фр.) — схованка, що захищає бійців від вогню зверху.

бльок (фр.) — згода (держав, політичних партій або ін. організацій) з метою спільних дій.

бльок (англ.) — 1) проста машина для піднесення тягарів; 2) камінь великих розмірів, виготовлений із штучних або природних матеріялів; 3) підставка з дерев'яних брусків; 4) зшита частина книги; 4) сукупність суміжних будинків.

бльокада (фр.) — військова, політична або економічна ізоляція або оточення якоїсь держави (або її частини), насильне припинення її сполучення з зовнішнім світом, з метою змусити її виконати певні вимоги або умови організаторів бльокади; б. може бути здійснена на морі, на суходолі і в повітрі; **бльокувати** — 1) здійснювати бльокаду; 2) закривати семафорами шлях між двома залізничними станціями в знак того, що колія не вільна; 3) * загороджувати шлях.

бойкот (англ.) — 1) захід політичної або економічної боротьби, що полягає в повному або частковому припиненні зносин з окремою особою, організацією, державою, в утриманні від купівлі певних товарів і т. ін.; 2) відмова, утримання населення від участи у виборах; **бойкотувати** — застосовувати бойкот.

бон (фр.) — 1) короткотривале зобов'язання, що дає право пред'явникові на одержання в певний термін (від визначеної особи чи установи) певної цінності чи послуг; 2) тимчасові паперові гроші, що їх випускає місцева влада чи установа.

бонза (інд.) — 1) назва, що її дали європейці буддистським жерцям і монахам у Китаї та Японії; 2) зневажлива назва вищих службових осіб (зокрема в тоталітарних країнах).

бонна (фр.) — виховагелька малих дітей в заможніх родинах.

ботаніка (гр.) — наука про рослини; **ботанік** — фахівець в галузі ботаніки; **ботанічний сад** — показовий сад, де розводяться рослини з навчальною, науковою або науково-прикладною метою.

боцман (голл.) — старший матрос, матроський підстаршина.

бравіссимо (іт.) — вигук, що висловлює найвищий ступінь схвалення.

браво (іт.) — вигук, що висловлює хвалу, захоплення, захват.

бравурний (фр.) — муз.: демонстративно голосний, блискучий, бадьорий, напр., б. марш.

браконьєр (фр.) — особа, що займається недозволеним полюванням на чужій землі.

браманізм (інд.) — політеїстична релігія в Індії (дуже давнього походження).

брахміни — жерці браманізму, найвища індійська каста.

брандмайор (нім.) — начальник пожежних частин міста; **брандмайстер** — начальник пожежної частини (дружини).

брас (фр.) — плавання (на грудях і на спині) без виносу рук на поверхню води.

бриґада (іт.) — 1) військове з'єднання, що складається із декількох полків; 2) з'єднання кораблів однієї кляси під командою одного фляґмана; 3) група робітників, об'єднаних для виконання певного виробничого завдання в промисловості, будівництві, сільському господарстві тощо; **бриґадир** (нім.) — керівник бриґади.

бриз (фр.) — вітер, що виникає від неоднакового нагрівання суходолу і моря (вдень вологий вітер віє з моря на суходіл, а вночі — сухий вітер із суходолу на море).

брилянт (фр.) — діямант відшліфований в певну форму.

бром (гр.) — хем.: елемент, знак Br, порядкове число 35; тяжка темночервона рідина; солі брому вживається в медицині і фотографії.

бронхи (гр.) — розгалуження дихального горла в легенях; **бронхіт** — мед.: запалення слизистої оболонки бронхів.

брошура (фр.) — друкований твір невеликого розміру, тонка книжка в м'якій обкладинці (не переплетена).

брудершафт (нім.) — пити на б. — пити з кимсь вино на знак заключення тісної дружби і приятельського переходу на «ти».

брутто (іт.) — 1) вага товару з упакуванням; 2) валовий прибуток без вирахування витрат.

буддизм (інд.) — релігія, поширена в Китаї, Японії, Монголії, Індії і інших країнах Сходу; виникла в 6. віці до Хр. в Індії; назва походить від її засновника — Будди; **буддист** — послідовник буддизму.

букініст (фр.) — торгівець використаними і старовинними книгами.

бульвар (фр.) — алея серед вулиці; широка вулиця, обсаджена деревами; **бульварна** література — літературні твори, позбавлені мистецького значення і розраховані на невибагливий і вульґарний смак.

бум (англ.) — порожній галас, штучна сенсація.

бумеранґ (австрал.) — кидальна зброя у вигляді зігнутої і загостреної плаской дерев'яної палиці; кинутий влучною рукою, б, не влучивши мети, повертається знов до господаря (застосовується ту-

більцями Австралії і частково Індії та Африки).

бунчук (тюрк.) — 1) конячий хвіст на дереві (жердині), служив у запорозьких козаків і в Туреччині полковим прапором кінноти; 2) тепер — вдарний музичний інструмент у полкових кавалерійських оркестрах (теж прикрашений конячим хвостом).

буржуазія (фр.) — 1) попередня назва городян в Зах. Европі, в протилежність до вищих станів февдального суспільства (шляхти); 2) тепер — комуністи і соціялісти іменують буржуазією заможні й середні стани в країнах вільного світу; **буржуа** — член буржуазії.

бурлеск (іт.) — перебільшено комічне зображення (в літературі або на сцені).

бурса (лат.) — гуртожиток для бідних студентів; збірна назва для вихованців бурси (раніше — духовної школи) — бурсаків.

буферний (англ.) — проміжний і послаблюючий зудари; б. держава — невелика й слаба у військовому та політичному відношенні держава, що міститься між територіями або сферами впливу великих держав.

буфонада (іт.) — сценічна вистава, побудована на блазенських, вкрай комічних положеннях; * блазенство, смішні викрутаси.

бушел (англ.) — англійська міра місткости, що дорівнює 36,36 літрам (в США 35,24 л.).

бюджет (англ.) — 1) розписання державних прибутків і видатків на певний термін; 2) попереднє вирахування очікуваних прибутків і видатків держави, установи, підприємства чи окремої особи на означений час.

бюлетень (іт.) — 1) коротке повідомлення про важливу подію, яка цікавить широку публіку; 2) назва багатьох періодичних і неперіодичних видань; 3) виборчий б. — листок, на якому надруковані прізвища і імена одного або кількох кандидатів, виставлених під час виборів.

бюро (фр.) — 1) склад керівних осіб організації, установи, з'їзду; 2) канцелярія, розпорядчий орган якоїсь установи або підприємства; 3) вид столу для письма (звичайно з поличками, шухлядами і верхом); **бюрократ** — 1) приналежний до бюрократії; 2) * службовець-формаліст, що витворює тяганину, жертвуючи суттю справи заради формальности; **бюрократизм** — 1) система управління або ведення справ урядовим і канцелярським шляхом, позбавленим співучасти народу. Бюрократизм часто пов'язаний з хабарництвом та сваволею

урядовців; 2) * канцелярщина, прихильність до формальности, відірваність від потреб поточного життя; **бюрократія** — сукупність урядовців і канцеляристів.

бюст (фр.) — 1) погруддя, скульптурне зображення людини по плечі або до пояса; 2) жіночі груди.

В

вакансія (лат.) — незайнята посада, вільне місце (в установі, в навчальному закладі).

вакації (лат.) — канікули, проміжок часу, вільний від зайнять у школах або установах.

вакцина (лат.) — матеріял для запобіжних і лікувальних прищеплень (застриків) проти заразливих хвороб.

валентність (лат.) — число, що показує, з скількома атомами водню (або іншого одновалентного елементу) може сполучитись даний атом, або скільки таких атомів він може заміститти.

валюта (іт.) — 1) грошова система, що прийнята в даній країні, і грошова одиниця даної країни (карбованець, доляр, франк і ін.); 2) чужинецькі кредитові білети, монети і ін.; 3) сума платежу, вказана у векселі.

вальцювати (нім.) — плющити, дробити, пропускати поміж вальцями (циліндричними валами).

вампир і **упир** (мад.) — 1) казкова істота, що вбиває людей тим, що ссе їм кров; 2) назва деяких кажанів у Півд. Америці.

ванадій — хем.: елемент, знак V, порядкове число 23; сріблясто-білий метал, твердіший за кварц і сталь; вживається при виготовленні цінних сортів сталі.

вандалізм (герм.) — варварське нищення культурних цінностей.

варварство (гр.) — 1) друга з трьох ступенів розвитку людства (дикунство, варварство, культура); 2) * неосвіченість, жорстокість, нелюдяність; **варвар** — 1) в старовинних греків і римлян — всякий чужинець; 2) * неосвічена, жорстока, нелюдяна особа; **варваризм** — слово або вислів, невластиві даній мові і запозичені з іншої мови.

варіяція (лат.) — 1) зміна, деяке відхилення від основного типу (у тварин і рослин); 2) видозміна основної музичної теми; **варіят** — розумово ненормальна людина, божевільний; **варіянт** — 1) видозміна, різновид; 2) інша передача однієї і тієї самої літературної або іншої мистецької теми; інше розроблення пляну, проєкту тощо; **варіювати** — 1) видозмінювати, врізноманітнювати; 2) змінюватись у межах певного типу.

васал(ь) (герм.) — 1) в середньовіччі — феодал, який визнав себе підлеглим іншому феодалові; 2)* підлегла, залежна держава чи особа.

Ватикан (лат.) — палац і резиденція Папи (голови Католицької Церкви) в Римі, а також релігійно-адміністративний і організаційний центр Католицької Церкви; 2)* папське управління.

вегетація (лат.) — проростання, рослинне життя; **вегетаріянець** — 1) людина, що засадниче харчується рослинною їжею і відкидає м'ясну; 2) іронічно — противник рішучих заходів.

вексель (нім.) — писемне зобов'язання боржника про сплату певній особі, тобто перед'явникові векселя, певної суми в означений час.

вена (лат.) — кровоносна судина, що несе кров від периферії в напрямку серця.

верифікація (лат.) — 1) перевірка; 2) свідоцтво, посвідчення про справжність чи правдивість.

версифікація (лат.) — 1) віршування; 2) вчення про способи і види віршування

версія (лат.) — один з декількох, відмінних один від одного, викладів чи пояснень якогось факту, події тощо.

вестибюль (фр.) — сіни, передня, передпокій.

ветеран (лат.) — 1) старий вояк; 2) * людина, що довго попрацювала в галузі громадської чи іншої діяльности.

ветеринарія (лат.) — сукупність знань, що охоплюють анатомію, фізіологію, хвороби й лікування тварин, а також методи попередження їхніх хвороб; **ветеринар** — фахівець з ветеринарії.

вето (лат.) — право найвищої влади або спеціяльного органу заборонити або припинити заведення в дію законопроєкту, прийнятого законодавчою установою.

вібрація (лат.)— коливання, дрижання.

віза (лат.) — 1) спеціяльний дозвіл державного уряду на в'їзд, виїзд, перебування чи проїзд через його територію; 2) помітка на якомусь документі, яка свідчить про пред'явлення його службовій особі.

візита (фр.) — відвідини.

візія (лат.) — видіння, привид.

вікарій (лат.) — заступник або помічник єпископа або й католицького священика-пароха.

вікторія (лат.) — перемога або богиня перемоги.

вілла (лат.) — розкішна дача, заміський дім.

вінеґрета (фр.) — 1) холодна страва з суміші порізаних на шматочки овочів, м'яса, риби і т. ін., приправлена оцтом, олією тощо; 2)* суміш відмінних предметів або пойнять, нерозбірна всячина.

віньет(к)а (фр.) — прикраса в книзі або рукописі у вигляді невеликого малюнка або орнаменту на початку чи в кінці відділу.

віраж (фр.) — 1) поворот автомашини, літака або корабля, зв'язаний з нахилом навколо продовжньої осі; 2) поворот ровера, ковзаняра тощо по кривій; 3)* відхил від прямої путі.

віраж (фр.) — фот.: розчин солей для зміни бурого кольору фотосвітлини-позитиву і для надання їй бажаного відтінку.

віртуоз (іт.) — 1) муз.: виконавець, що володіє найвищою технікою (гри на інструменті, співу і т. ін.); 2)* людина, що досягла в своїй праці найвищого ступеня майстерности; **віртуозний** — майстерний, доведений до досконалости (особливо в мистецтві).

вірус (лат.) — мікроскопічний збудник інфекційної (заразливої) хвороби.

вісмут (нім.) — хем.: елемент, знак Bi, порядкове число 83; тяжкий легкотоп-

кий металь червонувато-білого кольору; вживається в зуболікарській справі.

вітальний (лат.) — життєвий, важливий для життя.

вітаміни (лат.) — органічні речовини, потрібні для нормальної життєдіяльности (і самого існування) тваринного й людського організму; відсутність в їжі одного або кількох із цих речовин викликає значні розлади росту й харчування тканин, обміну речовин і інші поважні порушення життєдіяльности.

вітів танець — танець св. Віта — нервова хвороба, що виявляється конвульсійними (корчевими) рухами голови й кінцівок.

вітрина (фр.) — засклена скринька, шафа або вікно, пристосовані для виставлення різних предметів.

віцепрезидент (лат.) — заступник президента.

водевіль (фр.) — невелика театральна п'єса легкого комедійного характеру, з куплетами й танцями.

вокальний (лат.) — виконуваний голосом; стосовний до співу.

волейбол (англ.) — відбиванка, спортова гра, що полягає в перекиданні м'яча через сітку, від однієї дружини до іншої, виключно руками.

вольт (іт.) — одиниця електропоруш-ної сили (щодо різниці потенціялів або електричної напруги).

вольтметр (фр.) — електровимірний прилад.

вольфрам (нім.) — хем.: елемент, знак W, порядкове число 74, тяжкий, туго-плавкий, твердий, блискучий метал сіросталевого кольору.

вотум (лат.) — рішення, думка, ухвала, висловлені в формі голосування; в. довір'я або в. недовір'я — схвалення або несхвалення діяльности уряду парляментом.

вульґаризація (лат.) — 1) надзвичайно спрощений виклад якогось вчення, що спотворює суть останнього; 2) неналежне спрощення взагалі; **вульґарний** — грубо спрощений, простацький, несмачний.

вулканізм (лат.) — сукупність явищ, пов'язаних із дією вогненнорідинних мас усередині землі.

Г

газ і **ґаз** (гр.) — речовина, що відрізняється здібністю поширюватись в усьому доступному для неї просторі (в звичайних умовах), без скокоподібної зміни своїх властивостей (напр., кисень, водень, азот); **газифікувати** — 1) добувати

газ, напр., з вугілля; 2) переводити на газове паливо.

газолін (лат.) — продукт, що добувається з нафти, вид бензини.

галюцинація (лат.) — облуда чуттів (зору, слуху, нюху), що виникає в наслідок розладу діяльности мозку; гадане сприймання неіснуючого.

гама (гр.) — впорядкована скаля звуків; * впорядкована скаля кольорів.

гармонія (гр.) — 1) чітка погодженість частин одного цілого; 2) одночасне звучання декількох співзвучних тонів; дотичний відділ теорії музики; 3)* згода, однодушність.

гастрономія (гр.) — наука й мистецтво вишуканих страв; **гастроном** — аматор (любитель) вишуканих страв.

гегемонія (гр.) — перевага, керівництво; керівна роля якогось стану, групи чи держави стосовно до інших станів, груп чи держав; **гегемон** — керівник, носій гегемонії.

гекатомба (гр.) — 1) великі криваві жертвоприносини; 2)* масове вбивство або одночасна загибель великої кількости людей.

гектар (гр.) — одиниця земельної міри, дорівнює 10.000 кв. метрів.

гектограф (гр.) — копіювальний прилад, за допомогою якого можна з тек-

сту написаного чорнилом зняти до 100 копій.

гектолітр (гр.) — метрична міра для рідин або сипких речовин, дорівнює 100 літрам.

гелій (гр.) — хем.: елемент, знак He, порядкове число 2; легкий газ.

геліофізика (гр.) — наука, яка вивчає фізичні явища, що відбуваються на поверхні Сонця.

гематологія (гр.) — мед.: наука, що вивчає склад і властивості крови.

гемоґльобін (гр.) — фарбувальна частина крови, що надає їй червоного кольору; постачає кисень усім частинам тіла.

ген і **ґен** (гр.) — носій спадковости, перебуває (здогадно) в хромозомах статевих клітин.

генеалогія і **ґенеалогія** (гр.) — допоміжна галузь історії, що вивчає історію роду; 2) родослов, історія роду; родословний запис.

генеза і **ґенеза** (гр.) — 1) зародження, процес первісного розвитку; 2) походження, виникнення.

генерал і **ґенерал** (лат.) — звання вищого командного складу наземних військ і военно-повітряних сил; в УССР існують такі загальносовєтські генеральські звання (в порядку від молодших до старших): генерал-майор, генерал-

ляйтенант, генерал-полковник, генерал армії; **генеральний** і **ґенеральний** — всезагальний, головний; генеральний штаб — орган найвищого військового управління, що розроблює питання пов'язані з обороною країни і підготовлює пляни військових дій; **генералісимус** і **ґенералісимус** — найвище військове звання; **генералітет і ґенералітет** — вищий командний склад збройних сил; сукупність осіб, що мають генеральські звання; **генералізація** і **ґенералізація** — узагальнення, піднесення часткового до загального; підпорядкування часткових явищ якомусь загальному принципові.

генетика і **ґенетика** (гр.) — галузь біології, що вивчає явища спадковости і її мінливости.

геній (лат.) — 1) найвища міра наукового або мистецького хисту; 2) людина, що має такий хист; 3) дух, зокрема дух-покровитель; **ґеніяльний** — позначений найвищим хистом.

географія (гр.) — в широкому розумінні — наука, що вивчає Землю, її поверхню, розподіл живої природи і розвиток людської діяльности на ній; ділиться на астрономічну, фізичну, економічну, військову, історичну г.; **географ** — фахівець з географії.

геодезія (гр.) — наука, що вивчає роз-

міри Землі і форми її поверхні в цілому (вища г.) і окремих невеликих частин її (топографія); має велике значення для складання географічних мап; **геодезист** — фахівець з геодезії.

геологія (гр.) — наука про будову, мінеральний склад, закономірність розвитку і історію Землі і земельної кори; **геолог** — фахівець з геології.

геометрія (гр.) — основна частина математики, що вивчає просторові форми, напр., елементарна г. вивчає властивості простих фігур і тіл (пряма лінія, многокутник, коло); **геометр** — фахівець з геометрії.

геральдика (герм.) — наука про герби та їх походження; вивчає, пояснює і складає герби.

герб (герм.) — розпізнавчий знак держави, міста, шляхетного роду, зображуваний на прапорах, грошах, печатках і т. ін.

гербарій (лат.) — збірка (колекція) висушених рослин.

гермафродит (гр.) — організм, що має статеві органи обох статей.

герметичний (гр.) — щільно зачинений; такий, що не пропускає повітря.

герцоґ (нім.) — один із найвищих шляхетських титулів.

гібрид (гр.) — мішанець, індивід тваринного або рослинного світу, який походить від індивідів, що належать до різних видів, порід, варіантів; здебільшого виводиться штучно.

гігант і **ґіґант** (гр.) — 1) велетень, організм велетенського зросту; 2)* щось надзвичайно велике розміром (будівля, механізм тощо).

гігієна (гр.) — 1) вчення про збереження здоров'я, про умови життя, що впливають на здоров'я, та про заходи попередження захворювань; 2) заходи, що забезпечують збереження здоров'я; **гігієнічний** — згідний з гігієною, такий, що зберігає здоров'я.

гігроскопічний (гр.) — поглинаючий вологість.

гідрат (гр.) — продукт сполучення простої або складної хемічної речовини з водою; **гідравлічний** — діючий завдяки тискові або рухові води; **гідроавіяція** — водна авіяція, літаючі апарати якої мають поплавки, через що можуть здійматись з води і сідати на воду; **гідроелектричний** — стосовний до електрики, яка виробляється за допомогою руху води; **гідромеханіка** — наука, що вивчає закони рівноваги (гідростатика) і руху (гідродинаміка) рідин; **гідросфера** —

водяна оболонка земної кулі, сукупність вод на Землі (океани, моря, озера, ріки тощо); **гідрофобія** — водобоязнь, сказ — заразлива хвороба, що передається людині укусом скаженої тварини.

гієрогліфи (гр.) — 1) фігурні знаки стародавнього походження, що означають цілі слова, а частинно й окремі склади та звуки певної мови; 2)* нерозбірне, тяжке до читання письмо.

ґімн і **гимн** (гр.) — 1) врочиста пісня, прийнята, як символ державної або групової єдности; 2) музичний твір, що передає піднесений, врочистий стан.

гімнастика і **ґімнастика** (гр.) — сукупність особливих, з певною метою підібраних тілесних вправ, що сприяють фізичному розвиткові організму, напр., лікувальна г., військова, г., спортова г. тощо; **гімнаст** — людина, вправна в гімнастиці, для якої гімнастика є фахом.

гіперболічний — 1) стосовний до гіперболи — незамкненої кривої лінії в мат.; 2) * надмірно перебільшений.

гіпноз(а) (гр.) — особливий стан, в який потрапляє людина через спеціяльний вольовий вплив іншої особи, стан схожий на сон; він супроводиться опануванням волі сплячого волею засипляючого; **гіпнотизувати** — приводити до стану гіпнозу; **гіпнотизм** — 1) вчення

про гіпноз; 2) сукупність явищ, що стосуються до гіпнозу.

гіподром (гр.) — місце для кінських перегонів, у вигляді овальної площі, з місцями для глядачів.

гіпотеза (гр.) — наукове припущення, що висувається для пояснення якогось явища і потребує перевірки та доказу, щоб стати науковою теорією; **гіпотетичний** — стосовний до гіпотези, умовно припущений; * непевний, сумнівний.

гіпотека (гр.) — 1) довготермінова позика (заклад, що служить забезпеченням тієї позики, не передається кредиторові, а лишається в руках боржника); 2) закладання нерухомого майна під таку позику; **гіпотечний банк** — банк, що видає довготермінові позики під заклад нерухомого майна (землі, будівель тощо).

гістерика (гр.) — нервовий припадок, що визначається несподіваним переходом від сміху до сліз.

гносеологія (гр.) — теорія пізнання, розділ філософії, що вивчає джерела, можливості й засоби пізнання.

Голгота (арам.), також **Голгофа** і **Ґолґота** — горб біля Єрусалиму, на якому був розп'ятий Ісус Христос; * місце мук, джерело страждань.

гомеопатія (гр.) — спосіб лікування хвороб, що полягає в застосуванні (в міні-

мальних дозах) тих ліків, які в більших кількостях викликають в організмі здорової людини явища подібні до ознак даної хвороби.

гомеричний (гр.) — величезний, надзвичайних розмірів або сили; г. сміх — нестримний, громоподібний сміх.

гонокок (гр.) — мікроб, збудник гонореї (венерична хвороба).

гонор (лат.) — почуття власної гідності.

гонорар (лат.) — плата за працю (згідно з умовою) літераторам, митцям і деяким іншим працівникам вільних професій.

гордіїв вузол — 1) міт.: надзвичайно заплутаний вузол, що його зав'язав фригійський король **Гордій** (або **Ґордій**), а Олександер Македонський розсік мечем; 2) * заплутаний збіг різних обставин.

горельєф (фр.) — скульптурне зображення або орнамент, що виступає на плоскій поверхні більш, ніж на половину своєї товщини.

горизонтальний (гр.) — поземний, паралельний (рівнобіжний) до поверхні Землі (горизонту) в даному місці; г. лінія (або площина) — паралельна до земної поверхні в даній точці, перпендикулярна до прямовісної (вертикальної) лінії.

гороскоп (гр.) — таблиця розміщення зірок у час народження людини, яку астрологи складають для містичних передбачень її долі.

градус і **ґрадус** (лат.) — 1) одиниця виміру кутів і дуг, дорівнює $^1/_{90}$ частині прямого кута або відповідно $^1/_{360}$ обводу кола; г. ділиться на 60 хвилин (′), хвилина — на 60 секунд (″); 2) одиниця виміру температури; величина її залежить від скалі термометра; 3) одиниця кріпкости алькоголю (у відсотках).

грам і **ґрам** (фр.) — основна одиниця ваги в абсолютній системі одиниць (сантиметр — грам — секунда); дорівнює $^1/_{1000}$ долі кілограма.

граматика (гр.) — наука про будову мови; включає в себе фонетику (вчення про звуки мови), морфологію (вчення про форму слів) і синтаксу (вчення про пов'язання слів у реченні).

граф і **ґраф** (нім.) — в ранньому середньовіччі — королівський урядовець, суддя; пізніше — великий февдал; ще пізніше — спадковий шляхетський титул; **графиня** і **ґрафиня** — дружина (або й дочка) графа.

графа (гр.) — 1) пряма лінія; 2) шпальта (стовбець) між двома вертикальними лініями в канцелярських і подібних до них книгах або таблицях.

графік (гр.) — 1) накреслення, що вживається для наочного показу кількісної залежности різного роду явищ і пов'язаних з ними процесів, напр., крива, що показує кількісний виїзд (по роках) українців з Европи; 2) на виробництві, транспорті і т. ін. — детальний розпис (по днях, годинах і хвилинах) ходу робіт; розпис руху потягів тощо; **графіка** — мистецтво рисунку, письма і креслення; протиставиться малюванню фарбами; **графіт** — мінерал, кристалічний різновид вуглецю; вживається для виготовлення олівців і ін.; **графічний** — показаний накресленням, графіком або рисунком; г. мистецтво — сукупність різних засобів поліграфічної передачі образів, картин, написів; **графологія** — вивчення письма різних людей під поглядом його зв'язку з характером людини; **графоман** — опанований графоманією; **графоманія** — хворобливий потяг до посиленого й неплідного писання, до багатословного, пустого й некорисного складання всіляких творів, що не мають жадної літературної або наукової вартости.

графство і **ґрафство** (нім.) — 1) в феодальну добу — володіння і звання графа; 2) обласний поділ і основна одиниця місцевого самоуправління в Англії і де-

яких англійських володіннях; 3) обласний поділ штату в США.

губернатор і **ґубернатор** (лат.) — 1) начальник губернії в передреволюційній Російській імперії; 2) голова адміністрації в кольоніях Англії, Франції і ін. держав; 3) найвища адміністративна (виборна) посада в штатах США; **губерня** — одна з адміністративних одиниць царської Росії.

гуманізм (лат.) — суспільний і літературний рух епохи Відродження (14.—16. в.в.), що був в основному скерований проти февдального світогляду, проголошував свободу людської особистости, висував ідею сильної центральної влади, сприяв розвиткові клясичної фільології і точних знаннів і критикував авторитети. Г. почасти пов'язаний з виникненням і розвитком протестантизму, що був гостро скерований проти католицької церкви. Г. позначився посиленим розвитком мистецтв і наук, але й критичним ставленням до основ християнства; **гуманіст** — представник гуманізму; **гуманітарні** науки — суспільні науки (філософія, історія, фільологія, правництво і ін.) на відміну від математичних і природничих наук; **гуманний** — людяний, чоловіколюбивий, той, що позначається гуманністю; **гуманність** — людяність, чоловіко-

любство, пошана до людської гідности. Офіційні посилання на гуманність в СССР і деяких інших країнах є насправді безсоромним лицемірством і потоптанням людської гідности.

гумор (лат.) — 1) незлобливе зображення смішного, виставляння подій, людських недоліків і слабостей в безобидно-комічному, смішному виді; 2) те саме, що й гумористика; **гумореска** — вид гумористичного твору, що своєю літературною формою подібний до фейлетону; **гуморист** — 1) письменник, що пише гумористичні твори; 2) людина, що має нахил до гумору; **гумористика** — гумористична література, сукупність гумористичних мистецьких творів; * щось смішне, недотепно-комічне; **гумористичний** — що має в собі гумор; незлобливо-насмішкуватий.

гурії (перс.) — казкові діви мусулманського раю.

Ґ

ґалломанія (лат.) — захоплення всім французьким.

ґалянтний (фр.) — вишукано ввічливий, надзвичайно обхідливий (зокрема в стосунках до жіноцтва).

ґальванізувати (іт.) — 1) застосовувати електричний (ґальванічний) струм з ме-

дичною метою; 2) покривати металем якийсь предмет за допомогою електролізи; 3) * штучно оживляти; **ґальванометр** — прилад для виміру слабкого електричного струму.

ґанґрена (гр.) — змертвіння тканин організму за життя, т. зв. **«антонів вогонь»**.

ґарантія (фр.) — офіційне забезпечення.

ґарнізон (фр.) — військова залога.

ґарнітура (фр.) — комплект; набір предметів, що служать для однієї якоїсь цілі і продаються вкупі, напр., ґарнітура меблів.

ґастроля (нім.) — виступ приїжджого артиста; вистава групи, що прибула з іншого міста або з іншої країни; **ґастролер** — артист, запрошений на ґастролю; * людина, що виконує якусь справу випадково, тимчасово, нефахово.

ґвардія (іт.) — відбірні частини військ; * назва кращої, відбірної частини якоїсь суспільної групи, партії, організації тощо.

ґенерація (лат.) — покоління.

ґеноцид(ій) (лат.) — злочин винищення цілих національних груп людства.

ґірлянда (іт.) — квіти й зелень, сплетені у вигляді стрічки; * узір, орнамент і ін. сплетення такої форми.

ґльорія (лат.) — 1) слава, хвала; 2) сяйво довкола голів святих; **ґльорифі-**

кувати — возвеличувати когось, створювати комусь славу.

ґориля (афр.) — людиноподібна мавпа, дуже велика (до 2 м заввишки) і сильна; водиться в лісах Африки.

ґотика, ґотичний (і **ґотицький)** стиль — архітектурний стиль, визначений стрільчатими арками і склепіннями, наявністю кам'яної різьби і скульптурних прикрас та перевагою вертикальних, шпилястих форм; мав велике поширення в пізньому середньовіччі.

ґравер (фр.) — мистець, що вирізує зображення на дереві, металі, камені, лінолеї і ін. матеріялах.

ґрадація (лат.) — розмірений, послідовний перехід від нижчого ступеня до вищого або навпаки.

ґрандіозний (іт.) — величезний, величний, той, що захоплює своїми розмірами або міццю.

ґрація (лат.) — 1) у старовинних римлян — богиня краси; 2) вишукана струнка краса, елеґанція, (особливо в позах і тілорухах); **ґраціозний** і **ґраційний** — вишукано-стрункий, елеґантний.

ґрип(а) (фр.) — гостра заразлива хвороба, що проявляється в запаленні (катарі) верхніх дихальних шляхів, яке супроводиться лихоманкою, болем у руках і ногах, розбитістю.

ґрота (іт.) — природня або штучна печера.

ґротеск (іт.) — 1) орнамент у вигляді переплетених зображень тварин, рослин і ін.; 2) зображення людей або предметів у фантастичному перебільшенні, в спотворено-комічному виді (в образних мистецтвах і літературі); 3) вид типографічного шрифту; **ґротесковий** — спотворено-комічний, чудернацький.

ґувернантка, ґувернер (фр.) — хатні виховники дітей в заможних родинах.

ґурман (фр.) — любитель і знавець тонких страв, ласун.

Д

дактилографія (гр.) — техніка письма на друкарській машинці.

далтонізм (англ.) — особливість зору, що полягає в нездатності розрізняти деякі кольори, здебільшого черво́ний і зелений.

Дамоклів меч (гр.) — * нависла, постійно загрожуюча небезпека.

дата (лат.) — точний календарний час (число, місяць, рік) якоїсь події або письма; **датувати** — зазначати або визначати дату.

дебати (фр.) — палка дискусія; **дебатувати** — палко дискутувати.

дебітор (лат.) — боржник.

дебют (фр.) — перший виступ артиста або концертанта, початок мистецької діяльности; * перший виступ на полі якоїсь діяльности взагалі; перші ходи шахової партії; **дебютант-ка** — особа, що робить свій дебют.

девальвація (лат.) — метод стабілізації валюти після надмірного збільшення кількости (в обігу) в країні паперових грошей і їх знецінення; в найтяжчому випадку, провадиться шляхом обміну (в певній пропорції) знецінених грошей на нові.

девіз(а) (фр.) — 1) початково — напис на гербі; 2) короткий вислів, що висловлює головну (керівну) думку, напр., девіз усіх українців: «Українська Самостійна Соборна Держава!»

девіза (фр.) — перевідний вексель, чек або платіжне доручення, що виписане в чужинецькій валюті і підлягає сплаті за кордоном; **девізний** — той, що стосується до девізи.

дегазація (гр.) — заходи для усунення шкідливих газів (переводиться за допомогою особливих приладів і речовин).

деґенерат (лат.) — людина з ознаками фізичного або психічного виродження; * виродок; **деґенеративний** — звироднілий.

деґрадація (лат.) — занепад, поступове зниження якоїсь властивости, процес

зміни чогось у бік погіршення, втрата раніше наявних властивостей; **деґрадувати** — вироджуватися, гіршати.

деґресія (лат.) — зниження, падіння, спуск.

дедукція (лат.) — розумовий висновок, що йде від абстрактного до конкретного, від загальних міркувань до окремих або менш загальних висновків; **дедуктивний** — заснований на дедукції; **дедукувати** — доводити шляхом дедукції.

дезертир і **дизертир** (фр.) — той, що самовільно покинув свою військову частину або ухилився від поклику на військову службу; * людина, яка ухилилась від свого громадського чи суспільного обов'язку.

дезинфекція (лат.) — знезараження або знешкодження, знищення хвороботворчих мікроорганізмів або носіїв зарази (комах, гризунів і ін.); переводиться фізичними (висока температура) і хемічними засобами; **дезинфікувати** — провадити дезинфекцію, знезаражувати.

дезинформувати — давати неправдиві відомості.

дезорганізація (лат.) — порушення організованости, громадського порядку, дисципліни; розлад; **дезорганізатор** — людина, що вносить дезорганізацію.

дезорієнтація (лат.) — позбавлення (правильної) орієнтації.

декаданс (фр.) — занепад, розклад культури.

декан (лат.) — 1) особа, що стоїть на чолі факультету у вищому навчальному закладі; 2) в сучасній католицькій і англіканській церквах — старший священик, що веде нагляд за групою парафій.

декваліфікація (лат.) — позбавлення або втрата кваліфікації (професійного ранґу або досвіду).

деклямація (лат.) — мистецтво виразного читання; * малозмістовна, хоч сповнена гарних слів, промова, стаття і т. ін.; **деклятор** — 1) людина, що володіє мистецтвом деклямації; 2) збірник текстів (переважно віршів) для деклямації; **деклямувати** — виразно читати вголос.

декларація (лат.) — 1) об'ява, заява від імени уряду або партії, врочисте оголошення; 2) заява однієї або кількох держав з якогось питання міжнародньої політики; 3) накладна, що видається після сплати мита; 4) заява платника податку про розмір його прибутків.

декорація (лат.) — мистецьке оформлення (малярськими та іншими засобами образотворчого мистецтва) місць дії на театральній сцені; * щось показне, зовнішньо ефектовне (що служить здебільшого для прикриття недоліків, непривабливого змісту); **декоративний** — при-

крашальний; що служить для прикраси, оздоби; * показний, зовнішньо ефектовний; **декорувати** — прикрашувати, оздоблювати.

декрет (лат.) — в деяких країнах — назва постанов уряду; в інших — урядовий акт, що видається в порядку управління (в протилежність актам законодавчим); **декретувати** — узаконювати щось шляхом видання декрету.

делеґація (лат.) — ґрупа делеґатів; **делеґат** — виборний або призначений представник, уповноважений держави, громади, партії тощо; **делеґувати** — посилати в характері і з правами делеґата, уповноважувати.

делікатес (фр.) — вишукана, тонка страва; **делікатний** (лат.) — 1) чутливий, м'який в обходженні; 2) ніжний, крихкий.

дельта (гр.) — місце впадіння ріки, розділене островами на рукави і протоки (має часто форму трикутника).

демагогія (гр.) — обдурювання політично відсталих мас приваблими, але брехливими обіцянками та підлесливістю (основна метода комуністичних і інших тоталітарних партій); **демагог** — галасливий політикан, що намагається створити собі популярність серед мас негідними засобами (брехливими обіцянками, перекрученням фактів, підлесливістю).

демарш (фр.) — виступ, захід (гол. чином дипломатичний).

демаскувати (фр.) — 1) зірвати маску, піймати на чомусь, викрити; 2) військ.: виявити щось перед ворогом, порушити маскування.

демілітаризація (лат.) — роззброєння; заборона тримати військо, будувати укріплення, мати воєнну промисловість.

демобілізація (фр.) — 1) перевід збройних сил, а також усіх галузей господарства, з воєнного становища на мирне; 2) звільнення військового персоналу з дійсної військової служби в резерву або на демісію; 3) * послаблення активности, бойової готовости, пильности; **демобілізувати** — військ.: переводити демобілізацію; * послабити активність, пильність, вольову цілеспрямованість.

демократія (гр.) — народовладство — політичний лад, за якого влада належить народові; за репрезентативної д. вся державна влада належить громадянам держави в особі їхніх представників (депутатів), яких обирається на всезагальних, вільних, рівних і прямих виборах; весь народ через обраних представників бере участь в управлінні державою; дотримується справжня рівноправність усіх громадян незалежно від статі, віри, національности, раси; всі

органи влади підвідчитні перед виборцями; **демократ** — 1) прихильник демократії; 2) член демократичної партії; **демократизм** — визнання і здійснення демократії; всі громадяни держави приймають діяльну участь не тільки в голосуванні й виборах, але й у повсякденному управлінні державою; справжній д. не обмежується тільки проголошенням прав громадян, але в основному займається здійсненням цих прав.

демон (гр.) — в християнській релігії — диявол, злий дух; **демонічний** — позначений дією недобрих духів.

демонстрація (лат.) — 1) прилюдний вислів вимог, бажань, протесту, громадського настрою, шляхом влаштування походів, мітинґів і т. ін.; 2) наочний спосіб ознайомлення слухачів з якимсь явищем (фізики, хемії) або питанням; публічний показ (напр. фільму); 3) військ.: рух, дія військ, фльоти, авіяції, з метою відвернути увагу ворога, щоб зробити рішучу атаку в іншому місці; 4) дії загрозливого характеру з боку якоїсь держави; 5) * викликуюча поведінка; **демонструвати** — 1) показувати; 2) переводити, влаштовувати демонстрацію; **демонстративний** — 1) наочний; 2) викликаючий, підкреслено виявлений.

деморалізація (лат.) — занепад звича-

ів, дисципліни, настрою; моральний розклад.

денатуралізувати — позбавити підданства чи державного громадянства.

денатурат (лат.) — непридатний до пиття спирт, призначений для технічних цілей, в який додано шкідливої для здоров'я речовини.

денаціоналізація (лат.) — 1) втрата національних особливостей (культури, мови і т. ін.); 2) повернення націоналізованого майна попереднім власникам.

денді (англ.) — світська людина, вишукано одягнена і елеґантної поведінки.

денунціяція (лат.) — донос; **денунціятор** — доносчик.

департамент (лат.) — 1) назва адміністративно-територіяльних областей у Франції; 2) в США — назва міністерств; Державний д. — міністерство закордонних справ США.

депеша (фр.) — спішне повідомлення.

деплянувати (лат.) — розрівнювати, вирівнювати.

депо (фр.) — 1) складове місце; 2) приміщення для стояння і поточного ремонту паротягів і ваґонів; 3) приміщення для пожежних машин і інших протипожежних знаряддів.

депонувати (лат.) — 1) віддавати на збереження; 2) робити внесок, вклад.

депортація (лат.) — вислання, примусове переселення.

депресія (лат.) — 1) промисловий застій, що визначається відсутністю попиту на товари, низьким рівнем цін і т. ін.; 2) район пониженого атмосферичного тиску; 3) мед. — пригнічений психічний стан, душевне пригнічення хворого, якому все видається в понурому вигляді.

депутат (лат.) — виборний представник; у справді демократичній державі депутат є слугою народу, його післанцем до уряду.

дербі (англ.) — кінські перегони для коней-трилітків на віддаль 2,5 км.

десант (фр.) — 1) висадка військ на територію ворога; 2) війська, діставлені водяним або повітряним шляхом на територію ворога або в район розміщення його військ (морський д., повітряний д.).

деспот (гр.) — правитель, що володіє необмежено, свавільно; * самовладна людина, що змушує інших підкорятись своїй волі, не рахуючися з чужими інтересами; **деспотія** — 1) форма самодержавної влади, що відзначається повним сваволлям самодержця і безправ'ям підданих; 2) країна, в якій існує така влада.

деструкція (лат.) — руйнування, порушення нормальної структури (будови).

деталь (фр.) — дрібна частина цілого; * подробиця, дрібниця; **детальний** — докладний, дрібний.

де-факто (лат.) — фактично, на ділі (протилежність до де-юре).

дефективний (лат.) — що має якісь фізичні або психічні недоліки, ненормальний; **дефектний** — з вадами, неповний.

дефензива (фр.) — оборона, оборонна тактика під час війни.

дефілювати (фр.) — проходити шерегою, врочистим маршем перед кимсь.

дефіцит (лат.) — 1) збиток, перевищення витрати над прибутком; 2) недолік, недостача чого-небудь; **дефіцитний** — 1) збиточний; 2) наявний в недостатній кількості.

де-юре (лат.) — юридично, згідно з правом, формально (протилежність до де-факто).

джу-джітсу (яп.) — японська боротьба вільного стилю і заснована на ній система самозахисту.

диверсія (лат.) — вид підривної діяльности, шкідницький (супроти ворога) акт, здійснюваний аґентом держави або політичної організації.

дивізія (лат.) — військове з'єднання з декількох полків або бриґад; дивізії бувають піхотинські (стрілецькі), кавалерійські, панцерні і ін.

дидактика (гр.) — відділ педагогіки, в якому викладаються методи навчання; **дидактичний** — повчальний.

диктат (лат.) — записування читаного вголос тексту; * міжнародній договір, накинений однією договірною стороною іншій, яка змушена його прийняти.

диктатура (лат.) — нічим не обмежена, не стиснена жадними законами влада; **диктатор** — особа, наділена необмеженою владою над цілою країною або тільки в якійсь галузі управління чи господарства.

дикція (лат.) — маніра вимови слів, складів і звуків під час розмови, співу і деклямації.

дилема (гр.) — необхідність вибору між двома можливостями.

динаміка (гр.) — 1) відділ механіки, що вивчає рух тіл у залежності від діючих на них сил; 2) стан руху, хід розвитку, зміна якогось явища під впливом діючих на нього чинників; * достатня кількість руху, дії; **динамічний** — 1) пов'язаний з проявом сили; силовий, багатий на рух, дію, внутрішню енергію; 2) здібний до руху, розвитку, видозмін.

диплом (гр.) — 1) офіційне посвідчення про закінчення навчального закладу; 2) нагорода, що видається на виставці за якість експонатів.

дипломатія (гр.) — ділова, мирна (у відміну від воєнної) оперативна праця для здійснення завдань зовнішньої політики держави, виконувана органами уряду та їх представниками і аґентами за кордоном; **дипломат** — службова особа, уповноважена урядом для зносин або переговорів із представниками іншої держави; * людина, що досягає своєї мети в зносинах з іншими тонким і вмілим поводженням.

директива (лат.) — розпорядження, керівна вказівка вищих органів нижчим, керівника — підлеглим.

дириґувати (лат.) — керувати оркестрою, хором, балетом.

дисгармонія — неспівзвучність, різноголосість; * відсутність співрозмірности; порушення гармонії; розлад, розходження.

дисертація (лат.) — науковий твір, дослід, що прилюдно захищається його автором для отримання вченого ступеня.

дискредитувати (лат.) — підривати довір'я до когось, руйнувати чийсь авторитет.

дискримінація (лат.) — зменшення прав; в міжнародніх відносинах — надання представникам якоїсь держави менших прав від тих, що надані іншим державам; національна д. — безправне

становище поневолених народів (напр., не-російських в СССР).

дискусія (лат.) — обговорення якогось питання; * спір.

дисльокація (лат.) — розміщення збройних сил, а також військових закладів на терені даної місцевости або на фронті.

дисонанс (фр.) — муз.: порушення співзвучности; * відсутність гармонії; невідповідність чиїхсь слів або поведінки загальноприйнятим думкам оточення.

диспропорція — неспіврозмірність, взаємна невідповідність частин, відсутність пропорційности.

диспут (лат.) — 1) вчений спір; дискусія; 2) прилюдний захист наукової праці, написаної для отримання вченого ступеня; **диспутант** — учасник диспуту; **диспутувати** — вести диспут.

дисципліна (лат.) — 1) окрема галузь наукового знання; 2) обов'язкове для всіх членів даної групи підкорення твердо усталеному порядкові; **дисциплінарний** — поправний, д. покарання — покарання, що накладається без суду, за рішенням начальника, в межах, усталених законом; **дисциплінований** — той, що тримається дисципліни.

дитирамб (гр.) — в поезії — твір, близький до врочистої оди (здебільшого,

хвального змісту); * перебільшена, захоплена похвала; іронічно кажуть: «співати дитирамби» (комусь).

диференціювати (лат.) — 1) розрізнювати, розділяти складне на прості елементи; 2) мат. — вираховувати диференціял.

дифузія (лат.) — поступове просякання однієї речовини (газу або рідини) в іншу під час їхнього безпосереднього доторкання або через пористу перетинку.

дієта (гр.) — певний харчовий режим, призначений з медичною метою.

дієцезія (гр.) — церковна округа під наглядом певного єпископа.

діягноза (гр.) — мед.: визначення хвороби на основі дослідження хворого.

діяграма (гр.) — накреслення, що наочно виявляє співвідношення між різними величинами або між значеннями однієї і тієї самої величини.

діядема (гр.) — невелика відкрита корона.

діядохи (гр.) — полководці Олександра Македонського, що після його смерти (323 р. до Р. Х.) поділили створену ним імперію; * ворогуючі між собою спадкоємці.

діялект (гр.) — місцева говірка, відміна певної мови в якійсь місцевості.

діялектика (гр.) — 1) мистецтво ведення спору, полеміки; 2) метода знаходження істини шляхом розкриття суперечностей і подолання цих суперечностей; д. матеріялістична — створена Марксом і Енґельсом та доповнена Плехановим і Леніном — основана на «марксистській діялектичній методі наукового пізнання», яка зводиться до того, щоб теоретично виправдувати абиякі політичні дії комуністичного тоталітаризму; **діялектик** — 1) людина, вправна у веденні спору; 2) прибічник діялектичної філософії (здебільшого, марксистської).

діялог (гр.) — 1) розмова між двома або кількома особами; основна форма літературної організації драматичного твору; 2) літературний твір, написаний у формі розмови.

діямант (гр.) — брилянт.

діяметр (гр.) — мат.: відтинок прямої, що сполучає дві точки обводу кола або кулі, проходячи через їх центр; **діяметрально** протилежний — цілковито протилежний (подібно до двох кінцевих точок діяметру).

діяпазон (гр.) — звуковий обсяг голосу або музичного інструменту; * обсяг здібностей, запас енерґії, розмах діяльности якоїсь людини або групи людей.

догма і **доґма** (гр.) — положення, що приймається на віру і не підлягає ди-

скусії (зокрема в релігійних вченнях); **догматизм** — мислення оперте на догмах; **догматичний** — заснований на догмах; * категоричний, що не допускає заперечень.

доктор (лат.) — 1) в СССР — найвищий вчений ступінь, присуджений науковою установою особі, що захистила відповідну наукову дисертацію; 2) в країнах Заходу — один з учених ступенів (умови присудження його відмінні в різних країнах); 3) розмовно — лікар.

доктрина (лат.) — вчення, наукова або філософічна теорія, система; **доктринер** — людина, що дотримується відірваних від життя теоретичних правил і не рахується з живою дійсністю.

документальний (лат.) — підтверджуваний документами.

домінанта (лат.) — панівна ідея; основна ознака; **домінувати** — панувати, переважати; підноситись (над навколішньою місцевістю).

дотація (лат.) — державна або громадська допомога організаціям і підприємствам для покриття збитків тощо.

доцент (лат.) — штатний викладач вищих навчальних закладів, що читає самостійний курс (але не посідає окремої катедри).

драма (гр.) — 1) літературний твір, складений для сценічної вистави; 2) драматичний твір, що містить риси і трагедії, і комедії; 3) * потрясаюча подія в житті; **драматизм** — напруженість дії, серйозність становища (конфлікту); **драматичний** — що стосується до драми; * потрясаючий; **драматург** — письменник, що складає драми; **драматургія** — 1) мистецтво побудови драматичного твору; 2) сукупність драматичних творів (якогось автора, народу, епохи).

дуалізм (лат.) — філософічне або релігійне вчення, що визнає два першопочатки (дух і матерія, добро і зло, тощо); * подвійність, роздвоєння.

дублікат (лат.) — другий примірник писемного документу, що має однакову з оригіналом правну силу; **дублювати** — робити в двох примірниках, подвоювати (зокрема — виконувати ту саму ролю на чергу з іншим актором).

дует (іт.) — 1) муз.: твір, складений для двох голосів або інструментів; 2) виконання музичного твору двома співаками або двома інструментами.

Е

евентуальний (лат.) — можливий при нагоді, при певних обставинах; **евентуалії** — додаткова частина поточних пи-

тань, не визначена точніше в порядку денному засідання.

еволюція (лат.) — 1) розвиток; 2) одна з форм руху в природі й суспільстві — безперервна, ступнева (кількісна) зміна (на відміну від революції); **еволюційний** — той, що ступнево розвивається; **еволюціонувати** — перебувати в стані еволюції; **еволюційна** теорія — теорія, що пояснює виникнення всіх рослинних і тваринних організмів на землі шляхом довгого поступового розвитку і змін первісних найпростіших одноклітинних організмів (основоположник — Ч. Дарвін).

евфемізм (гр.) — м'якший вислів, замість грубого або непристойного (напр., «не вигадуйте», замість: «не брешіть»).

егіда (гр.) — міт.: панцер Атени, символ божественної охорони; * під **еґідою** — під охороною, під захистом.

еґо (лат.) — у психології — я; **еґоїзм** — себелюбство, надавання власним, особистим інтересам більшої ваги, ніж усім іншим; **еґоїст** — людина, що ставить вище за все власні, особисті інтереси; **еготизм** — перебільшене почуття значення своєї особистости; **еготист** — людина, якій є властивий еготизм; **егоцентризм** — схильність розглядати все під кутом зору власних суб'єктивних переживань.

едем (гебр.) — в Біблії — земний рай,

місце перебування людини до гріхопадіння; * благодатний куток землі; блаженство.

Езопова і **езопівська** мова — мова, яку треба розуміти не літерально (буквально), а читати «поміж рядками»; замаскований спосіб вислову власної думки.

екватор (лат.) — 1) рівник; обвід кола, уявно проведений на поверхні земної кулі на рівній віддалі від обох полюсів землі; ділить земну кулю на дві рівні півкулі — північну і південну; **екваторіяльний** — 1) стосовний до екватора; 2) розташований на екваторі.

еквівалент — 1) щось рівноцінне, рівнозначне, рівносильне; 2) хем. — така кількість елементу, яка сполучається з однією частиною водню або заступає її; **еквівалентний** — рівнозначний, рівноцінний, рівносильний.

еквілібристика (лат.) — мистецтво зберігати рівновагу в трудних положеннях тіла (напр., ходячи на линві); * лявірування, вивертливість; **еквілібрист** — цирковий артист, що займається еквілібристикою.

екзальтація (лат.) — захват; захоплений, піднесений стан; **екзальтований** — захоплений, той, що перебуває в стані екзальтації.

екзамен (лат.) — офіційний перевірочний іспит учнів; * перевірка знаннів,

вміння, сили; **екзаменувати** — переводити екзамен; **екзамінатор** — особа, що переводить екзамен.

екзарх (гр.) — єпископ або інший архиєрей, що керує просторою і відносно самостійною церковною областю.

екзекутива (лат.) — виконавча влада; **екзекутивний** — виконавчий; **екзекутор** — виконавець (службовець, що виконує покарання, стягає заборгованість тощо); **екзекуція** — виконання присуду: продаж майна боржника, тілесна кара або кара смерти.

екземпляр (лат.) — примірник, одиничний предмет із низки однорідних.

екзотика (гр.) — сукупність характеристичних рис, властивих для особливо віддалених, «заморських» (переважно теплих) країн, які видаються людям інших країн (напр., північних) зовсім незвичайними; **екзотичний** — пов'язаний з екзотикою; * дивовижний, чудернацький.

еківок (фр.) — двозначність, навмисне неясний вислів.

економіка (гр.) — 1) сукупність господарчих відносин, що відповідають даному ступневі розвитку виробничих сил суспільства (напр., е. февдалізму); е. певної країни охоплює співвідносини певних виробничих груп людности, стан

окремих галузей господарства, рівень продуктивности праці і т. ін.; 2) наука, що вивчає сукупність господарчих відносин; **економіст** — фахівець в галузі народнього господарства; **економічний** — 1) що стосується до економіки або політичної економії; 2) господарський; 3) е-на політика — система господарських заходів, що переводяться державною владою; **економія** — 1) бережке витрачання матеріяльних або грошевих засобів; 2) великий поміщицький маєток; 3) політична е. — економіка (як наука); **економний** — бережкий, господарчий.

екран (фр.) — 1) пересувний щит, заслона перед пічкою; заслона, що захищає від шкідливих променів; 2) натягнена на раму біла матерія, на якій показуються зображення кінофільмів тощо.

екс- (лат.) — приросток (до звання), що означає «колишній» (напр., екс-король — колишній король).

екскурсія (лат.) — 1) ґрупове відвідування музею, визначного місця, виставки і т. ін.; поїздка, прогулянка з освітньою, науковою, спортовою або розваговою ціллю; 2) група осіб, що здійснює таке відвідання чи поїздку; **екскурсант** — учасник екскурсії.

експансія (лат.) — розширення, поширення (кордонів, впливу і ін.); також означає стремління деяких держав до

захвату нових теренів, колоній, ринків в інших країнах; **експансивний** — стосовний до експансії; * нестримний в прояві своїх почуттів.

експатріяція (лат.) — добровільне або примусове виселення за межі батьківщини, зв'язане з утратою громадянства.

експедиція (лат.) — 1) відправа, посилання; 2) відділ пошти для сортування і відправи кореспонденції; 3) відділ контори періодичного видання для розсилання його передплатникам; 4) в деяких установах — відділ для приймання і відсилання офіційних паперів (а також і для товарів); 5) подорож з науково-дослідною або іншою спеціяльною ціллю; 6) група осіб, що здійснює таку подорож; **експедитор** — особа, що займається відправою або посиланням чогось.

експеримент (лат.) — науково поставлений досвід, спостереження досліджуваного явища в штучно створених і точно обрахованих умовах; * взагалі — важлива спроба; **експериментатор** — людина, що переводить експеримент.

експертиза (лат.) — дослідження і розв'язання (за допомогою досвідчених осіб) якогось питання, що вимагає спеціяльних знаннів, напр.: лікарська е.; **експерт** — досвідчена особа, запрошена в спірних і тяжких випадках для експертизи.

експлуатація (фр.) — 1) використовування виробництва приватними власниками або державою (здебільшого чужою. під час окупації країни); 2) розроблення, використання природніх багатств; 3) використовування підприємства, засобів транспорту тощо.

експозитура (лат.) — те саме, що й аґентура.

експонат (лат.) — предмет, виставлений на виставці (промисловій, мистецькій і ін.); **експонент** — особа, що виставляє даний предмет.

експорт (лат.) — вивіз товарів або капіталів за кордон; **експортовий** — вивізний, призначений для вивозу за кордон.

експресія (лат.) — виразність, виразистість; **експресивний** — виразний, виразистий.

експромт (лат.) — 1) коротка промова, виголошена без підготування; 2) вірш (переважно жартівливого змісту), складений з приводу якоїсь події без підготування; **експромтом** — без підготування, несподівано, раптом.

екстаза (гр.) — стан крайнього захоплення, найбільшого піднесення; **екстатичний** — сповнений екстази.

екстериторіяльний (лат.) — що має особливі переваги (недоторканість особистости й мешкання, непідсудність місце-

вим кримінальним і громадським судам, звільнення від повинностей і податків); ці права є взаємно надавані державами чужинецьким дипломатичним представникам.

екстерн (лат.) — особа, що здає іспит при учбовому закладі, не навчавшись у ньому попередньо.

екстраваґантний (лат.) — вкрай оригінальний, чудернацький, що гостро виходить за рамці звичайного.

екстраординарний (лат.) — 1) надзвичайний, незвичайний, непересічний; 2) при зазначені вчених посад — позаштатний.

есктреміст (лат.) — особа, що дотримується крайніх поглядів, прихильник крайніх заходів.

екстренний (лат.) — 1) поспішний; 2) надзвичайний.

ексцеленція (лат.) — (Ваша) визначність — титул найвищих достойників у державі (м. ін. міністрів) і деяких найвищих духовних осіб.

ексцентричний (лат.) — геом. — не маючий загального центру, що відхиляється від центру; * те саме, що й екстраваґантний (напр., е. нумер у цирку).

ексцес (лат.) — надмірність, невитриманість; крайній прояв чогось; * порушення громадського порядку.

елеватор (лат.) — 1) вантажопідіймаль-

ний апарат; 2) зерносховище великого розміру на великих хлібозаготовчих пунктах, на залізничних станціях, в портах.

елеґантний (лат.) — вишукано-гарний, витончений.

електор (лат.) — виборець.

електрика (гр.) — фіз.: частки, що мають електричний заряд — електрони (від'ємна е.), позітрони, протони (додатня е.), а також інші заряджені частки — йони, і сукупність явищ, зумовлених їх взаємодією і рухом; до явищ електрики належать також процеси, що відбуваються в електричних і магнетних полях; **електричний** — що стосується до електрики, властивий їй; що побуджується електрикою або побуджує електрику, що діє силою електрики; е. струм — переміщення електричних зарядів у тілах або в дуже розріджених газах; е. стація — підприємство, що виробляє при допомозі природніх сил (води) або теплових двигунів е. струм; **електрифікація** — будівництво електростанцій і систем електропересилань для широкого застосування електричної енерґії у виробництві і побуті; **електроліза** — розклад речовин, (напр., води, солей і кислот у розчині) при пропусканні електричного струму через розчин; **електромагнетизм** — су-

купність магнетних явищ, що викликаються електричним струмом; **електромотор** — електричний двигун, машина, що перетворює електричну енерґію на механічну; **електрон** — найменша частка від'ємної електрики; електрони є складовими частками атома, в якому вони рухаються навколо додатньо зарядженого ядра; **електротехніка** — галузь прикладних знань, що вивчає засоби застосування електричних і магнетичних явищ для практичних цілей (електромашинобудівництво, вироблення й пересилання електричної енерґії, освітлення, телеграф, телефон, радіо).

елемент (лат.) — 1) основна складова частина якогось складного цілого; первень; 2) хем.: елементи — природні і штучно створені речовини, які не можуть бути розкладені звичайними хемічними засобами на ще простіші речовини; хемічно сполучаючись один з одним, елементи утворюють усі складні речовини, з яких складається оточуючий нас світ; **елементарний** — первісний, початковий, найпростіший, основний; е. освіта — початкова освіта.

елімінація (лат.) — виключення, видалення.

еліта (фр.) — 1) кращі, відібрані екземпляри рослин або тварин; 2) найкра-

ща частина суспільства або якоїсь його групи.

елястичний (гр.) — пружний, гнучкий, здатний розтягатись; * що легко пристосовується, нетвердий у поведінці.

Ельдорадо (есп.) — казкова країна золота і коштовного каміння, яку розшукували в Америці перші еспанські завойовники; * країна багатств, країна казкових чудес.

емансипація (лат.) — звільнення від правної залежности, підлеглости; **емансипувати** — провадити емансипацію.

емблема (гр.) — умовне або символічне зображення якогось предмета або ідеї (напр., якір — е. надії).

ембріон (гр.) — зародок; **ембріональний** — зародковий, той, що перебуває в зародковому стані.

еміґрант (лат.) — особа, що переселюється з якоїсь країни в іншу з тих чи інших поважних причин (політичних, релігійних, економічних); **еміґрувати** — переселятися з своєї країни в іншу країну; **еміґрація** — 1) чин еміґрування; 2) сукупність еміґрантів.

еміненція (лат.) — титул католицьких високих духовних осіб.

емісар (лат.) — особа, що висилається якоюсь політичною або державною організацією (звичайно в іншу країну) з

особливими дорученнями (переважно таємними).

емоція (лат.) — душевне переживання, хвилювання (напр., гнів, страх, радість); **емоційний** — що викликається емоцією або викликає її.

емпіричний (гр.) — заснований на досвіді.

енерґія (гр.) — одна із основних властивостей матерії — міра її руху; головні відміни або форми енерґії: механічна, теплова, електрична, магнетна, промениста, хемічна, атомова; * в широкому розумінні — діяльна сила, наполегливість, активність; **енерґетика** — методи застосування і експлуатації різних видів енерґії для промислових і побутових потреб; до енерґетики відносять теплотехніку, електротехніку і ін.; **енерґійний** — 1) діяльний, активний, наполегливий; 2) дуже діючий.

ентузіязм (гр.) — захоплення, захват; **ентузіяст** — людина захоплена, опанована якоюсь ідеєю; людина палко віддана певній справі.

енцикліка (гр.) — звернення папи римського, його пастирський лист до всіх католицьких церков.

енциклопедія (гр.) — наукове видання, що дає систематичний (здебільшого за абеткою, або й по темах) збір знанів (уні-

версальна е.) або сукупність відомостей в одній якійсь галузі знання (спеціяльна е., галузева е.); **енциклопедичний** — що стосується до енциклопедії або носить характер енциклопедії; * всеохопний, багатобічний (про знання); **енциклопедизм** — багатобічне знання, широка всебічна освіта, ознайомленість із багатьма галузями знання.

епігон (гр.) — нащадок; * зневажливе окреслення пізніх, здрібнілих представників якоїсь наукової або політичної течії чи то мистецької школи, які сліпо застосовують віджилі ідеї й методи своїх попередників.

епіграма (гр.) — короткий вірш, здебільшого сатиричного змісту.

епіграф (гр.) — 1) у давніх греків — надпис на якомусь пам'ятнику; 2) тепер — фраза (часто цитата), вміщена під заголовком цілого твору або перед окремим його розділом, що править за свого роду авторську вказівку, яка намічає характер теми і її розвитку (те саме, що й мотто).

епідемія (гр.) — *мед.* — більш або менш масове тимчасове поширення якоїсь заразливої хвороби: **епідемічний** — що має характер епідемії.

епізод(а) (гр.) — 1) окремий випадок, подія; 2) випадкова, побічна обставина або

подія; 3) більш або менш закінчена складова частина великого й складного змістом літературного твору (роману, драми, тощо), що має відносно самостійне значення; **епізодичний** — випадковий, не пов'язаний з цілим, той, що відбувається час-від-часу, в неозначені терміни (протилежно до періодичного, що правильно повторюється).

епілог (гр.) — в літературі — кінцева частина твору більшого розміру.

епітет (гр.) — прикметник, що додається до назви предмету з метою підкреслити його характеристичну властивість (напр., шовкові кучері).

епос (гр.) — оповідальний жанр літературних творів: оповідання, новеля, повість, роман, героїчний епос, епопея; **епічний** — властивий епосові, оповідальний; * велично-спокійний, безпристрасний; **епопея** — великий твір епічного характеру (напр., «Одіссея»); * ряд подій, пов'язаних з героїчними подвигами; **епіка** — епічні твори, епічна поезія.

епоха (гр.) — період або доба історії.

ера (лат.) — 1) момент, від якого ведеться літочислення (напр., у християн — від народження Христа); 2) в історії — те саме, що й епоха (напр., «Українські Визвольні Змагання започаткували нову еру в новітній історії України»).

ерзац (нім.) — неповноцінний замінник; те саме, що й суроґат.

еротика (гр.) — сукупність явищ, пов'язаних із коханням; **еротичний** — просякнений коханням, любовний.

ерудиція (лат.) — глибока вченість; **ерудит** — особа, сповнена ерудицією.

есей (фр.) — нарис (науковий, критичний, публіцистичний); **есеїст** — автор таких нарисів.

ескадра (фр.) — мор.: велике з'єднання військових кораблів або літаків; **ескадрилья** — з'єднання військових літаків.

ескалятор (лат.) — сходи, що самі постійно рухаються (напр., в метро).

ескіз (фр.) — попереднє накреслення, легкий нарис (те саме, що й шкіц).

ескорта (фр.) — конвой, охорона, прикриття; **ескортувати** — супроводити конвоєм.

ескулап (лат.) — іронічно: лікар, медик (за іменем давньоримського бога лікування).

еспаньолка (фр.) — коротка загострена борідка.

есперанто (іт.) — штучна міжнародня мова, створена в 70 рр. 19. ст. др. Замен-гофом (лікарем з Варшави).

естафета (фр.) — 1) спішне повідомлення, що передається постійно змінюючими один одного післанцями; 2) спорт: а) де-

рев'яна паличка, що підчас естафетового бігу передається від одного бігуна до іншого; б) проходження певної віддалі групою спортовців, що змінюють у дорозі один одного.

естетика (гр.) — філ.: наука про мистецтво та мистецьку творчість; наука про красу; **естетизм** — прихильність до мистецтва; **естетичний** — 1) що стосується до естетики; 2) що відповідає вимогам естетики; **естет** — прихильник гарного (краси).

естрада (фр.) — площина, що підноситься над рівнем землі або підлоги; служить місцем для виступів оркестрів, хорів, окремих артистів, промовців і ін.; * в широкому розумінні — сукупність концертово-сценічних виступів, т. зв. «малі форми мистецтва».

етап (фр.) — 1) пункт, в якому проходячі війська або окремі військові можуть одержати їжу, нічліг, медичну допомогу; 2) місце зупинки під час переміщення якихсь груп або відділів, а також віддаль між двома зупинками; 3) в царській Росії і СССР — пункт для нічлігу арештантських груп у дорозі, також самий спосіб переміщення цих груп і самі ці групи, що охороняються спеціяльними конвойними командами; 4) певна частина відстані в спортових змаганнях;

5) * відрізок у розвиткові якогось руху, процесу.

етер (гр.) — 1) фіз.: е. світовий — здогадне проміжне середовище, що нібито виповнює світовий простір і проміжки між частками речовини; 2) хем.: назва кляси особливих органічних сполук; **етеровий** — 1) легкий, той, що легко випаровується; 2) властивий етерові; **етеричний** — вкрай легкий, безваговий.

етика (гр.) — 1) філософічне вчення про мораль, її суть, закони її історичного розвитку і ролю в громадському житті; 2) система норм звичаєвої поведінки людей, їх обов'язки стосовно до громади, свого стану, батьківщини і одного до одного. Найвищим звичаєвим законом української національної етики є боротьба за збереження християнських чеснот, за побудову Української Держави та за встановлення справедливих міжнародніх відносин; **етичний** — 1) стосується до етики; 2) моральний.

етикета (фр.) — суворо усталений порядок та форми обходження при дворі монархів, у відносинах між дипломатами і т. ін.

етикетка (фр.) — вид товарового знаку, що наклеюється на товар або на його упакування (із зазначенням заводу, назви, ціни і ін.).

етнографія (гр.) — народознавство, галузь історичної науки, що вивчає склад, походження, розселення народів світу і виясню́є особливості їхньої матеріяльної і духової культури; **етнографічний** — що стосується до етнографії; **етнічний** — пов'язаний з приналежністю до якогось народу; е. склад населення — склад людности за національностями і народностями.

етюд (фр.) — 1) в образотворчому мистецтві (малярстві тощо) — попереднє зображення якогось деталю майбутнього твору; е. може правити й за самостійний мистецький твір; 2) назва короткої музичної п'єси віртуозно-показового характеру; 3) літературний, науковий або публіцистичний нарис; 4) в шахах і шашках — завдання виграти або зремісувати в даній позиції (з малою кількістю фіґур).

ефект (лат.) — 1) дія якоїсь причини, сили; результат, наслідок чогось; 2) сильне враження, створене кимсь або чимсь; **ефективний** — той, що спричинює певний ефект; **ефектовний** — той, що справляє враження, притягає увагу, кидається у вічі.

Є

євангелія і **євангеліє** (гр.) — дослівно «добра вістка»; чотири книги Нового Заповіту, в яких викладено науку Христа.

єґер (нім.) — 1) вояк гірських стрілецьких частин; 2) мисливець-фахівець із полювання з рушницею.

єпископ (гр.) — високий духовний сан в християнській церкві, що надається зверхникові основної територіяльної одиниці церковного управління — єпархії.

єресь (гр.) — релігійний напрямок, що вважається за хибний з погляду панівного релігійного вчення; * відхил від правил і поглядів, прийнятих більшістю за невідкличні істини; **єресіярх** — засновник єресі; **єретик** — прибічник єресі.

Ж

жанр (фр.) — 1) певний вид літературних творів; епічний ж. — роман, повість, оповідання, героїчний епос і т. ін.; драматичний ж. — трагедія, комедія, драма і т. ін.; 2) малюнок на побутові теми; 3) побутові сцени й картини в белетристиці; **жанрист** — маляр, що зображує побутові сцени.

жарґон (фр.) — мова якоїсь суспільної групи, професії і т. ін., що відрізняється від загальної мови наявністю слів, незрозумілих для ширших кіл; * зіпсута, захаращена мова.

жокей і **джокей** (англ.) — вершник на перегонах, бігах.

жонґлер (лат.) — фокусник, цирковий артист, що вправно підкидає і ловить на лету різні предмети; **жонґлювати** — підкидати і вправно ловити на лету якісь предмети; * вправно, але не вповні чесно користуватись фактами та доказами під час спору, дискусії тощо.

жюрі (фр.) — 1) склад присяжних на суді; 2) група обізнаних осіб, призначених або вибраних для присудження премій і нагород під час конкурсів, на виставках, спортових змаганнях і т. ін.

З

зеніт (араб.) — точка небесної сфери над головою спостережника, точка, в якій проведена вгору вертикальна лінія перетинається з небесною сферою; * найвищий ступінь, найвища точка, крайня межа; з-не стріляння — стріляння по повітряних цілях (зокрема літаках); з-на гармата, з-ий кулемет — гармата, кулемет для зенітного стріляння.

зеро (араб.) — нуль.

зефір (гр.) — 1) теплий вітрець; 2) тонка бавовняна тканина, що йде головним чином на чоловічі сорочки; 3) кращий гатунок овечої вовни.

зона (гр.) — 1) частина поверхні кулі,

що міститься між двома паралельними колами; 2) в географії — пояс або смуга земної кулі, що характеризується сукупністю певних ознак (кліматичні, ґрунтові зони, зони рослинности і ін.); 3) певний простір, район, що характеризується якоюсь спільною ознакою (прикордонна з., окупаційна з. і ін.); **зональний** — що стосується до якоїсь зони.

зоологія (гр.) — наука (частина біології), що всебічно вивчає тваринний світ; **зоолог** — фахівець із зоології; **зоогеографія** — наука про географічне поширення тварин; **зоопарк** — сад або парк, де утримуються в клітках або загорожах різні тварини для вивчення їх і для ознайомлення широкої людности з ними; **зоотехніка** — наука про годівлю, розведення, догляд, утримання і використання тварин (насамперед, сільсько-господарських); **зоотехнік** — фахівець із зоотехніки.

I

іґнорувати (лат.) — навмисне не помічати, небажати знати, не брати до уваги.

ідеал (лат.) — найвища досконалість; щось досконале в тій або іншій галузі; кінцева ціль стремлінь; **ідеалізація** — уявлення чогось у кращому виді, ніж воно є в дійсності, уявлення чогось у вигляді ідеалу, тобто цілком досконалим;

ідеалізувати — уявляти, зображати щось або когось у вигляді ідеалу; **ідеальний** — відповідний до ідеалу; * досконалий, зразковий.

ідеалізм (гр.) — філософічне вчення, яке вважає ідею чи дух за первинне, а матерію (природу, зовнішнє буття) — за друге, похідне; погляди ідеалізму на світ і життя багато в чому збігаються з релігійними поглядами; **і. об'єктивний** — стверджує, що основою всього існуючого є абсолютна ідея, світовий дух (або Бог); **ідеаліст** — філ.: послідовник ідеалізму; * безкорисник, іноді — мрійник.

ідентифікація (лат.) — ототожнення; **ідентичний** — тотожний, однаковий.

ідеологія (гр.) — система ідей, уявлень, понять, висловлена в різних формах суспільної свідомости (в релігії, моралі, науці, мистецтві, політиці); має певні позначення національного способу думання і тому нерідко в якійсь мірі служить національно-становим інтересам, а через те здатна посилювати або гальмувати загальний розвиток; **ідеологічний** — стосовний до ідеології; **ідеолог** — виразник, речник певної ідеології.

ідея (гр.) — 1) думка, загальне поняття про предмет або явище; 2) в ідеалістичній філософії ідея має самостійне існування (ідеї, як праобрази речей у

Платона), а абсолютна і. (Ґеґель) є первоосновою і рушієм всесвіту і всього земного життя; 3) матеріялізм розглядає ідею тільки як продукт людського думання, що віддзеркалює матеріяльний світ; 4) головна думка мистецького, наукового або політичного твору; взагалі — задум; **ідейний** — стосовний ідеї; * відданий певним ідеям.

ідилія (гр.) — вірш, що оповідає про життя «людей природи» — рибалок, пастухів, хліборобів — і зображує життя цих людей у більш-менш прикрашеному вигляді; * лагідне, здебільшого родинне життя, що протікає без суперечок, в повній згоді; безтурботний побут.

ідіот (гр.) — особа психічно недорозвинена; * цілковитий дурень.

ієрархія і **гієрархія** (гр.) — скаля посад, звань і т. ін., в порядку ступневого переходу від нижчого до вищого (особливо в церковній галузі); **ієрарх** — високий церковний достойник.

ізолювати (фр.) — 1) відокремити (від природнього середовища); **ізолятор** — 1) тіло, що зле проводить електрику або тепло; 2) кімната в лікарні для тимчасового перебування хворих з невиясненими або [illegible]разливими хворобами; 3) одиночна ка[illegible]ра у в'язниці.

ілюзія (лат.) — обман почуттів, викли-

каний викривленим сприйняттям дійсности; * необґрунтована надія, нездійсненна мрія; **ілюзійний** або **ілюзорний** — примарний, обманливий, недійсний.

ілюмінація (лат.) — яскраве освітлення (із застосуванням кольорових вогнів і різних світляних ефектів) будинків і вулиць з нагоди якоїсь врочистости.

ілюстрація (лат.) — 1) зображення (рисунок, малюнок, фото) що пояснює або доповняє текст (книги, журналу, газети); 2) наочне пояснення чогось, приклади в статті, промові і т. ін.; **ілюстратор** — особа (маляр, кресляр і ін.), що виконує ілюстрації до тексту.

імміґрація (лат.) — 1) в'їзд чужинців в якусь країну на постійне проживання, що інколи носить масовий характер; 2) і. капіталу — приплив чужинецького капіталу в якусь країну; **імміґрант** — чужинець, що оселюється в якійсь країні на постійне проживання.

імітація (лат.) — 1) наслідування; 2) підроблення; 3) повторення мотиву, що з'явився в одному голосі, іншими голосами; **імітувати** — 1) наслідувати; 2) підробляти.

імперативний (лат.) — наказовий; і. мандат — наказ, якого вибрана особа або орган повинні суворо дотримуватись.

імперіялізм (лат.) — одна з форм державної організації деяких народів, що

характеризується веденням загарбницької, завойовницької політики стосовно до інших народів. Крайній новітній імперіялізм здебільшого характеризується наявністю тоталітарного режиму, найвищою концентрацією виробництва і капіталу (приватно-власницького чи державного) всередині країни, злиттям банкового капіталу з промисловим, що дає керівним колам максимум засобів для ведення аґресивних воєн і підбоїв. Імперіялізм (напр., московський) несе іншим народам національне, політичне й соціяльне поневолення, доповнюючи все це системою всебічного жорстокого визиску і народовбивства. Для досягнення своєї мети імперіялістична кліка (напр., кремлівська) розвиває в своєму народі крайній шовінізм супроти інших народів; **імперіяліст** — прихильник імперіялізму; **імперіялістичний** — стосовний або відповідний до імперіялізму, загарбницький, завойовницький.

імпозантний (фр.) — що робить добре враження своїм виглядом, престижем, авторитетністю; **імпонувати** — бути імпозантним, викликувати до себе повагу.

імпорт (лат.) — довіз чужинецьких товарів; **імпортувати** — довозити товари з закордону.

імпровізація (лат.) — складення вір-

шів, музичної п'єси або промови в момент виконання, без попередньої для цього підготови; **імпровізатор** — людина, що має здібності до імпровізації.

імпульс (лат.) — поштовх до чогось, побудження; побуджуюча причина, що викликає якусь дію; **імпульсивний** — схильний діяти під впливом першого побудження.

імунітет (лат.) — несприйнятливість організму щодо заразливих хвороб або певних отрут; **імунний** — що посідає імунітет, відпорний.

інвентар (лат.) — 1) точний і докладний опис майна, особливо рухомого; 2) само те майно; живий і. — робоча й продуктивна худоба; мертвий і. — знаряддя та машини і ін.; **інвентаризація** — складання опису майна (речевих цінностей і розрахунків) підприємства, установи; вписування в інвентар.

інвестиція (лат.) — вкладання капіталу в якесь підприємство (особливо за кордоном).

інґаляція (лат.) — вдихання (з лікувальною метою) парів, газів, розпилених рідин.

індекс (лат.) — показник, реєстр (імен, цін, назв тощо).

індивід(уум) (лат.) — 1) окрема істота, кожний самостійно існуючий живий ор-

ганізм; 2) окрема людина, особистість; **індивідуалізм** — філософічний напрям, що виходить із високої оцінки та шанування окремої людської особистости (протилежне — колективізм); **індивідуаліст** — прихильник індивідуалізму; **індивідуальний** — властивий, притаманний окремому індивідові.

індиферентний (лат.) — байдужий, незацікавлений.

індукція (лат.) — 1) одна з основних логічних метод — розумове заключення (висновок), що йде від окремих випадків до загального висновку, від окремих фактів до узагальнень; в науковому дослідженні повинна поєднуватися з дедукцією; 2) поява електричного струму в якомусь провідникові під час його руху в магнетному полі.

індустрія (лат.) — промисловість; **тяжка** і. виробляє знаряддя й засоби виробництва (машинобудівництво, металюрґія і т. ін.); легка і. виробляє предмети широкого (народнього) вжитку; **індустріялізація** — запровадження індустрії та великої машинової техніки в народнє господарство країни; **індустріяльний** — промисловий.

інертний (лат.) — бездіяльний, непорушний.

ініціяли (лат.) — початкові літери імени (а також по батькові) і прізвища.

ініціятива (лат.) — почин, перший крок в якійсь справі; * підприємчивість; **ініціятор** — особа, група осіб або організація, яким належить почин в якійсь справі.

інкоґніто (лат.) — 1) приховано, таємно, не відкриваючи свого імени й особи; 2) людина, що ховається під чужим іменим, бажаючи залишитись невідомою.

інкорпорація (лат.) — включення в свій склад, приєднання.

інкримінувати (лат.) — ставити в провину, обвинувачувати.

інкрустація (лат.) — різьба на дерев'яній, кам'яній, металевій і іншій речі, при чому взір заповнюється іншим (коштовнішим) матеріялом.

інкубатор (лат.) — апарат для штучного виведення пташенят із яєць без звичайного висиджування (напр., виведення курчат без квочки).

інсинуація (лат.) — наклепницька вигадка з метою заплямувати, знеславити когось; **інсинуювати** — чинити інсинуацію.

інспекція (лат.) — 1) система нагляду за правильністю дій, за виконанням установлених правил; нагляд; 2) органи нагляду; **інспектувати** — провадити інспекцію; **інспектор** — службова особа, що провадить інспекцію.

інспірація (лат.) — навівання, впливання; **інспіратор** — особа, що чинить інспірацію.

інстанція (лат.) — кожний із послідуючих ступенів у системі підлеглих один одному органів (головним чином, державного управління, але також партійних і професійних органів).

інстинкт (лат.) — несвідомий, але корисний для організму, вроджений гін (напр., самозбереження, статевий і ін.); **інстинктовний** — належний або відповідний до інстинкту.

інститут (лат.) — найменування науково-дослідних установ, а також спеціяльних вищих учбових закладів певного типу; **інституція** — установа.

інструкція (лат.) — керівна вказівка, докладне наставлення; збір правил для виконання чогось; **інструктувати** — давати інструкції; **інструктор** — той, хто дає іншим інструкції.

інсурґент (лат.) — повстанець.

інсценізувати (лат.) — переробити літературний твір, надаючи йому драматичної форми для постановки в театрі; * штучно влаштувати якусь дію або подію.

інтелект (лат.) — розсуд, розум, здібність мислити; **інтелектуальний** — розумовий, розсудний.

інтеліґентний (лат.) — що має певний розумовий розвиток; **інтеліґент** — особа, що посідає інтеліґентність (і здебільшого належить до розумових професій); **інтеліґентність** — посідання певного розумового розвитку, підготованість до розуміння теоретичних питань, до засвоєння наукових пізнань; взагалі культурність; **інтеліґенція** — 1) інтеліґентність; 2) сукупність інтеліґентів.

інтендант (фр.) — особа, що завідує постачанням для військових частин і установ та завідує військовим господарством; **інтендантство** — військова установа, що відає військовим постачанням.

інтенсивний (лат.) — напружений, посилений; **інтенсифікація** — збільшення напружености (інтенсивности).

інтервал (лат.) — 1) проміжок, віддаль між чимсь; 2) муз.: співвідношення двох тонів за числом їх звукових коливань (секунда, терція і ін.); 3) військ.: відалль між бійцями або військовими підвідділами на фронті.

інтервенція (лат.) — 1) втручання держави у внутрішні справи іншої держави; економічна і. — втручання держави в господарче життя іншої держави; 2) заходи посередника або оборонця в урядовій установі для захисту інтересів третьої особи.

інтерв'ю (англ.) — призначена для преси розмова журналіста з політичним, громадським або якимсь іншим діячем; **інтерв'юер** — журналіст, що провадить інтерв'ю.

інтерлюдія (лат.) — невелика вставна частина в музичному творі.

інтермедія (лат.) — вистава в перервах між діями основної п'єси в спектаклі.

інтернат (лат.) — 1) гуртожиток для учнів чи студентів при навчальному закладі; 2) закритий навчальний заклад, в якому учні і навчаються й живуть, перебуваючи під постійним наглядом виховників.

інтернаціонал (лат.) — 1) міжнароднє об'єднання; **інтернаціональний** — міжнародній; **інтернаціоналізація** — признання чогось (певного терену, ріки, споруди і ін.) міжнароднім, приступним для рівного користування для різних держав; **інтернаціоналізм** — певний політичний напрям (переважно марксистського витвору), що ніби прагне до міжнародньої співпраці і єдности, але насправді здебільшого організує міжнародню співпрацю і єдність комуністичних, марксистських і споріднених з ними організацій і напрямків, підриваючи внутрішню єдність окремих народів та всіляко гальмуючи міжнародню співпрацю здорових національних організмів; со-

ветський і. розповсюджує думки про визнання зверхности червоної Москви і підкорення їй; **інтернаціоналіст** — прихильник інтернаціоналізму.

інтернувати (лат.) — затримати, роззброїти і тимчасово позбавити волі (на терені невтральної держави) військові частини воюючої країни, що перейшли на територію невтральної держави або громадян воюючої держави, що перебувають на території ворожої держави під час війни.

інтерпеляція (лат.) — письмовий запит урядові (в парляменті) з приводу якогось факту чи справи; **інтерпелювати** — робити інтерпеляцію.

інтерпретація (лат.) — 1) тлумачення, розкриття сенсу чогось, пояснення того чи іншого тексту; 2) в мистецтві виконання — засноване на власному розумінні творче виконання якогось мистецького твору; **інтерпретувати** — робити інтерпретацію.

інтимний (лат.) — 1) близький, дружній, задушевний; 2) вузько особистий.

інтонація (лат.) — 1) тон розмови, її ритмічно-мелодійний бік (чергування підвищень і понижень голосу); 2) тон і маніра вимови, що виявляють почуття або настрій промовляючого.

інтриґа (фр.) — 1) недружні таємні на-

магання; підступ, підмова; 2) організація дії в драматичному творі, що характеризується напруженою боротьбою дієвих осіб і особливою заплутаністю сюжету; **інтриґант** — людина, що веде інтриґи проти когось.

інтродукція (лат.) — короткий музичний вступ, що йде перед основною частиною музичнго твору (в сонаті, симфонії, опері).

інтуїція (лат.) — філ.: безпосереднє пізнання істини без допомоги досвіду і логічних висновків; * відчуття, здогад, напівсвідоме зрозуміння; **інтуїтивний** — стосовний або відповідний до інтуїції.

інфантерія (іт.) — піхота.

інфантильний (лат.) — що має ознаки дитячого віку.

інфекція (лат.) — зараження (проникнення в організм хворобливих бациль або бактерій); **інфекційний** — заразливий, викликаний інфекцією.

інфільтрація (лат.) — просякання всередину чогось (зокрема організму); **інфільтрувати** — давати просякати кудись.

інфляція (лат.) — надмірне збільшення кількости паперових грошей в обігу і рівночасне швидке їх знецінення.

інформація (лат.) — повідомлення, відомості; **інформаційний** — повідомлюючий; **інформатор** — особа, що дає інформації, повідомлювач.

інцидент (лат.) — випадок, подія (здебільшого — дрібного, проте прикрого змісту).

інч (англ.) — англійська міра довжини, дорівнює 25,4 мм.

іраціональний (лат.) — 1) що лежить поза межами розуму, незбагненний для розуму; 2) мат.: неспівзмірний, якого не можна точно визначити жадним цілим або дробовим числом.

іреальний (лат.) — не реальний, не існуючий в дійсності.

іреґулярний (лат.) — не реґулярний.

іриґація (лат.) — штучне зрошення полів (в сільському господарстві).

іронія (гр.) — 1) тонка й прихована насмішка; 2) стилістичний зворот, при якому вдавано стверджується протилежне тому, що думається про предмет (або особу), при якому слово ніби вживається в протилежному значенні; **іронізувати** — висловлювати іронію.

історичний матеріялізм — теорія Маркса і Енґельса, доповнена Леніном, що полягає в матеріялістичному фальшуванні і перекручуванні законів розвитку історії; і. м. переносить засади матеріялістичної діялектики на історичну науку.

історіографія (гр.) — складання історії чогось.

іхтіологія (гр.) — відділ зоології, що вивчає риб; **іхтіолог** — фахівець з іхтіології.

ішіяс (гр.) — запалення сідального нерву.

Й

йод (гр.) — хем.: елемент, знак J, порядкове число — 53 (кристали чорнуватосірого кольору з металевим відблиском); застосовується в медицині і ін.

йота (гр.) — грецька літера «і»; * мала величина; «ні на йоту» — ані трохи.

К

кабала (гебр.) — середньовічне жидівське релігійно-містичне вчення; **кабалістика** — кабала і пов'язані з нею обряди; * ірон.: ненаукові (фантастичні й туманні) висновки.

кабаре (фр.) — кафе-ресторан з різними виставами (танці, співи, музика).

каботаж (фр.) — морське судноплавство вздовж і поблизу берегів.

кавалерія (іт.) — кіннота.

кавалькада (фр.) — група вершників, що їдуть укупі.

кадри (фр.) — 1) основний склад працівників якоїсь установи, підприємства, організації і т. ін.; 2) постійний склад військових частин (на відміну від змінного складу, що переходить вишкіл лише

протягом певного часу); 3) поодинокі фота з кіностяжки.

казино (іт.) — 1) дім для ігор; ресторан з естрадними розвагами; 2) клюб і ресторан для осіб певної корпорації (напр., старшин певної військової частини).

казус (лат.) — 1) випадок, інцидент; 2) юр.: дія, що має зовнішні ознаки злочину, але позбавлена елементу провини; **казусний** — складний, скомплікований, заплутаний.

какофонія (гр.) — неприємне для вуха сполучення звуків, немилозвучність.

калейдоскоп (гр.) — оптичний прилад-іграшка; * швидка зміна, безперестанна зміна різноманітних вражень.

каліграфія (гр.) — мистецтво розбірливого й гарного писання (чистописання).

калямбур (фр.) — гра слів, основана на їх звуковій схожості при різному значенні.

кальк(а) (фр.) — прозорий високоякісний папір або спеціяльна тонка тканина (вживається для зняття копій із плянів); * буквальний переклад чужомовного слова або виразу (напр., «предмет» із лат. «об'єктум»); **калькувати** — знімати малюнки й накреслення на кальку.

калькуляція (лат.) — вираховування собівартости або продажної ціни товару; **калькулювати** — складати калькуляцію.

кальорія (лат.) — одиниця кількости тепла (вживається також для вирахування споживности їжі); мала к. — кількість тепла конечна для піднесення температури 1 гр. води на 1^0 С; велика к. дорівнює 1000 малих к.

кампанія (іт.) — 1) військ.: похід, сукупність операцій, об'єднаних загальною стратегічною ціллю, що відбуваються на певному театрі війни; 2) праця, що провадиться для здійснення якогось громадсько-політичного або виробничого завдання, напр., виборча к., посівна к.

кандидат (лат.) — особа, намічена для заміщення якоїсь посади, для вибрання на якесь урядове становище, для прийому в склад якоїсь організації; к. наук — перший вчений ступінь в СССР.

канібал (індіян.) — людоїд; * жорстока, кровожерна людина, варвар.

канікули (лат.) — 1) у давніх римлян — час, коли Сонце міститься в сузір'ї Пса (від 22. 6. до 23. 8.); 2) час перерви в навчальних зайняттях (зокрема літньої).

канон (гр.) — правило (зокрема церковне встановлення); к. у мистецтві — мистецька норма; **канонізація** — зачислення когось церквою в святі; * узаконення, перетворення на правило; **канонічний** — згідний з каноном.

канонада (іт.) — стріляння із артилерійських гармат; **канонір** — гармаш, артилерист.

кантата (лат.) — 1) великий музичний твір для співу, з інструментальним або оркестровим супроводом (складається з сольових, ансамблевих і хорових частин); 2) рід врочистого ліричного віршу.

канцлер (лат.) — 1) голова палати лордів (лорд-канцлер) і міністер фінансів в Англії; 2) в Німеччині і Австрії — прем'єр-міністер.

капеля (лат.) — духова оркестра; * оркестра або хор взагалі; **капельдинер** — службовець при театральній або концертовій залі, що перевіряє у відвідувачів квитки й показує місця; **капельмайстер** — керівник і дириґент хору або оркестри.

капітал (лат.) — сукупність майна, утвореного попередньою працею і призначеного для дальшого виробництва; **капіталіст** — власник капіталу; **капіталізм** — суспільно-господарський устрій, заснований на застосуванні капіталу (приватного або державного); **капітальний** — ґрунтовний, основний.

капітан (іт.) — 1) офіцерський чин в армії і фльоті (відповідає українському сотникові); 2) в торговельній фльоті —

особа, що управляє кораблем; 3) в спортових іграх — старший грач дружини, що є її представником і керівником під час змагання.

капітуляція (лат.) — 1) припинення боротьби і здача на ласку переможця; 2) нерівноправна умова, нав'язана сильною країною якійсь слабшій; **капітулювати** — здаватись противникові; * відступати перед перешкодами, труднощами; **капітулянт** — особа схильна до капітуляції.

карантена і **карантин** (фр.) — 1) сукупність засобів для попередження поширення заразливих хвороб, що полягають в ізоляції (на певний час) хворих і осіб, що доторкались до їх, в припиненні переміщень людей, тварин, товарів із заразливих місць і т. ін.; 2) санітарно-медичний пункт для огляду осіб, кораблів і товарів, що прибувають із місць, де є якась заразлива хвороба.

карат (араб.) — одиниця ваги, що застосовується в ювелірній справі при важенні коштовного каміння; дорівнює 0,2 гр.

кардинал (лат.) — найвищий духовний сан у Католицькій Церкві; кардинали — найвищі помічники папи; на їх зібранні і з їх середовища вибирається папу; **кардинальний** — основний, найголовніший, найважливіший.

кар'єр (фр.) — відкрита розробка неглибоко залягаючих корисних копалин.

кар'єра (іт.) — успішне просунення вперед в ділянці громадської, службової, наукової, мистецької і ін. діяльности; **кар'єризм** — безоглядне стремління до особистого успіху в кар'єрі; **кар'єрист** — особа схильна до кар'єризму.

карикатура (іт.) — зображення (рисунок або малюнок) особи, події або предмету в навмисне спотвореному вигляді з метою висміяння; * смішна подібність до чогось, наслідування, що спотворює оригінал.

карнавал (іт.) — народнє свято (перед великодним постом), що супроводиться танцями, маскарадами й іграми під відкритим небом.

картографія (гр.) — 1) наука про географічну мапу, про методи й засоби її складання і відтворення; 2) складання і креслення мап.

каскада (іт.) — водоспад, що спадає крутими уступами; **каскадний** — вкрай бурхливий; * нестримний.

каста (лат.) — замкнена громадська група, що пильно береже свою спадкову відокремленість і свої станові або групові привілеї; **кастовий** — відокремлений, замкнений, привілейований.

кастелянша (іт.) — завідуюча білиз-

ною і т. ін. в лікарнях, гуртожитках тощо.

кастрація (лат.) — видалення статевих залоз; **кастрат** — особа, що зазнала кастрації.

касувати (лат.) — юр.: відміняти, зносити (напр., рішення суду).

катаклізм (гр.) — нищівна стихійна катастрофа; * нищівний переворот в громадському житті.

катакомби (лат.) — підземні печерисховища.

каталог (гр.) — систематичний перелік предметів, підібраних за якоюсь певною ознакою (зокрема книжок у бібліотеці або видавництві, товарів і цін у крамниці).

катар (гр.) — мед.: запалення слизистої оболонки якогось органу (носа, шлунку, горла і т. ін.).

катастрофа (гр.) — раптова біда, подія, що несе за собою тяжкі наслідки; **катастрофальний** — спричинений катастрофою; * нищівний.

катафальк (іт.) — 1) похоронна колісниця; 2) підвищення, на яке ставиться труна під час панахиди.

категорія (гр.) — філ.: найзагальніше логічне поняття, що висловлює основні форми й відношення буття (напр., матерія, час, простір); * розряд, група, сту-

пінь; **категоричний** — безумовний, невідмінний.

катедра (гр.) — 1) підвищення (з сидінням) для промовця, викладача, проповідника; 2) у високій школі — наукова галузь, дисципліна або ряд тісно пов'язаних між собою дисциплін; 3) професорсько-викладницький склад окремої або кількох пов'язаних між собою дисциплін.

катехизис і **катехизм** (гр.) — короткий виклад віровчення в запитаннях і відповідях.

каучук (індіян.) — смола, що добувається із молочного соку деяких рослин (каучуконосів) або виробляється штучним шляхом; широко застосовується для виробництва ґуми.

кафе (араб.) — кав'ярня.

кашне (фр.) — нашийний шалик або шарф.

квадрат (лат.) — 1) прямокутник, в якого всі чотири боки рівні; 2) добуток двох однакових співмножників або другий ступінь числа; 3) одиниця виміру в типографічній системі мір; **квадратовий** — що стосується до квадрату, що має форму квадрату; к. міри — міри для виміру площ; **квадратура** — 1) число квадратових одиниць у площі даної фігури; 2) побудова квадрату рівновеликого певній

фігурі; вирахування площі (поверхні); 3) к. кола — побудова квадрату рівновеликого своєю площею колові даного радіюса (що є нерозв'язним завданням); * нерозв'язне завдання взагалі.

квазі (лат.) — приросток, що означає «начебто», «нібито» (напр., квазівчений).

кваліфікація (лат.) — 1) визначення якости чогось, оцінка чогось; 2) ступінь придатности, рівень підготованости для певної професії чи праці; **кваліфікований** — що має певну кваліфікацію (досвід, знання, якості) для успішної праці за спеціяльністю; к-на більшість (під час голосування) — така більшість голосів, перевага якої над меншістю не може бути нижчою за усталену норму; **кваліфікувати** — переводити кваліфікацію.

квант(а) (лат.) — певна величина виміру в фізиці (променистої енергії).

квартал (лат.) — 1) частина міста, обмежена кількома перехресними вулицями (здебільшого чотирма); 2) чверть року (3 місяці).

квартет (лат.) — муз.: 1) твір для чотирьох голосів або інструментів; 2) ансамбль із чотирьох виконавців квартету.

квінтесенція (лат.) — найголовніше, найважливіше, суть речі або поняття.

квінтет (лат.) — муз.: 1) твір для п'ятьох голосів або інструментів; 2) ансамбль із п'ятьох виконавців квінтету.

кворум (лат.) — установлена законом або статутом кількість присутніх на зборах, що править за обов'язкову умову для дійсности (чинности) зборів.

квота (лат.) — 1) частина (пропорційна); 2) податкова ставка, що припадає на певну одиницю обкладення.

кераміка (гр.) — гончарське мистецтво (або його вироби).

кінофікація — розгортання кіносітки і збільшення числа кіноустановок (кіноточок).

кітель (нім). — маринарка військового покрою (здебільшого літня).

клієнт (лат.) — 1) постійний відвідувач, замовник, купувальник; 2) особа, що доручила ведення своєї справи іншій (адвокатові, нотареві); **клієнтура** — сукупність клієнтів.

кліка (фр.) — група людей, що об'єдналися для користолюбивої й низької цілі, шкідливої для решти суспільства (напр., кремлівська к.).

клімат (гр.) — підсоння.

клініка (гр.) — лікувальна установа, що править одночасно за місце студентської практики і науково-дослідних занять; **клінічний** — стосовний до клініки; к. лікування — лікування пов'язане з тривалим перебуванням у лікарні.

кліше (фр.) — металева або дерев'яна

друкарська форма з рельєфним малюнком; служить для відтворення ілюстрацій.

клюб (англ.) — суспільна організація, що об'єднує людей певного кола, професії, спільних зацікавлень (з культурно-освітньою метою, для політичної діяльности, виробничої освіти, спільних розваг, спортових ігор і т. ін.).

клян (кельт.) — родова громада в шотляндців; * в широкому розумінні — рід або група згуртуватих у господарчому й соціяльно-побутовому відношенні родичів.

кляса (лат.) — 1) розряд, група, ступінь предметів, що мають загальні істотні спільні ознаки; 2) велика суспільна група людей, що характеризується властивою їй ролею в житті суспільства й держави (а за деякими теоріями — насамперед у суспільному виробництві); 3) в зоології й ботаніці — широка група природньо-споріднених тварин або рослин; 4) розряд особових залізничних вагонів; 5) річна група учнів у початковій і середній школі; * шкільна кімната, де відбувається її навчання; **клясовий** — що стосується до певної суспільної кляси, властивий їй; **клясифікація** — розподіл предметів, явищ і понять по клясах в залежності від їх загальних ознак.

клясик (лат.) — загальновизначений

зразковий письменник, філософ, науковець; зразковий майстер мистецтва; **клясичний** — що стосується до давнього греко-римського світу, який за 15.-19. вв. вважався в Зах. Европі джерелом усього зразкового в літературі й мистецтві; * властивий клясикові (в сенсі зразковости); **клясицизм** — напрям у літературі та мистецтві, що керується клясичними нормами.

кльовн (англ.) — цирковий артист, що виконує комічні ролі.

коаліція (лат.) — тимчасовий союз держав або політичних партій для досягнення спільних цілей.

ковбой (англ.) — кінний пастух великої худоби (в США).

когорта (лат.) — тактична одиниця римської піхоти; * міцно згуртована група людей.

код (фр.) — збірник умовних скорочених означень і назов, вживаних для передавання (зокрема телеграфом) повідомлень дипломатичного, комерційного, військового характеру.

кодекс (лат.) — систематизований збір законів.

кокетка (фр.) — жінка, що бажає всім подобатись, що прагне різними способами справити гарне враження своєю зовнішністю й манірами.

колеґа (лат.) — товариш по праці, професії, посаді або званню; **колеґія** — 1) офіційно встановлена група осіб, що складають укупі якийсь адміністративний, розпорядчий або дорадчий орган; 2) назва деяких вищих навчальних закладів; **колеґіяльність** — форма керівництва, яка полягає в тому, що керівництво здійснюється не одноосібно, а засадниче рівноправною групою осіб — колеґією; **колеґіяльний** — що стосується до колеґії; * товариський.

коледж (англ.) — 1) в Англії — різного роду навчальні заклади, від університетського типу до середніх шкіл (також гуртожиток при вищій школі); 2) в США — вищі навчальні заклади (головним чином спеціяльні).

колеж (фр.) — середній навчальний заклад у Франції і Бельгії.

колектив (лат.) — сукупність людей, об'єднаних однаковими цілями (зокрема — постійною сумісною працею або діяльністю), напр., к. театру, к. службовців якоїсь установи; **колективізація** — усуспільнення (в практиці — більш-менш примусове, напр., к. сільського господарства в СССР); **колетивізм** — ідеологічна система, що віддає перевагу колективові супроти особистости; **колективний** — збірний, спільний.

колекція (лат.) — збірка якихсь однорідних предметів, що має науковий, мистецький, історичний інтерес (напр., к. картин, марок); **колекціонер** — збирач колекції.

колізія (лат.) — зудар протилежних сил, стремлінь або інтересів.

колонія (лат.) — 1) область або країна, захоплена і визискувана чужою державою; 2) людність певної національности, що стало й сукупно мешкає в іншій країні або чужинецькому місті (а також місце їх оселення); **колонізація** — заснування (систематичне) колоній; **колоніяльний** — стосовний або відповідний до колонізації.

колос (гр.) — істота або предмет велетенського розміру; **колосальний** — велетенський, дуже великий.

комбайн (англ.) — складна машина, що об'єднує декілька механізмів, виконуючих ряд послідовних операцій; к. сільсько-господарський сполучає процес косіння хліба з обмолотом і першою очисткою зерна; **комбайнер** — машиніст, що керує комбайном.

комбінація (лат.) — 1) поєднання, сполучення в певному порядку; 2) одяг (нижній, робочий, дитячий), що є сполукою сорочки з штанами; 3) * складний плян, задум, маневр; **комбінувати** — робити комбінацію.

комедія (гр.) — драматичний твір, що висміює якісь суспільні або побутові явища; * весела подія, чудасія.

коментар(ій) (лат.) — пояснення або тлумачення якогось тексту або вчення; пояснювальні нотатки; **коментувати** — складати коментарій; **коментатор** — складач коментарія; * пояснювач.

комерція (лат.) — торгівля; **комерсант** — особа, що займається приватною торгівлею, купець; **комерційний** — торговельний, купецький.

комівояжер (фр.) — торговельний аґент, що роз'їжджає з зразками товару й шукає купувальників.

комік (гр.) — актор, що виконує комічні ролі; * особа, що викликає сміх своїми словами або поведінкою; **комічний** — смішний.

Комінтерн — комуністичний, 3-й інтернаціонал — всесвітнє об'єднання комуністичних партій, що прямо або посередньо служать московському імперіялізмові; 15. 5. 1943 був для видимости Кремлем розпущений, але насправді діє й далі, провадячи свою підривну роботу у вільному світі, під новою назвою Комінформ (ком. інформація).

комісар (лат.) — назва службових осіб, яким урядово надано особливих (значних) уповноважень; народній к. — назва

міністрів в СССР (перед 2. світовою війною); **комісаріят** — державна установа (різного роду), очолювана комісаром.

комісія (лат.) — 1) доручення; 2) група осіб, якій доручено виконування певного окремого завдання; **комісіонер** — аґент, посередник у торговельних справах; **комісійний** — 1) стосовний до комісії; 2) стосовний до торгівлі за посередництвом.

компактний (лат.) — щільно складений або розташований.

компанія (лат.) — 1) невелике товариство; 2) торговельне або промислове товариство приватних власників; **компаньйон** — учасник компанії.

компенсація (лат.) — 1) винагородження або винагорода за щось втрачене або відступлене; 2) виплата за невикористану відпустку або додаткову працю.

компетенція (лат.) — коло повноважень якоїсь установи або посади (право діяти і розпоряджатись в певних справах); * коло питань, в яких певна особа має пізнання, досвід; **компетентний** — що посідає компетенцію.

компіляція (лат.) — несамостійна, зведена наукова праця, заснована на використанні чужих осягів; **компілятивний** — складений шляхом компіляції.

комплекс (лат.) — сукупність однородних предметів або явищ, що складають

одне ціле; **комплект** — 1) повний набір інструментів, частин, приналежностей, що відповідають певному призначенню; 2) найбільше число осіб, що їх допускається кудись згідно з певним штатом; **комплектування** — поповнення, збільшення до повного складу; **комплекція** — тілоскладення.

комплікація (лат.) — ускладнення.

композиція (лат.) — 1) муз.: складний музичний твір; музична творчість; теорія складання музичного твору; 2) в літературі і образотворчих мистецтвах — побудова твору, співвідношення окремих частин твору, що складають певну цілість; 3) сукупність складових частин взагалі; **композитор** — автор музичного твору.

компонент (лат.) — складова частина; **компонувати** — 1) складати із окремих частин одне погоджене ціле; 2) складати музичний твір.

компроміс (лат.) — погодження між відмінними думками, напрямками і т. ін., досягнене шляхом взаємних поступок; **компромітувати** — шкодити комусь у думках третіх осіб або громади; підривати чиюсь репутацію.

комуна (лат.) — 1) в середніх віках (а натепер — в деяких країнах Зах. Європи) місцева громада, місцева самоуправа; 2) комуністична громада; 3) розмовна на-

зва комуністичної (совєтсько-російської) влади, кремлівського режиму; **комунальний** — громадський, стосовний до місцевої самоуправної громади; **комунізм** — теоретичний суспільний лад без усякої приватної власности; **комуністичний** — згідний з комунізмом або прихильний до нього.

комунікат (лат.) — повідомлення (здебільшого офіційне).

комунікація (лат.) — сполучення, зв'язок.

комфорт (англ.) — сукупність побутових вигід; **комфортабельний** — зручний, вигідний (у побуті).

конвеєр (англ.) — організація праці за принципом безперервної ланцюгової передачі й послідовности.

конвенція (лат.) — угода (зокрема міжнародня) в якомусь спеціяльному питанні, напр., к. залізнична, поштово-телеграфічна, економічна.

конвой (фр.) — 1) озброєна охорона; 2) військові кораблі й літаки, що охороняють у дорозі транспортові кораблі; **конвоювати** — виконувати завдання конвою; **конвоїр** — член конвою.

конвульсія (лат.) — мед.: корчі.

конгеніяльний (лат.) — споріднений характером обдаровання.

конґльомерат (лат.) — механічне сполучення різнорідних предметів.

конґреґація (лат.) — 1) товариство, братство (особливо релігійне); 2) у Ватикані — відділ Папської Курії.

конґрес (лат.) — 1) з'їзд, переважно міжнародній; 2) назва законодавчого органу (парляменту) в США, в більшості держав Латинської Америки і в деяких інших державах; **конґресмен** — член конґресу (парляменту) в США.

конденсувати (лат.) — згущати, ущільнювати.

кондіція (лат.) — 1) умова, договір; 2) норма, якість, якій згідно з договірними умовами, повинен відповідати певний предмет (товар).

кондуктор (лат.) — працівник транспорту, що супроводить залізничні поїзди, трамваї і т. ін. та перевіряє квитки подорожніх.

конклав (лат.) — рада кардиналів, що збирається для вибору папи римського.

конкретний (лат.) — предметний, речевий, дійсний (протилежне — абстрактний).

конкурент (лат.) — суперник, риваль (насамперед у торгівлі і політиці); **конкуренція** — суперництво.

конкурс (лат.) — 1) змагання щодо одержання премії, посади, вступу в нав-

чальний заклад і т. ін.; 2) часткове (пропорційне) задоволення кредиторів з майна збанкрутованого боржника.

консеквентний (лат.) — послідовний.

консерватизм (лат.) — прихильність до старого ладу, старих порядків; відстоювання і намагання відновити їх; **консерватор** — 1) людина консервативних поглядів; 2) член консервативної політичної партії (зокрема в Англії).

консервативний (лат.) — схильний до збереження старих порядків, неприхильний до всяких новотворів; **консерваторія** — музична висока школа; **консервувати** — зберігати на довгий час (насамперед продукти харчування).

консолідація (лат.) — скріплення; **консолідувати** — провадити консолідацію.

конспект (лат.) — стислий виклад або запис; **конспективний** — складений у вигляді конспекту.

конспірація (лат.) — 1) система й методи, застосовувані підпільною організацією для збереження в таємниці її нелеґальної діяльности; **конспірувати** — 1) влаштовувати конспірацію; 2) робити змову; **конспіративний** — підпільний, прихований від офіційної влади; **конспіратор** — прихильник або знавець конспірації.

константа (лат.) — мат.: постійна величина; **константний** — постійний, сталий.

констатація (лат.) — встановлення чогось як безперечного, очевидного; **констатувати** — стверджувати.

конституція (лат.) — 1) основні закони держави, що визначають її суспільну побудову, принципи організації й діяльності державних органів і основні права й обов'язки громадян; 2) мед.: побудова організму в окремої людини; **конституційний** — відповідний або стосовний до конституції; **конститутивний** — визначальний, основний; **конституювати** — організувати, складати, надавати правного характеру; **конституційний** — відповідний або стосовний до конституції.

конструкція (лат.) — побудова; **конститутивний** — стосовний до конструкції; * корисний і важливий для побудування; **конструювати** — будувати, споруджувати.

консул (лат.) — 1) найвища виконавча посада в давньому Римі і в деяких інших державах у минулому; 2) уповноважений якоїсь держави, що призначається для захисту її інтересів та інтересів її громадян в найбільші міста іншої країни; **консулят, консульство** — 1) звання і посада консула; 2) установа, що очолюється консулом; **консультація** — 1) пора-

да спеціяліста в якомусь питанні; 2) нарада спеціялістів з якогось питання; 3) назва установ, що мають за мету подавати населенню допомогу порадами і вказівками відповідних спеціялістів з якихсь практичних питань; **консультувати** — давати консультацію; * давати поради; **консультант** — особа, що консультує.

контакт (лат.) — дотик, дотикання; * взаємодія в ідеях або праці, погодженість; **контактний** — що стосується до контакту.

континґент (лат.) — 1) склад якоїсь громади (установи, організації, підприємства, армії і т. ін.); 2) в зовнішній торгівлі — усталена для деяких товарів найвища норма їх довозу, вивозу чи перевозу в інші країни; 3) різновид натурального податку.

континент (лат.) — суходіл (оточений усіх боків океаном); **континентальний** — що міститься на континенті; властивий континентові.

контрабанда (іт.) — 1) таємний перевіз (через державний кордон) товарів, цінностей і ін. предметів поза митною контролею; 2) самі речі, в такий спосіб перевезені; 3) * взагалі все заборонене, що довозиться або протягається потайки;

контрабандист — особа, що займається контрабандою.

контрагент (лат.) — кожна з сторін зобов'язаних умовою або договором; **контракт** — приватний договір; **контрактувати** — наймати за договором, зобов'язувати контрактом.

контральто (іт.) — муз.: найнижчий жіночий голос.

контрамарка (фр.) — записка на право одержання безкоштовного місця на театральній або іншій виставі.

контраст (іт.) — різко виявлена протилежність.

контратака (фр.) — атака з метою відбити наступ ворога, вибити його з захопленої ним позиції і т. ін.

контур (фр.) — обрис.

конфедерація (лат.) — постійний союз держав, що зберігають незалежне (суверенне) існування, але є об'єднані одним або декількома спільними державними органами; * союз, спілка взагалі; **конфедерат** — член конфедерації.

конферансьє (фр.) — учасник естрадної вистави, що оголошує і роз'яснює публіці програму та розважає її в проміжках між виконуваними точками.

конференція (лат.) — нарада.

конфесія (лат.) — віросповідання.

конфетті (іт.) — різнокольорові, дріб-

ні шматки паперу різної форми, якими обсипають один одного на маскарадах та інших забавах.

конфіденційний (лат.) — довірочний, що не підлягає оголошенню, секретний.

конфіскація і **конфіската** (лат.) — примусове безкоштовне відібрання (на користь держави) всього або частини майна, що належить приватній особі.

конфлікт (лат.) — зудар, що спричинюється до одвертої боротьби; **конфліктна** комісія — комісія, що займається компромісовим полагодженням зударів і розходжень.

концентрація (лат.) — зосередження, згущення; **концентрувати** — провадити концентрацію; **концентричний** — що має спільний центр (з іншим колом).

концепція (лат.) — 1) спосіб розгляду якихсь явищ, розуміння чогось; 2) загальний задум (мистця, письменника і т. ін.); 3) біол.: зачаття.

концерт (іт.) — 1) прилюдне виконання музичних творів; 2) великий музичний твір для якогось інструменту в супроводі оркестри; 3) * система погоджених виступів декількох держав; **концертант** — артист, що виступає на концерті.

концесія (лат.) — 1) умова про здавання чужинецькій державі або організації (в користування на певних умовах) на-

лежних державі або місцевій владі підприємств; 2) саме підприємство, організоване в характері концесії; **концесіонер** — особа, що одержала концесію.

кон'юнктура (лат.) — збіг обставин; положення речей, здатне впливати на хід якоїсь справи; господарська к. — сукупність ознак, що визначають стан народного господарства: рух цін, курс цінних паперів, заробітна платня, розміри продукції і т. ін.; **кон'юнктурний** — стосовний до кон'юнктури або залежний від неї.

кооперація (лат.) — одна з форм організації виробництва, коли багато осіб сумісно (цілком добровільно) беруть участь в одному й тому самому або в різних, але пов'язаних між собою процесах виробництва; **кооператив(а)** — масове добровільне об'єднання в галузі виробництва і обміну (торгівлі) та споживання; **кооперативний** — стосовний до кооперації або до кооперативи.

кооптація (лат.) — самопоповнення якогось органу або закладу новими членами за ухвалою самих лише його членів (без звернення до інших чинників); **кооптувати** — провадити кооптацію.

координація (лат.) — узгодження, співупорядкування; **координувати** — провадити координацію.

· **копія** (лат.) — точний спис (відпис) з ориґіналу; * точний відтвір чогось взагалі; **копіювати** — робити копію.

кордебалет (фр.) — балетна трупа (переважно державна).

коректа (лат.) — 1) виправлення друкарських помилок; 2) попередня відбитка, призначена для виправлення друкарських помилок, а також відбитка з уже нанесеними на неї виправленнями; **коректор** — особа, що займається друкарською коректою; **коректний** — що погоджує свої дії з установленими правилами (зокрема — пристойности).

кореляція (лат.) — співвідношення, взаємостосунок предметів або понять; **корелятивний** — співвідносний, взаємостосовний.

кореспонденція (лат.) — 1) повідомлення з місць, що вміщується в газеті або журналі співробітником видання; 2) сукупність поштових відправлень (листи тощо); 3) листування взагалі; **кореспондент** — 1) співробітник газети або журналу, що посилає в них повідомлення з місць; 2) службовець, що веде листування в справах установи або підприємства; 3) учасник листування взагалі; член-к. — член наукового товариства, який переважно перебуває на віддалі від місць

осідку того закладу і не має всіх прав дійсних членів.

корифей (гр.) — 1) в давньогрецькій драмі — керівник хору; 2) вищий розряд артистів у балеті; 3) * видатний діяч науки, мистецтва і т. ін.

корпорація (лат.) — об'єднання, товариство, спілка (особливо на основі станових або професійних інтересів); **корпоративний** — приналежний або властивий корпорації.

корпус (лат.) — 1) тулуб людини або тварини; 2) основна частина корабля (з зовнішньою обшивкою); металева оболонка, в якій вміщено якийсь механізм; 3) окрема будівля; 4) різновид типографічного шрифту; 5) сукупність представників чужоземних держав при уряді якоїсь країни (дипломатичний к.); 6) сукупність осіб командного складу армії або фльоти (старшинський к.); 7) найбільше військове з'єднання (піхотинський, кавалерійський, панцерний к. і т. ін.), що складається з декількох дивізій або бриґад.

корупція (лат.) — підкупність (зокрема громадських та політичних діячів, а також державних та інших службовців).

косметика — 1) речовини, що вживаються для плекання шкіри та волосся (парфуми, одеколон, пудра, крем-

і т. ін.); 2) мистецтво винаходження, вироблення і застосування таких засобів.

космос (гр.) — всесвіт як ціле; **космогонія** — наука про походження всесвіту, зокрема — про походження нашої сонячної системи; **космічний** — що стосується або належить до космосу; **космографія** — опис видимого всесвіту; **космополітизм** — найпослідовніша відміна інтернаціоналізму, яка заперечує потребу в існуванні окремих держав («всесвітянство»); **космополіт** — прихильник космополітизму.

креатура (лат.) — ставленик високої або впливової особи і слухняний виконавець її волі; * сотворіння, людина низької моральної вартости.

кредит (лат.) — надання позики і сама позика; * довір'я; **кредитувати** — давати позику; **кредитор** — позикодавець.

кредо (лат.) —ісповідання, символ або догма віри; * переконання; визнання.

крейсер (голл.) — великий і швидкий військовий корабель із сильним артилерійським, торпедним і мінним озброєнням, має призначення як для розвідчої та дозірної служби, так і для активних бойових дій; **крейсерувати** — про корабель — плавати з метою розвідки та дозору.

крематорій — приміщення, в якому відбувається спалення тіл мерців в особливій печі; **кремація** — спалення.

кретинізм (фр.) — хвороба, що має такі ознаки: розлад росту, порушення пропорцій тіла і затримка психічного розвитку, що доходить інколи до слабоумства; * недомислення, тупоумство, ідіотизм; **кретин** — особа хвора на кретинізм; * тупиця, ідіот.

криза (гр.) — 1) перелім, тяжкий перехідний стан; 2) мед.: перелім (на краще або на гірше) в перебігу хвороби; **кризовий** — належний або стосовний до кризи; * вирішальний, переломовий.

кримінал (лат.) — карний злочин; в'язниця; **криминаліст** — фахівець з карного права; **криміналістика** — відділ науки права, що вивчає методи розслідування злочину; **кримінальний** — 1) карний; * злочинний; 2) що стосується злочинів; **кримінологія** — вчення про злочинність як соціяльне явище.

криптографія (гр.) — таємнопис.

криптонім (гр.) — автор, що підписується тільки початковими літерами свого імени і прізвища, а також ці літери.

критерій (гр.) — показник, визначальна ознака, мірило (якости); **критика** — оцінка, аналіза, обговорення (виступу, вчення, вчинку, книги, твору і т. ін.);

критик — письменник, що займається критикою літературних, мистецьких, наукових, публіцистичних і ін. творів; * особа, що піддає аналізі та оцінці чиїсь дії, поведінку і т. ін.; **критичний** — стосовний або належний до критики; * вдумливий, недовірливий.

кузен (фр.) — двоюрідний брат; **кузина** — двоюрідна сестра.

кулінарія (лат.) — мистецтво вправного приготування їжі; **кулінарний** — стосовний до кулінарії.

кулуари (фр.) — приміщення (переважно в парляменті), що розміщені поза залею засідань; **кулуарний** — * відомий з «розмов навколо», з чуток і т. ін.

кульмінація (лат.) — найвище або найнижче положення світила на небі; верхня к. сонця визначає полудень; * найбільш напружений момент в розвитку якоїсь дії; **кульмінаційний** — найвищий; к. пункт — найвищий ступінь.

культ (лат.) — сукупність релігійних відправ і дій; * почитання, глибоке шанування; **культура** — 1) в широкому розумінні — все, що створене людством і існує завдяки розумовій і фізичній праці людей (на відміну від явищ природи); матеріяльна к. — сукупність матеріяльних цінностей суспільства; духова к. — сукупність здобутків суспільства в га-

лузях релігії, науки, мистецтва, організації державного, громадського й родинного життя, обрядів і звичаїв, тощо; національна к. — історичні традиції, релігія, побут, мова, наука, література, мистецтво, громадська й державна організація певної нації; 2) прагнення досконалости в опануванні тієї або іншої галузі знання або діяльности (к. мови, фізична культура і ін.); 3) с.-г.: розведення, оброблення, а також рослина, що її розводиться, культивується; 4) бактерії лябораторно вирощені з дослідною метою; **культурність** — певний рівень розвитку, освічености, культури; **культурний** — 1) що посідає культурність; 2) оброблюваний, штучно вирощуваний (про рослини); **культуртреґер** (нім.) — носій культури (в менш культурному середовищі, вживається здебільшого іронічно).

куратор (лат.) — 1) опікун; 2) студент-медик, що слідкує за ходом хвороби в хворого, що перебуває в клініці.

курйоз (лат.) — цікава й кумедна обставина чи подія; **курйозний** — що має ознаки курйозу.

курорт (нім.) — місцевість, де є природні лікувальні засоби (особливе підсоння, мінеральні джерела і т. ін.) і де розташовані відповідні лікувальні заклади.

курс (лат.) — 1) путь руху корабля, літака тощо; 2) напрямок політики; 3) хід, перебіг якоїсь справи; 4) повний виклад якоїсь науки або окремої її частини; 5) ціна, за якою в даний день купляється й продається (на біржі або на ринку) чужоземні гроші, цінні папери, товари; **курси** — навчальний заклад, в якому викладається лише окремі (практично важливі) предмети; **курсант** — особа, що навчається на курсах.

Л

лавра (гр.) — назва деяких великих манастирів у Православній Церкві і зокрема в Україні (напр., Київсько-Печерська лавра).

лавреат (лат.) — особа, що одержала найвищу премію або найвище офіційне признання за свою діяльність у будь-якій галузі культури.

лаконізм (гр.) — стислість і чіткість у вислові (за ім'ям Лаконіки — батьківщини стародавніх спартанців); **лаконічний** — що має характер лаконізму.

леґалізація (лат.) — узаконення; **леґальний** — законний; **леґалізувати** — провадити леґалізацію.

леґенда (лат.) — народне або церковне передання про життя якоїсь особи або про якусь незвичайну подію; * вигадка;

те, що здається неймовірним; **леґендарний** — що становить леґенду.

леґіон (лат.) — 1) найвище бойове з'єднання давнього римського війська; 2) * величезна кількість, дуже багато; 3) назва різних (здебільшого надзвичайних) військових частин в різних країнах; чужинецький л. — колоніяльна військова астина, що складається з добровольців-чужинців (у Франції і Еспанії); **леґіонер** — вояк леґіону.

леґітимація (лат.) — 1) признання або потвердження законности якогось права бо уповноваження; 2) документ, що посвічує це право або уповноваження; * виказка, пашпорт; 3) в деяких країнах — надання прав законних дітей своїм позашлюбним дітям; **леґітимний** — згідний з законом; **леґітимізм** — політичний напрям, що засновується на визнанні законности певної влади або претендента на владу.

леді (англ.) — 1) дружина лорда; 2) в Англії — також назва заміжньої жінки, що належить до порядної частини суспільства.

лексика (гр.) — сукупність слів, що входять у склад якоїсь мови і наука про них; **лексичний** — стосовний до окремих слів; **лексикон** — словник; **лексикологія** — наука про складання словників.

лекція (лат.) — 1) окремий виклад у високому навчальному закладі; 2) прилюдний виступ у формі доповіді з питань науки, техніки тощо; **лекторій** — заклад, що організує і влаштовує прилюдні лекції; **лектор** — особа, що читає лекцію.

лепта (гр.) — давньогрецький дрібний (мідяний) гріш; * скромна пожертва, посильний вклад.

летаргія (гр.) — особливий хворобливий стан, схожий на глибокий сон; триває від декількох годин до декількох десятків днів, при чому в тяжких випадках пульс і дихання стають майже невідчутними; * інертність, непорушність, бездіяльність.

лицар (нім.) — в середньовічній Європі — особа, що належала до військово-шляхетського стану лицарства; * великодушна й духово шляхетна особа.

лібералізм (лат.) — система поглядів, що домагається найширшої волі (в думанні, політичному, економічному і релігійному житті) для окремої одиниці за рахунок послаблення державної влади, церкви тощо; **ліберал** — прихильник лібералізму, член ліберальної партії; * вільнодумець; **ліберальний** — що стосується ліберала, лібералізму, властивий їм.

лібретто (іт.) — словесний текст вели-

кого музично-вокального твору (опери, оперети тощо); зміст балету.

ліґа (іт.) — союз, товариство, асоціяція.

лідер (англ.) — провідник політичної партії, профспілки і т. ін.; * спорт.: особа, що йде попереду і веде перегони, змаг і т. ін.

ліквідація (лат.) — 1) припинення діяльности (напр., підприємства); 2) цілковите усунення, знищення; **ліквідувати** — провадити ліквідацію.

ліліпут (англ.) — людина ненормально малого росту, карлик.

ліміт (лат.) — межа, обмеження, найбільша кількість, що дозволена (напр., довозу, вивозу); **лімітувати** — встановлювати межі норм, обмежувати.

лінґафон (лат.) — серія грамофонових платівок, на яких записано повний курс якоїсь мови.

лінґвістика (лат.) — мовознавство; **лінґвіст** — фахівець з мовознавства.

лінійний (лат.) — що йде лише в довжину, що стосується до лінії; л. корабель (лінкор) — військовий корабель найбільшої водомісткости, з найважчим артилерійським озброєнням і міцним панцером; складає основу бойових з'єднань фльоти, особливо на широких морських і океанських просторах.

лінотип (лат.) — типографічна рядковідливна машина, що дає набір цілими рядками.

лірика (гр.) — 1) один із трьох основних літературних родів (поряд з епосом і драмою), що висловлює переважно почуття (та окремі думки) людини; 2) сукупність поетичних творів цього роду; **ліричний** — що має характер лірики; * схильний до душевних виявів або впливів; **лірик** — ліричний поет.

література (лат.) — 1) в широкому розумінні слова — сукупність писемних і усних творів (наукових, мистецьких, філософічних і т. ін.), письменство; 2) у вузькому значенні — мистецька творчість, виявлена в слові, тобто мистецька (артистична) література; 3) сукупність творів із певного наукового або публіцистичного предмету, питання; **літературний** — що стосується до літератури або відповідає її вимогам; **літератор** — письменник; **літеральний** — буквальний.

літографія (гр.) — 1) спосіб друкування, за яким малюнок наносить на плоску поверхню спеціяльного каменя жирною речовиною, а проміжні ділянки змочують і роблять таким чином несприйнятливими до фарби; 2) підприємство або цех, спеціялізовані в друкуванні таким способом; **літограф** — фахівець з літографії.

літр (гр.) — одиниця міри рідин і сипких тіл у метричній системі, дорівнює кубічному дециметрові або обширові 1 к. чистої води при 4° С; **літраж** — місткість посуду, виражена в літрах.

літургія (гр.) — головне християнське церковне Богослуження.

ліфт (англ.) — підіймальна машина для вертикального переміщення пасажирів і вантажів.

ліцей (гр.) — в Зах. Европі — тип середнього навчального закладу; **ліцеїст** — вихованець ліцею.

ліцензія (лат.) — дозвіл, що видається державними органами на право довозу товарів із закордону або вивозу їх за кордон; патентна л. — надавання другій особі права здійснення і використання запатентованого винаходу.

ліценція (лат.) — спеціяльний дозвіл, дозволена вільність; дозвіл на видавництво, переклад або на відкриття виробництва, варстату, крамниці; поетична л. — відступлення від загально прийнятих правил граматики, стилістики або віршування, з тією чи іншою мистецькою ціллю; **ліценціят** — вчений ступінь в деяких зах.-европейських країнах.

логіка (гр.) — 1) наука про закони й форми мислення; формальна л. — наука

про закони й форми правильного м.
лення; 2) * правильність, внутрішня п
слідовність думки; **логічний** — **стосо**
ний до логіки або згідний з нею; **логос**
— в ідеалістичній філософії — духовий
первопочаток, божественний розум.

лорд (англ.) — 1) спадковий титул британської найвищої шляхти; 2) титул членів Палати лордів — другої палати британського парляменту; 3) титул п
в'язаний з деякими високими посадами у Великобританії: л. адміралтійства — шеф воєнно-морського головного штабу; л.-скарбник — міністер фінансів; л.-канцлер — голова Палати лордів л.-мер — міський голова Лондону.

лоцман (голл.) — фахівець щодо проведення кораблів в межах певної дільниці прибережжя.

Лукуллів бенкет — надзвичайно розкішний бенкет (за ім'ям давньоримськ
го полководця і гастронома Лукулла).

лунатизм (лат.) — ходіння уві сні; **лунатик** — особа, хвора на лунатизм.

люес (лат.) — мед.: сифіліс (пранці).

люкс (лат.) — фіз.: одиниця освітле
ности.

люкс(ус) (лат.) — розкіш; **люксусовий** —розкішний.

люмінатор (лат.) — отвір для освітлення помешкань, що містяться в корпусі

корабля; (в розмові часто зоветься ілюмінатором).

люмпенпролетаріят (нім.) — позбавлені постійних засобів існування і здекклясовані (що втратили зв'язок із своїм станом або клясою) низи суспільства (босячня, жебраки і т. ін.).

люстра (лат.) — освітлюючий прилад із декількох підсвічників або лямп, підвішений до стелі.

лютеранство — християнське протестантське віровизнання, що виникло в Німеччині в 16. віці, в добу реформації, в противагу католицтву (засновник — Мартін Лютер); поширене головним чином у Німеччині і скандинавських країнах; **лютеранин** — член лютеранської церкви.

лябільний (лат.) — нестійкий.

лябіринт (єгип.) — 1) будівля з складними, заплутаними ходами, з якої тяжко знайти вихід; 2) * складне, заплутане становище, з якого тяжко знайти вихід.

ляборато́рія (лат.) — спеціяльно устатковане помешкання для наукових дослідів, навчальних праць, контролі технічного процесу і т. ін.; **ляборант** — 1) науково-технічний співробітник, що працює в ляборато́рії; 2) помічник професора або доцента в лябораторних зайняттях.

лява (іт.) — розтоплена маса вулканічних речовин.

лявіна (іт.) — велика маса снігу, що стрімко падає вниз із схилів гір; * щось стрімке, що рухається з сильним натиском.

лявірувати (голл.) — про корабель: іти з частими змінами курсу (напрямку), в обхід чогось або (на вітрильнику) через несприятливий вітер; * рухатися не прямо, обходячи перешкоди; ухилятись від боротьби, прямої відповіді, дії.

ляйбґвардія (нім.) — в монархічних країнах — особливо привілейовані війська, що одним з їх завдань є охорона монарха і двірцевих помешкань; **ляйбмедик** — двірцевий лікар.

ляйбористи (англ.) — англійська робітнича партія, що дотримується правих соціялістичних поглядів; повстала в 1906 р., має чималі впливи на політичне життя Англії; **ляйборист** — член ляйбористської партії.

ляйтенант (фр.) — офіцерський ранґ в армії і військовій фльоті численних країн (в тому числі й в совєтській); л. армії — поручник.

ляйтмотив (нім.) — мотив (тема), що повторюється на протязі всього музичного твору і набирає особливого значення завдяки асоціяціям, які він викли-

кає; * керівна, основна думка або уявлення, що неодноразово повторюється і підкреслюється.

лямпас (фр.) — кольорова нашивка (смуга) вздовж штанів збоку.

ляндскнехт (нім.) — найманий вояк; **ляндтаґ** — місцевий парлямент в федеральних або автономних краях Німеччини; **ляндшафт** — вигляд місцевости, пейзаж.

ляпідарний (лат.) — стислий і уривчастий (про виклад).

ляпсус (лат.) — груба помилка; **л. калямі** — помилка на письмі; **л. лінґве** — помилка в усній мові.

льовеляс — ім'я героя англійського роману Річардсона «Кляріса Ґарльо», що стало позначенням залицяльника, спокусника, джиґуна.

льожа (іт.) — в залі глядачів — невелике відокремлене помешкання, призначене для кількох глядачів; масонська л. — відділ товариства франкмасонів.

льозунґ (нім.) — гасло.

льокай і **лакей** (фр.) — хатній служник; * прислужницька людина, підлабузник.

льокальний (лат.) — місцевий; **льокалізувати** — визначити місце, обмежити щось певним місцем (не допускаючи поширення); **льокомотив** — силова машина

на колесах, що рухається по рейкових путях і призначена для переміщення поїздів або окремих вагонів; л. буває переважно трьох типів: паротяг (з паровим кітлом), теплотяг (з двигуном внутрішнього згоряння) і електротяг (з електромотором, що порушується струмом від зовнішнього дроту, протягненого вздовж залізничної лінії).

льомбард (іт.) — установа для видачі позичок під заклад рухомого майна.

льорнет (фр.) — окуляри з держаком.

льотерія (фр.) — розигра речей або грошевих сум по білет (квитках).

льояльний (фр.) — що тримається в межах законности (інколи тільки зовнішньо, формально); * сумлінний, совісний супроти чогось або когось.

М

мавзолей (гр.) — велика пропам'ятна (монументальна) надмогильна споруда.

маг (гр.) — особа, що займається магією; **магія** — чародійство, чудотворення, викликання т. зв. надприродніх явищ; **магічний** — стосовний до магії; * чародійний, чудесний.

магнет (гр.) — певна руда (природній м.) або магнетизоване залізо (штучний м.), що має властивість притягати залізні предмети; * щось, що має притягаль-

ну силу; **магнетизм** — сукупність магнетних явищ; земний м. — магнетні сили навколо земної кулі; **магнетний** — що стосується магнетизму, що має властивості магнету; * притягальний.

магній (гр.) — хем.: елемент, знак Mg, порядкове число 12; блискучий метал сріблясто-білого кольору; горить, даючи дуже яскраве біле світло; вживається в фотографії і ін.

маґістер (лат.) — в Англії, США, Польщі тощо — вчений ступінь, нижчий від докторату.

маґістраля (лат.) — всяка головна лінія у відношенні до відхідних від неї або другорядних (напр., залізнична м.).

маґістрат (лат.) — 1) в деяких країнах — міська управа; 2) в деяких інших — судовий заклад; **маґістратура** — особовий склад маґістрату.

маґнат (лат.) — великий землевласник (первісно — февдал); * великий приватний власник (напр., фінансовий м.).

мадам (фр.) — пані, дама (переважно в зверненні, або ж з додатком імени або прізвища).

мадмуазель (фр.) — панна (переважно в зверненні, або ж з додатком імени або прізвища).

мадонна (іт.) — 1) врочисте звернення та найменування заміжньої жінки в Іта-

лії; 2) італійське найменування Богородиці, а також її скульптурних або малярських зображень.

маестро (іт.) — почесне найменування мистця (а також поета).

маєстат (лат.) — велич, величність (титул королів, цісарів і ін. зверхніх володарів); **маєстатичний** — величний.

мажорний (іт.) — муз.: що стосується до мажору (особливого тризвукового музичного строю); * бадьорий, величноврочистий.

майор (лат.) — середній офіцерський ранґ в арміях численних країн (також і в совєтській); **майорат** — обов'язкова передача цілого нерухомого майна старшому синові.

макет(а) (фр.) — попередній зразок, що показує щось у поменшених розмірах (напр., макет театральної постановки).

макіявеллізм — політика, що не зупиняється перед підступними засобами політичної боротьби для досягнення своїх цілей.

маклер (нім.) — посередник при влаштуванні торговельних і біржових справ.

макро- (гр.) — в складних словах означає «великий», «великих розмірів» (протилежне — мікро-); **макрокосм(ос)** — світ (космос), всесвіт; цим поняттям зазначують також зоряний світ.

максимум (лат.) — найбільша (можлива) величина, кількість; **максимальний** — найбільший; **максималізм** — доведення (вимог) до крайности; * надмірність.

макулятура (лат.) — непридатний задрукований папір, друк вартий лише перероблення на паперових фабриках; * бездарна, низькопробна література, твори, що не мають жадної вартости.

мамона (семіт.) — жадібність, користолюбство (за ім'ям давнього східнього божества).

мандат (лат.) — уповноваження, наказ, доручення (також у сенсі відповідного документу).

маневр (фр.) — переміщення військ у бойових обставинах, щоб зайняти найвигідніше положення для виконання бойового завдання; * складний захід у поведінці; **маневри** — військ.: тактичні вправи великих військових частин (або фльоти) в умовах, що наближаються до бойових; **маневрувати** — здійснювати маневр, маневри; * діяти обхідним шляхом, вдаватись до хитрощів, викручуватись; вміло розпоряджатись, управно користуватись чимсь.

манекен (фр.) — штучно виготовлена людська фіґура (тулуб) для примірки одягу; * пасивна, інертна, безвольна людина.

манера, маніра (фр.) — лінія поведінки, спосіб дії, звичка; **манери** — спосіб тримати себе, поводитись, зовнішні форми поведінки; **манірний** — витончено-неприродній, штучно виявлюваний, маніжний.

манікюр (фр.) — спеціяльний догляд за руками, чищення й полірування нігтів.

маніпуляція (лат.) — більш-менш складний засіб у ручній праці, що вимагає великої точности; * вправно виконаний хитрий засіб.

маніфест (лат.) — врочисте писемне звернення найвищої влади до людности; * писемне звернення громадських організацій, політичних партій або літературних груп до громадськости або її окремих груп з викладом своїх поглядів, програми, пропозицій і ін.; **маніфестація** — прилюдний масовий виступ для вислову співчуття, солідарности, або протесту; **маніфестант** — учасник маніфестації.

манія (гр.) — особливий хворобливий психічний стан людини; * сильна, майже хвороблива пристрасть, тяга до чогось; **маніяк** — особа опанована манією.

манкувати (фр.) — пропускати (без поважних причин) зайняття, зневажливо ставитись до своїх обов'язків, нехтувати щось.

мансарда (фр.) — житлове помешкання на горищі (із зовнішньою нахиленою стіною).

манто (фр.) — широке дамське пальто.

манускрипт (лат.) — рукопис (переважно старовинний).

маразм (гр.) — загальне виснаження, занепадання організму, що розвивається з причини старости або хронічної хвороби; моральне безсилля, інертність.

маратонський біг (гр.) — одна з найдовших дистанцій бігу (42 км 195 м) в сучасній легкоатлетиці, названа в пам'ять давньогрецького вістуна (490 р. до Хр. е.), що прибіг до Атен із містечка Маратон, щоб сповістити про перемогу над персами.

марґанець і **манґан** (нім.) — хем.: елемент, знак Mn, порядкове число 25; метал сіроватого кольору, вживається для виготовлення спеціяльних сталей.

марґінес (лат.) — 1) поля (книги); незадрукований беріжок сторінки паперу; 2) нотатки, підзаголовок, вміщені на полях книги тощо.

марина (іт.) — малярський образ, що зображає морський краєвид; **мариніст** — маляр, що зображує морські краєвиди.

маріонетка (фр.) — лялька в ляльковому театрі; * особа, організація, держава, що править за сліпе, слухняне знаряддя в чужих руках.

маркіз (фр.) — шляхетський титул у Зах. Европі (вищий від графа).

марксизм (нім.) — система поглядів і вчення жида Карла Маркса (1818—1883), вироблена ним і його співробітником німцем Ф. Енґельсом (1820-1895) на основі матеріялістичної філософії; м. вперше подав досконалі методи внутрішнього розбиття народів і держав (при допомозі «клясової боротьби»); найголовніше в м. — це насильне захоплення влади комуністами з наступним її втриванням за допомогою найбезогляднішого терору (під маскою «диктатури пролетаріяту»); жахливий московсько-большевицький тоталітарний режим в СССР є найяскравішим втіленням системи , виробленої Марксом і доповненої Леніном і ін.; **марксист** — прихильник марксизму; **марксистський** — приналежний до марксизму.

мародер (фр.) — вояк, що грабує мирну людність або вбитих і ранених на полі бою; грабіжник.

марсельєза (фр.) — французька патріотична пісня з 1792 р. (національний гімн Французької Республіки).

мартирологія (гр.) — духовна література про християнських мучеників; * перелік пережитих кимсь страждань, переслідувань.

марш (фр.) — 1) ритмічний розміряний хід; 2) організований (похідний) рух військ (з транспортом і без нього); 3) відповідний музичний твір (чіткого, рівномірного руху).

маршал (фр.) — високе військове звання в арміях численних держав (в тому числі й в СССР).

маршрут (фр.) — порядок путі, указник подорожі (зокрема щодо переміщень військ, літаків, машин і т. ін.).

маскарада (фр.) — баль, якого учасники з'являються в масках, в характеристичних і фантастичних убраннях.

масони (фр.) — франкмасони («вільні мулярі») — члени таємного релігійно-філософічного товариства, що виникло в 18 в.; м. використовують гуманітарні гасла, поборюючи християнську релігію й церкву (зокрема католицьку й православну).

математика (гр.) — наука про кількісні співвідношення і просторові форми світу до м. належать елементарна м. (аритметика, альґебра, геометрія, тригонометрія), вища м. і прикладна м.

матеріялізм (лат.) — напрямок у філософії, цілком протилежний ідеалізмові; м. визнає тільки матерію, як об'єктивну дійсність, первопочаток і основу цілого світу, а все інше, мовляв, походить від

матерії, є залежне від неї і є наслідком її розвитку; **матеріяліст** — прихильник матеріялізму; * особа, що оцінює все під кутом зору матеріяльних вигод.

матримоніяльний (лат.) — шлюбний, що стосується до шлюбу.

матч (англ.) — спортове змагання.

мафія (іт.) — таємне товариство в Сіцилії (на початку 19-го віку), що захищало інтереси своїх членів шляхом терористичних актів; * терористична організація з непрозорими цілями.

маштаб (нім.) — 1) пропорція простору; 2) лінійка з відповідними поділами; 3) * мірило, відносна величина чогось.

мега(ло)- (гр.) — приросток, що означає в складних словах ґрандіозність, великий розмір і т. ін.; **мегаломанія** — манія величности.

мегера (гр.) — в давньогрецькій мітології — одна з богинь пімсти; * злослива, сварлива жінка.

медикамент (лат.) — лік.

мезальянс (фр.) — нерівний під соціяльним поглядом шлюб.

мезанін (іт.) — зверхній півповерх будинку.

меланхолія (гр.) — хворобливо пригнічений душевний стан; * журба, смутний настрій; **меланхолійний** — відповідний до меланхолії.

мелодеклямація — читання віршів або мистецької прози в супроводі музики; **меломанія** — пристрасть до музики; **меломан** — пристрасний любитель музики.

мембрама (лат.) — перетинка або тонка й гнучка металева платівка (вживається в усіх звукопередавальних і звукоприймальних апаратах).

меморандум (лат.) — 1) пам'ятний листок; нотатка для пам'яті; 2) в міжнародніх взаєминах — записка з викладом питань, що є предметом дипломатични розмов; 3) докладна записка або роз'яснювальна писемна довідка якоїсь установи; **меморіял** — 1) записки, щоденник; 2) бухгальтерська книга для щоденних записів (грошевих операцій); **меморіяльний** — пропам'ятний; м-на споруда — пам'ятник; **мемуари** — літературно оформлені спогади; **мемуаристика** — мемуарна література; **мемуарний** — складений з власної пам'яті.

ментор (гр.) — керівник, наставник, вихователь; * невідступний, настирливий дорадник; **менторський** — властивий менторові.

меню (фр.) — перелік страв, призначений на певний день або бенкет, обідня картка.

мер (фр.) — особа, що стоїть на чолі установ міської самоуправи (в низці европейських і американських країн).

меркантильний (лат.) — торговельний, комерційний; * торгацький, дріб'язково корисливий.

металюрґія (лат.) — промисловість, що виробляє або оброблює метал.

метаморфоза (гр.) — перетворення однієї форми в іншу, видозміна.

метафізика (гр.) — в ідеалістичній філософії — вчення про речі недосяжні для чуттєвого досвіду (Бога, душу і ін.); метода думання протилежна діялектиці.

метеор (гр.) — падаючий камінь, що залетів у нашу атмосферу із міжплянетного простору; * щось, що раптово з'являється, робить ефект і швидко зникає; **метеорологія** — наука про фізичний стан атмосфери і ті явища, що в ній відбуваються (вивчає зміни погоди і її елементів — температуру, вологість, тиск, опади, вітер і т. ін.).

метис (есп.) — 1) нащадок від шлюбу між представниками різних людських рас; 2) мішанець від різних порід домашніх тварин.

метода (гр.) — систематичний спосіб діяння, дослідження, навчання тощо; **методизм** — послідовність в праці, нав-

чанні, викладі чогось; **методичний** — що невхильно керується наперед виробленим розписом, пляном, системою; **методика** — наука про методи навчання; **методологія** — наука про методи наукового дослідження.

метрдотель (фр.) — розпорядник у ресторані.

метрополітен, метро (фр.) — міська підземна електрична залізниця.

метрополія (гр.) — основна частина держави (супроти своїх наявних або колишніх колоній).

механіка (гр.) — наука, що вивчає переміщення в просторі (механічний рух) і рівновагу матеріяльних тіл під дією сил; * складна побудова, складний засіб; **механічний** — стосовний до механіки; * що відбувається без волі людини, машинально.

меценат (лат.) — багатий покровитель наук і мистецтв (від імени римського багатія Мецената, співробітника й приятеля цісаря Авґуста).

меццо-сопрано (іт.) — муз.: середньої висоти жіночий голос, між сопраном і контральтом.

миля (англ.) — велика міра довжини, відмінна в різних країнах; географічна м. - 7420 м; морська м. - 1852 м (прийнята в усіх країнах).

митрополит (гр.) — старший єпископ, що керує групою єпархій; в православній церкві — найвищий духовний сан.

міґрація (лат.) — переселення.

міґреня (фр.) — нервовий напад головних болів (здебільшого в одній половині голови.)

мізансцена (фр.) — розміщення акторів на сцені.

мізантропія (гр.) — ненависть до людей, відчуженість від них; **мізантроп** — особа схильна до мізантропії.

мізерний (лат.) — жалюгідний, нікчемний.

мікадо — титул цісаря Японської імперії.

мікро- (гр.) — приросток, що означає відношення до дуже малих предметів або до приладів для їх спостереження і виміру (напр., мікроорганізми, мікроскоп); **мікроби** — дуже малі організми рослинного й тваринного походження, видимі тільки через мікроскоп; м. викликають бродіння, гниття і розклад органічних речовин, заразливі хвороби і ін.; **мікробіологія** — відділ біології, що вивчає найменші організми (мікроби); **мікрокосм (ос)** — світ малих величин (атомів), на відміну від світу великих і нормальних (протилежне — макрокосм);

мікромет(е)р — прилад для точного виміру малих лінійних величин; **мікрон** — тисячна частина міліметра; **мікроорганізми** — найменші організми, невидимі неозброєному оку (напр., бактерії, інфузорії, бацилі); **мікроскоп** — оптичний прилад для розглядання в побільшеному виді найменших невидимих неозброєному оку предметів; **мікроскопічний** — 1) надзвичайно малий, видимий тільки через мікроскоп; 2) виконуваний при допомозі мікроскопу; 3) * нікчемний (розміром).

мілітаризм (лат.) — панування (в державі) військовиків та їх однодумців і прихильників; **мілітаризація** — перебудова державного устрою та життя згідно з вимогою мілітаризму; **мілітарист** — прихильник мілітаризму; **міліція** — 1) територіяльні війська, що діють поза кордонами власної (здебільшого автономної) области і часто зберігають напівцивільний характер; 2) в СССР — офіційна назва поліції (загальної); **міліціонер** — член міліції.

мілорд (англ.) — 1) звернення до лорда; 2) звернення до англійського судді та деяких інших високих достойників.

мільйон (фр.) — тисяча тисяч (1 000 000); **мільйонер** — власник майна, що оцінюється на мільйони.

мільярд (фр.) — тисяча мільйонів (1 000 000 000); **мільярдер** — власник майна, що оцінюється на мільярди.

міміка (гр.) — 1) рух лицевих м'язів, відповідно до переживаних почуттів і настроїв; 2) мистецтво висловлювати почуття й настрої рухами м'язів лиця (і відповідними жестами); **мімічний** — стосовний до міміки, зображуваний мімікою.

мінерал (гр.) — природні хемічні сполуки або механічні суміші їх, що складають земну кору, здебільшого тверді, але зустрічаються і в рідинному стані (напр. нафта); **мінералогія** — наука про мінерали.

мінімум (лат.) — найменша величина, кількість; **мінімальний** — найменший.

міністерство (лат.) — вища державна установа, що відає окремою великою галуззю управління або господарства; **міністер** — вища службова особа, що стоїть на чолі міністерства.

мініятюра (лат.) — 1) малярство малого розміру і тонкої праці на слоновій кості, металі і ін..; 2) нарис, оповідання або театральна п'єса невеликого розміру; 3) * щось в поменшеному розмірі; **мініятюрний** — що стосується до мініятюри; * дуже малого розміру, крихітний.

мінорний — муз.: стосується до особливого сполучення тонів (мінору); * смутний, меланхолійний.

мінус (лат.) — мат.: знак відіймання (-) або знак від'ємної величини; * недолік, хиба.

міріяда (гр.) — велика, незчисленна кількість.

міс (англ.) — звернення до дівчини в англійців і американців (вживається головним чином з ім'ям або прізвищем).

місіонер (лат.) — особа послана християнською церквою в країну з нехристиянською людністю для проповідування вчення Христового; **місіонерство** — проповідь християнства в країнах з нехристиянською вірою.

місіс (англ.) — пані; звернення до заміжньої жінки в англійців і американців (вживається головним чином із прізвищем).

місія (лат.) — 1) представники держави, послані в іншу країну з якимось спеціяльним завданням (напр. військова м.); 2) постійне дипломатичне представництво при якійсь державі (на відміну від амбасади), на чолі якого стоїть посланник; 3) місіонерська організація; 4) * доручення, завдання; призначення, призвання.

містер (англ.) — у англійців і американців — пан (вживається тільки разом із прізвищем).

містерія (гр.) — релігійна драма у Зах. Европі в середніх віках; * таємниця.

містика і **містицизм** — віра в можливість безпосереднього єднання людини з Богом; **містичний** — що стосується до містики; **містик** — прихильник містицизму; **містифікація** — навмисне заведення когось у блуд; **містифікувати** — займатись містифікацією; **містифікатор** — особа, що містифікує.

міт (гр.) — переказ (що нерідко зберігається від дуже старовинних часів) про поганських богів і леґендарних героїв; * вигадка; **мітологія** — сукупність мітів; **мітичний** — стосовний до міту; * казковий, леґендарний; * вигаданий.

мітинґ (англ.) — прилюдне зібрання для обговорення питань (переважно політичних), що особливо цікавлять громадську думку; **мітинґувати** — влаштовувати мітинґи.

мітра (гр.) — головне убрання (шапка) у вищого духовенства.

мобільний (лат.) — рухливий; **мобілізація** — урухомлення військових сил, призов резерви.

модель (іт.) — 1) зразок; 2) відтворення предмету у поменшеному або побіль-

шеному виді; 3) предмет зображення в мистецтві (напр.: натурник, натурниця, що позують перед малярем).

модернізація (фр.) — внесення досягнень науки й техніки в різні ділянки життя; взагалі пристосування до новітніх вимог, смаку і звичаїв; **модерний** — сучасний; **модернізувати** — робити сучасним, проводити модернізацію.

модуляція (лат.) — муз.: переміна строю.

модус (лат.) — вид, різновидність, спосіб; **модифікація** — видозміна; **модифікувати** — видозмінювати.

мозаїка (іт.) — зображення або орнамент, виконані з окремих, дуже щільно припасованих один до одного, різнокольорових шматочків (скла, мармуру, металів, дерева і ін.); * строката мішанина, суміш; **мозаїчний** — виконаний з мозаїки; * строкатий, складений з різнорідних частин.

молекуля (лат.) — найменша частина речовини, що зберігає її хемічні властивості; м. складається з атомів.

молох (сем.) — у старовинних картагінців і інших семітських народів — бог сонця, вогню й війни, якому приносились людські жертви; * щось, що потребує тяжких жертв (напр., м. війни).

монархія (гр.) — форма правління і держава, на чолі якої стоїть одна особа (монарх), чия влада є дожиттєва і спадкова; **монарх** — особа, що стоїть на чолі монархії (король, цісар тощо); **монархізм** — 1) система єдиновластя; 2) прихильність до монархічного способу правління.

монізм (гр.) — філософічне вчення, що визнає за основу всіх явищ світу один первень: або дух (ідеалістичний м.), або матерію (матеріялістичний м.); протилежне — дуалізм і плюралізм; **моністичний** — що стосується до м., дотримується м.; **моніст** — прихильник монізму.

моно- (гр.) — перша частина складних слів у значенні «одно-», «єдино-»; **моногамія** — єдиношлюбність, форма шлюбу, що полягає в тривалому співжитті одного чоловіка з однією жінкою; **монограма** — сплетіння декількох початкових літер, у вигляді малюнку, для зазначення імени, прізвища і. ін.; **монографія** — наукова праця, що розробляє якесь окреме наукове питання; **моноліт** — 1) ціла кам'яна брила; 2) цілий пам'ятник або частина його, висічені з одного каменю; 3) * щось ціле, ніби висічене з одного куска; **монолог** — промова

діючої особи (здебільшого в драмі), звернена до себе (або до глядачів), на відміну від діялогу; * розмова на самоті з самим собою; **моноплян** (лат.) — літак, що має одну пару крил, розміщених в одній площині; **монополія** — виключне право (щодо виробництва, торгівлі і ін.), що належить одній особі, певній групі осіб або державі; * взагалі виключне право на щонебудь; **монополіст** — особа, що користується правом монополії; * особа, що взагалі має виключне право на щось; **монополізувати** — завести або здійснити монополію; **монотеїзм** — релігія, що визнає єдиного Бога (протилежне — політеїзм); **монотеїст** — прихильник монотеїзму; **монотонний** — однозвучний; * одноманітний, нудний; **монохромний** — однокольоровий.

монсеньйор (фр.) — титул, що вживається французами під час особистого звернення і в листах до осіб найвищого католицького духівництва.

монстр (лат.) — потвора; **монструозний** — потворний.

монтувати (фр.) — збирати машину, механізм, апарат і т. ін.

монумент (лат.) — великий пам'ятник, споруда на пам'ять видатної події або особи; **монументальний** — властивий

монументові; * ґрунтовний, міцний, поважно-величавий.

морфологія (гр.) 1) вченння про форми і будову організмів і окремих органів; 2) відділ граматики, що вивчає форми слів.

мотив (лат.) — 1) побуджуюча причина, привід до якоїсь дії; довід в користь чогось; 2) муз.: мелодія, наспів (основний елемент, з якого складається музичний твір); **мотивувати** — обґрунтовувати, наводити доводи, мотиви.

мотто (іт.) — короткий епіграф (напис) на початку книги або розділу.

моціон (лат.) — прогулянка (заради власного здоров'я).

муза (гр.) — в мітології — кожна із дев'ятьох богинь — покровительок наук і мистецтв; * джерело поетичного надхнення; уособлення творчости поета.

музей (гр.) — установа, що зберігає і виставляє для оглядання твори мистецтва, предмети історії, науки, побуту і різних галузей промисловости (с.-г. і ін.), з метою наочного вивчення і поширення знань серед людности.

муляж (фр.) — зліпок (із гіпсу, воску і інших матеріялів), що точно передає форму предмету, будову його поверхні (напр., муляжі овочів).

мультимільйонер (фр.) — власник багатомільйонового майна.

мумія (араб.) — збережений від розкладу спеціяльними речовинами і цілковито висохлий труп людини або тварини; * людина малопорушна фізично й розумово; нездібна на сильні почуття; заскорузла в своїх поняттях.

муніципалітет (лат.) — сукупність органів, що складають міське або сільське самоуправління (на Заході); **муніципальний** — що стосується до муніципалітету.

мускулятура (лат.) — сукупність м'язів в організмі.

мутація (лат.) — поява нової ознаки або властивости організму під впливом якихось, здебільшого невідомих, причин; переміна голосу в підростків.

мюзік-гол (англ.) — заля або театр, де виконуються музичні, акробатські, балетні і ін. нумери, а також водевілі, скечі і ін.

Н

навіґація (лат.) — 1) мореплавство і річне суднохідство в загальному широкому значенні; 2) наука кораблеводження.

наївний (фр.) — простодушний, подитячому відвертий, * не надто розумний.

наркоза (гр.) — штучне засипання з утратою свідомости і наступленням повної нечутливости, викликається введенням в організм наркотичних речовин для знеболення оперування; **наркотики** — особливі речовини, переважно рослинного походження; викликають пригнічуючу дію на головний мозок і завдяки цьому роблять засипання або знеболення, в невеликих дозах викликають сп'яніння; **наркотичний** — що викликає наркозу; **наркоманія** — хвороблива нестримна тяга до вживання наркотиків.

натрій (лат.) — хем.: елемент, знак Na, порядкове число 11, м'який, блискучий металь білого кольору; хлористий н. — звичайна столова сіль.

натуралізація (лат.) — прийняття державою чужинця в своє підданство або громадянство; **натуралізувати** — приймати чужинця в своє підданство або громадянство; **натуралізуватися** — набути прав громадянства в чужій державі; **натуральний** — природній, не штучний; **натюрморт** — «мертва природа» в образотворчих мистецтвах — зображення предметів щоденного вжитку, квітів, забитої дичини, риби та інших «мертвих» об'єктів.

націоналізація (лат.) — відібрання приватної власности державою; **націоналізувати** — провадити націоналізацію; **націоналізм** — ідеологія і політика частини (а то й більшости) якогось народу, спрямована на задоволення інтересів свого народу (часом за рахунок інших народів); н. український і інших не-російських народів Совєтського Союзу — ідейно-політичний рух за визволення від московського поневолення, за зрівняння своїх народів у правах з вільними народами світу, рух за привернення національного способу життя для своїх народів, за плекання народніх традицій і збереження національних культур; базується на принципах правдивої демократії; **націоналістичний** — що стосується націоналізму, властивий йому; **український націоналіст** — національно свідома людина, що обстоює права свого народу та бореться за його самостійне державне життя; **націонал-соціялісти** — гітлерівська фашистська партія, що встановила в 1933 р. гостру диктатуру в Німеччині; відома з своєї надзвичайно помилкової політики супроти інших народів, яка скріпила позиції московсько-совєтського режиму, а Німеччину привела до повної поразки під час 2. світової війни;

нація — більша або менша людська спільнота, яка в переважній більшості пов'язана кровно, має спільну мову, територію, культуру, певний властивий і психічний склад, веде спільне економічне життя, набула певної історичної стійкости завдяки відчуттю (свідомому чи несвідомому) спільности долі; **національний** — що стосується до нації, властивий їй.

неврастенія (гр.) — функційний розклад нервової системи, здебільшого на ґрунті виснаження і перевтоми; **неврастенік** — особа хвора на неврастенію; **неврологія** — вчення про нервову систему; **невропатологія** — вчення про нервові хвороби; **невропатолог** — лікар для нервових хвороб.

невтралітет (лат.) — 1) невтручання в чужі спори; 2) міжнароднє становище держави, що не втручається у війну між іншими державами та зберігає з ними мирні відносини; **невтралізація** — проголошення якоїсь держави в стані невтралітету; **невтральний** — що дотримується невтралітету; н-на зона — смуга землі між кордонами двох держав, на якій ні одна з них не має права тримати військ.

неґатив (лат.) — 1) зворотнє (щодо розподілу світла й тіні) закріплене зобра-

ження предмету на фотоплатівці; 2) фотоплатівка з цим зображенням; **неґативний** — 1) що стосується до неґативу; 2) від'ємний; **неґація** — заперечення, відмова.

неґліже (фр.) — 1) занедбаний одяг, недбалий вигляд; 2) ранкове хатнє вбрання.

некролог (гр.) — стаття з приводу смерти якоїсь людини, що містить відомості про його життя й діяльність; **некропіль** — «місто мертвих», великий цвинтар на околицях старовинних міст.

нектар (гр.) — солодкий сік, що виділяється в квітах багатьох рослин; з нектару бджоли виробляють мед; * божественний напій.

неологізм (гр.) — нове слово, або новий мовний зворот.

неон (гр.) — хем.: елемент, знак Ne, порядкове число 10; газ, що міститься в незначних кількостях у повітрі; вживається для освітлення.

неофіт (гр.) — новонавернений на якусь релігію; * новий прихильник якогось вчення (іронічно).

несесер (фр.) — маленька валізочка з конче потрібними речами для туалети.

нетто (іт.) — 1) вага товару без упакування; 2) чиста ціна товару з ві-

дійняттям знижок; 3) чистий прибуток з відійняттям усіх витрат.

нівелювати (фр.) — визначати різницю висот двох або кількох точок земної поверхні; * зводити до одного рівня, згладжувати різниці, особливості.

нігілізм (лат.) — заперечення всяких норм, принципів, законів; **нігіліст** — прихильник нігілізму.

нікель (нім.) — хем.: елемент, знак Ni, порядкове число 28, метаЛь сріблясто-білого кольору, твердий; в техніці вживається в різних сплавах і для покривання інших металів.

нікотин(а) (фр.) — особлива речовина, що міститься в листі тютюну; є сильною отрутою для центральної нервової системи; вживається для боротьби з шкідниками рослин.

німфи (гр.) — з мітології — безсмертні напівбогині, що втілювали силу природи.

ніша (фр.) — заглиблення в стіні для приміщення статуй, ваз, бюстів і ін.

новеля (іт.) — оповідання більшого розміру; **новеліст** — автор новелі.

нокавт (англ.) — положення в боксі, коли супротивник вибув із ладу і протягом 10 сек. не може встати на ноги; **нокавтувати** — перемогти супротивника, зробивши йому нокавт.

ноктюрн (фр.) — 1) невелика музична п'єса, ліричного характеру, на тему «ніч»; 2) малярський твір, що зображує ніч, нічні сцени, нічні настрої.

номади (гр.) — кочовики.

номенклятура (лат.) — сукупність або перелік назв, що вживаються в якійсь галузі науки, мистецтва. техніки і т. ін.; **номінальний** — 1) що існує тільки по назві, на папері, не виконуючи свого призначення; 2) про ціну — встановлена, зазначена ціна; **номінація** — найменування.

нонсенс (лат.) — безглуздя, недоречність.

норма (лат.) — правило, зразок, мірило; встановлена міра, кількість, розмір чогось; **нормалізація** — 1) встановлення норми, зразка; 2) приведення до норми, до нормального стану; **нормальний** — відповідний до норми; **нормативний** — встановлюючий норму.

ностальгія (гр.) — хворобливий смуток за батьківщиною.

нота (лат.) — офіційне дипломатичне писемне звернення одного уряду до іншого; **ноти** — графічні знаки для зазначення музичних тонів; * музичний твір (написаний або надрукований); **нотар** — особа, чиїм обов'язком є засвідчення різних угод, заповітів, довіреностей, прав-

дивости підписів на документах, а також копій; **нотаріяльний** — що стосується до обов'язків нотаря; **нотація** — 1) догана; 2) муз.: система нотного письма; * всяка система умовних писемних знаків.

нуль (лат.) — математичний знак, що показує відсутність одиниць якогонебудь розряду; число, що є межею між додатніми і від'ємними числами; * ніщо, нікчемність.

нумізматика (лат.) — наука про металеві гроші й медалі, як пам'ятки історії культури.

нунцій (лат.) — амбасадор Папи Римського.

нюанс (фр.) — відтінок, ледве помітний перехід (у звуках, в кольорах, в значенні слів); **нюансувати** — робити ледве помітні переходи.

О

оаза (єгип.) — невеликий родючий терен серед пустелі.

обеліск (гр.) — високий чотиригранний, звужений до гори і пірамідально закінчений, кам'яний стовп, поставлений окремо (походить із давньо-єгипетської архітектури).

обер (нім.) — приросток, що в назвах звання означає «вищий, головний, старший» (напр. «оберляйтенант»); **обертон**

— муз.: додатковий тон, що постає через вібрацію; відтінок, нюанс.

об'єкт (лат.) — 1) філ.: предмет, все, що протиставиться суб'єктові (підметові), як точка прикладання або мета дії, прагнення, мислення, пізнання; 2) грам.: додаток; 3) * предмет взагалі; **об'єктив**- шкляна лінза (сочка) в оптичних (напр., фотографічних) приладах, звернена до предмету спостереження; **об'єктивізм** — засадниче трактування предмету мислення згідно з його власним характером, незалежно від власних (суб'єктивних) передсудів або зацікавлень; * предметовість, несторонничість; **об'єктивний** — згідний з дійсністю, безсторонній.

облігатний (лат.) — обов'язковий; **облігація** — вартісний папір, що його випускають приватні, суспільні й урядові установи для покриття позики, при чому відсоток зиску є (протилежно до «акції») визначений наперед і незмінний; **облігаційне** право — стосується до взаємних прав і обов'язків між особами (протилежне — речеве право); **облігаціонер** — власник облігацій.

обсервація (лат.) — спостерігання; **обсерватор** — спостерігач; **обсерваторія** — науково-дослідний заклад з відповідними приладами для спостереження явищ

природи (напр., астрономічна о., метереологічна о.); **обсервувати** — спостерігати.

обскурантизм (лат.) — назадництво, поборювання освітнього й загальнокультурного розвитку; **обскурант** — прихильник обскурантизму; камера **обскура** — затемнений простір в оптичних приладах.

обструкція (лат.) — гальмування якоїсь справи (зокрема в парляменті) через навмисне затягання дискусії, масове брутальне поводження тощо; * навмисне гальмування справи взагалі.

овал (лат.) — крива замкнена лінія яйцеподібної форми.

овація (лат.) — прилюдний (масовий) вияв захоплення й пошани до якоїсь особи.

ода (гр.) — врочиста лірична поезія, переважно на честь когось або чогось.

одаліска (тюрк.) — невільниця в мусульманському гаремі.

одекол(ь)он(ь) (фр.) — «кельнська вода», масово вживаний ароматичний розчин.

одіозний (лат.) — неприємний, небажаний, що викликає ненависть.

одонтологія (гр.) — дентистика, відділ медицини, що займається хворобами та іншими ненормальностями зубів; **одонтолог** — фахівець з одонтології.

озон (гр.) — хем.: відміна кисню (знак O_3), вживається в техніці та для дезинфекції повітря й води; **озонатор** — 1) дезинфекційний прилад, що витворює озон; 2) прилад для освіження зіпсутого повітря.

оказія (лат.) — нагода, сприятливий випадок.

океанографія (гр.) — відділ географії, що вивчає моря, океани і властивості та рух морської води.

окей (англ.) — гумористичне (протиправописне) американське скорочення з «олл корект» — «все в порядку», «все гаразд».

оковита (лат.) — горілка.

оксиди (гр.) — хем.: окиси.

октав (лат.) — вісімка, певний формат паперу; **октава** — муз.: ряд восьмох тонів у гамі.

окулістика (лат.) — відділ медицини, що займається хворобами та іншими ненормальностями очей; **окуліст** — фахівець з окулістики; **окуляція** — бот.: очкування, засіб ушляхетнювання (поліпшення) рослинних порід.

окультизм (лат.) — різні, більш-менш таємні містичні вчення, що претендують на знання та опанування надприродніх сил; **окультист** — прихильник окультизму; **окультний** — стосовний або належ-

ний до окультизму; * таємний, таємничий, неприступний для непосвячених.

окупація (лат.) — зайняття чужої території власним військом (здебільшого з одночасним її підпорядкуванням управлінню окупанта); **окупант** — той, хто провадить або продовжує окупацію; **окупувати** — провадити окупацію.

окцидент (лат.) — захід (зокрема в значенні Зах. Європи і Америки).

олеографія (лат.) — олієдрук, кольорова літографічна репродукція, друкована олійними фарбами.

оліґархія (гр.) — «правління небагатьох», форма правління, при якій влада належить нечисленним або порівняно нечисленним особам; також склад тих осіб; **оліґарх** — особа, що належить до складу оліґархії.

олімпійський (гр.) — належний до гори Олімп у півн. Греції, яку давні греки вважали за місце перебування головних богів; * величний, врочисто-непорушний (напр., о. спокій); **олімпіяда** — міжнародні спортові змагання, що відбуваються що чотири роки (за зразком подібних у м. Олімпія в давній Греції), з постійною зміною місця змагань (від 1896 р.).

онтологія (гр.) — відділ філософії, що вивчає буття та його форми.

опера (лат.) — музично-вокальний дра-

матичний твір, що складається з співів у супроводі оркестри; **о.-буф** — різновид комічної опери; **оперета** — мала комічна опера легкого змісту.

операція (лат.) — всяка складна акція більшого розміру і значної ваги (напр., о. хірургічна, воєнна, фінансова); **оперативний** — стосовний до операції; що підлягає негайному виконанню; дійовий.

опій і **опіюм** (лат.) — наркотик, що складається переважно з морфію і видобувається з соку маку; широко зловживається на Далекому Сході; * засіб ідеологічного задурення та фанатизування.

опінія (лат.) — погляд, думка.

опозиція (лат.) — опір (леґальний), чинений певною групою, партією, течією панівній на даний момент групі; також сама та ґрупа, що чинить опір; парляментарна о. — меншість у парляменті; **опозиціонер** — член опозиції; **опонувати** — заперечувати чиюсь думку (зокрема прилюдно); **опонент** — особа, що опонує.

опортунізм (лат.) — лінія поведінки (переважно в політиці), що зраджує власні принципи заради тимчасового компромісу; **опортуніст** — прихильник опор-

тунізму; * людина без твердих переконань.

оптація (лат.) — леґальний вибір між двома різнонаціональними державними громадянствами; **оптувати** — здійснювати оптацію.

оптика (гр.) — відділ фізики і фізіології, що займається природою та явищами світла й бачення; **оптик** — 1) фахівець з оптики; 2) виробник або продавець оптичних приладів (напр., окулярів); **оптичний** — стосовний або належний до оптики, зоровий.

оптимальний (лат.) — найкращий можливий (в даних умовинах); **оптимізм** — позитивна оцінка світу, як він є, людини та розвитку людського (протилежне — песимізм); * схильність бачити все в рожевому світлі, вважати, що все йде на краще; **оптиміст** — прихильник оптимізму; * особа, що занадто довіряє обставинам, нехтуючи труднощі та від'ємні сторони справи.

оракул (лат.) — 1) пророцтво, віщування; 2) особа, що пророкує, віщує; 3) * навмисне туманно або двозначно висловлене визначення майбутніх подій.

оранжерія (фр.) — теплиця для штучного вирощування рослин; **оранжерійний** — вирощуваний в оранжереї; * штучно, неприродньо плеканий.

оратор (лат.) — промовець; **ораторія** — напівдраматичний музично-вокальний твір (з дієвими особами, але без сцен та сценічної дії), переважно на релігійний сюжет.

орбіта (лат.) — 1) лінія, яку описує небесне тіло своїм рухом; 2) очна заглибина.

орган (гр.) — одноцільна частина організму, що має питому будову й чинність; * заклад або уладження для виконання певного завдання (напр., пресовий о.); **організація** — впорядкування для певної мети; * впорядкована для осягнення певної спільної мети група осіб; **організувати** — провадити організацію; **організатор** — особа, що організує; **організм** — жива істота, розглядана в характері певної неподільної цілости, при впорядкованому співдіянні її частин; * так само розглядана суспільна величина (напр., державний о.); **органічний** — 1) належний або стосовний до організму; 2) біол.: живинний, що походить з рослин або тварин; о-на хемія — відділ хемії, що досліджує живинні хемічні елементи; 3) * природньо притаманний, невідмінно властивий; **орган** — складний і великий духовий музичний інструмент, вживаний переважно для церковної музики; **органіст** — фахівець з ігри на органі; **орган-**

ний — стосовний до органа та гри на ньому.

оргія (гр.) — розпусне гульбище й бенкетування.

орда (тюрк.) — племінне об'єднання в східних кочовиків; * дика варварська навала.

орден (лат.) — 1) засноване на релігійних ідеях церковне або напівцерковне братство (напр., чернечий о., лицарський о.); 2) назва деяких таємних товариств (напр., о. масонський); 3) почесна відзнака, приділювана державною владою за особливі заслуги; 4) стиль в архітектурі.

ордер (фр.) — документ на одержання (у власність або користування) якихсь матеріяльних цінностей (напр. ордер на кватиру).

ординарний (лат.) — звичайний (напр., проф. університету); простакуватий; **ординатор** — лікар, що очолює відділ шпиталю або лікарні; **ординація** — висвячення на церковний сан; **ординувати** — чинити ординацію.

оригінал (лат.) — 1) первописьмо (протилежне — копія, відпис); 2) літературний твір тією мовою, якою його складено (протилежне — переклад); 3 * особа оригінальної, своєрідної, ексцентричної вдачі; чудак; **оригінальний** — пер-

винний, первісний; * своєрідний, незвичайний.

орієнт (лат.) — схід (зокрема про азійський схід); **орієнтальний** — східній; **орієнталістика** — сходознавство; **орієнталіст** — сходознавець; **орієнтація** — геогр.: визначення в якому напрямі (від певного місця) розташовані сторони світу; *. скерування політичної лінії в бік тих чи інших потужних, чинників; **орієнтаційний** і **орієнтовний** — стосовний або належний до орієнтації; * попередній, розвідчий, неостаточний; **орієнтуватись** — виконувати орієнтацію; * **розумітись, знатись** у чомусь, бути в курсі справи.

оркестра (гр.) — група грачів на різних музичних інструментах, що взаємно себе доповнюють і складають мистецьку цілість; **оркестрант** — член оркестри.

орнамент (лат.) — двомірний або тримірний візерунок, що є прикрасою архітектури, убрання, посуду тощо; **орнаментальний** — що править за прикрасу; **орнаментувати** — прикрашати, оздоблювати.

орнітологія (гр.) — відділ зоології, що досліджує птахів; **орнітолог** — фахівець з орнітології.

орографія (гр.) — відділ географії, що досліджує гори.

ортографія (гр.) — правопис; **ортографічний** — правописний.

ортодокс (гр.) — ортодоксальна особа; **ортодоксальний** — правовірний; * вірний правдивим традиціям.

ортоепія (гр.) — правильна вимова і наука про неї.

ортопедія (гр.) — застосування спеціяльного взуття при ненормальній будові стопи.

осанна (гебр.) — «спаси його (Господь)», тобто «нехай живе!» (вигук урочистого привітання).

осмоза (гр.) — взаємопросякання двох рідин крізь пористу стінку (відограє велику ролю в обміні матерії клітин).

остракізм (гр.) — в давніх Атенах — тимчасове вигнання небезпечної для держави особи за ухвалою всенародніх зборів (тобто без суду); * бойкот, бойкотування (певної особи) суспільним середовищем.

отоманка (тюрк.) — невеличка й низька софа.

офензива (лат.) — наступ (військ); **офензивний** — наступальний.

оферта (фр.) — пропозиція щодо змісту договору (переважно економічного).

офіційний (лат.) — прилюдно-урядовий, цілком формальний; * формалістич-

ний, сухий (напр., о. тон розмови); **офіціоз** — визнаний пресовий орган уряду, партії або іншої організації; **офіціозний** — напівофіційний, що формально походить не від уряду (чи то партії тощо), а лише під його впливом; **офіціянт** - службник у ресторані або на бенкеті.

офорт фр.) — рисунок ґравірований в певний спосіб за допомогою квасу.

офсет (англ.) — спосіб типографічної репродукції (переважно кольорових ілюстрацій) через перенесення образу з літографічного каменя або металевої кліші на гумовий валець, а з цього останнього на папір.

охлократія (гр.) — панування юрби, здеклясованих низів суспільства.

П

павза (лат.) — перерва (зокрема в мовленні і музиці).

павільйон (фр.) — 1) малий, легко побудований (нежитловий будинок; 2) тимчасовий будинок для виставки.

павперизм (лат.) — тривалий стан зубожіння (широких верств людности), викликаний невипадковими причинами; **павперизація** — процес виникнення та зростання павперизму.

паж (іт.) — хлопець шляхетського походження, що перебуває на послугах ве-

ликого вельможі або при дворі володаря.

пакгавз (нім.) — будинок для маґазину (складу).

пакт (лат.) — договір, угода; **пактувати** — складати пакт.

палата (лат.) — 1) палац; 2) законодавча установа; п. депутатів — парлямент; п. лордів — друга палата британського парляменту (на відміну від «п. громад»); 3) представництво деяких автономно організованих професій (напр., адвокатська палата).

палінгенеза (гр.) — відродження; * біол.: скорочене повторення родового розвитку предків у розвитку окремого індивіда.

палінодія (гр.) — літературний твір, що заперечує зміст попереднього, складеного тим самим автором; * вислів радикальної зміни поглядів.

палісада (прованс.) — дерев'яний частокіл.

палітра (іт.) — овальної форми дощинка для розтирання та змішування малярських фарб; сукупність виразних, творчих засобів маляра, письменника.

паліятив(а) (лат.) — напівзасіб, що не розв'язує даної справи, а лише тимчасово полегшує становище; **паліятивний** — що має на меті паліятив.

палядин (іт.) — найближчий лицар-соратник леґендарних середньовічних володарів; * найближчий соратник взагалі (вживається здебільшого іронічно).

пальма (лат.) — дерево, що його гілля правило в античності за нагороду на спортових та інших змаганнях; * емблема перемоги взагалі (напр., п. першости); **пальмета** — архітектурна прикраса в формі стилізованого листка пальми.

пальто (фр.) — плащ (з рукавами).

памфлет (англ.) — полемічний твір невеликого розміру і гострого змісту; **памфлетист** — автор памфлету.

пан- (гр.) — приросток, що означає «все-» (напр., панславізм — утворений москофілами рух до об'єднання «всеслов'янства»).

панама (індіян.) — 1) скандальне розкриття великого шахрайства в найвищих колах суспільства (за ім'ям подібного судового процесу у Франції 1889 року, пов'язаного з великими надужиттями при будові Панамського каналу); 2) літній ширококрисий капелюх.

панацея (гр.) — універсальний лік на всі хвороби (фантастичний).

панегірик (гр.) — похвальна промова; * беззастережне звеличання; **панегірист** — автор панегіриків.

паніка (гр.) — раптовий жах, що охоплює людську масу (здебільшого без достатньої причини) і викликає безголов'я; **панічний** — стосовний до паніки або викликаний нею; **панікер** — особа схильна піддаватись паніці.

пано (фр.) — малярський образ великого розміру, призначений для оздоблення певного приміщення.

паноптик(ум) (гр.) — 1) збірка всяких дивовиж; 2) музей воскових фіґур.

панорама (гр.) — 1)краєвид на всі чорири сторони; 2) сполука малярських образів або декорацій, що наслідує справжній краєвид (на всі чотири сторони); * широка перспектива на щось (напр., п. подій); 3) оптичний прилад для розглядання образу крізь скло, що надає образові пластичности, кольору тощо; 4) оптичний прилад для націлювання з вогнепальної зброї.

пантеїзм (гр.) — «всебожжя», філософічне вчення, що ототожнює божество і всесвіт, не визнаючи засадничої відмінности духу й матерії; **пантеїст** — прихильник пантеїзму.

пантеон (гр.) — будова в Парижі, присвячена пам'яті всіх найзаслуженіших громадян (за зразком присвяченого всім богам пантеону в давньому Римі); * су-

купність найзаслуженіших осіб з історії певного народу.

пантоміма (гр.) — сценічна вистава (під музику), що в ній слова заступаються ритмічними й виразистими рухами.

пап'ємаше (фр.) — тверда паперова маса, вживана для різних виробів.

папірус (гр.) — 1) трависта рослина в півн. і середній Африці, що з неї за давнини виробляли папір; 2) сувій такого паперу.

парабола і **параболя** (гр.) — 1) певний вид математичної кривої (без осередку); 2) притча, алеґоричне оповідання повчального змісту.

параграф (гр.) — малий розділ, уступ, стаття (закону, договору тощо); знак §.

парадокс (гр.) — твердження, що своїм змістом суперечить (або начебто суперечить) загально прийнятим поглядам; **парадоксальний** — що має характер парадоксу.

паразит (гр.) — біол.: тварина або рослина, що постійно перебуває всередині або на поверхні тіла іншої тварини (рослини) і годується нею; * особа, що живе за рахунок іншої особи (або суспільної групи), не маючи на це жодних формальних або моральних прав; **паразитарний** — що має властивості паразита.

паралеля (гр.) —мат.: лінія або площина, рівнобіжна до іншої; * дуже схоже явище; **паралелізм** — наявність паралель; **паралельний** — мат.: рівнобіжний; * дуже схожий.

паралізувати (гр.) — припиняти всю діяльність (подібно до паралічу).

парафраза (гр.) — переказ (пояснювальний); **парафразувати** — переказувати.

парафувати (фр.) — остаточно скріплювати підписом (документ, договір тощо).

пардон (фр.) — пробачте! * пробачення, прощення.

паритет (фр.) — рівність, рівновартість (зокрема щодо валюти), рівноправність (зокрема щодо представництва); **паритетний** — відповідний до паритету або заснований на ньому.

парія (інд.) — в Індії — людина належна до найнижчих каст, якої іншим не вільно доторкатись (щоб не знечиститись); * особа позбавлена всяких прав, поставлена поза громадою.

парлямент (іт.) — виборний законодавчий орган народнього представництва, що тією чи іншою мірою контролює органи виконавчої влади; **парляментар** — 1) член або діяч парляменту; 2) парлях ментер; **парляментер** — особа уповнова-

жена (урядом або військовим командуванням) для переговорів про перемир'я, мир, капітуляцію; **парляментаризм** — система народнього представництва в формі парляменту; **парляментарний** — відповідний до парляментаризму; * чемний, пристойний (напр., п. вираз).

пародія (гр.) — літературний твір, що в комічній формі (з метою осьмішування) наслідує інший, поважний літературний твір; * спотворена подоба чогось; **пародіювати** — складати пародію; **пародист** — автор пародії.

пароксизм (гр.) — вкрай міцний напад недуги, пристрасти тощо.

пароля (фр.) — умовне гасло, вживане втаємниченими особами для взаємного розпізнання; * гасло взагалі.

партер (фр.) — 1) долішня частина будинку, та, що між поверхом і пивницею (підвалом); на Наддніпрянщині — «перший поверх»; 2) в театрі — місця глядачів між сценою (або оркестрою) і льожами.

партизан (іт.) — член нереґулярного військового загону (здебільшого повстанського), чиї державно-національні права не визнаються противником; * палкий і активний прихильник.

партикуляризм (лат.) — висування інтересів певної частини суспільства (об-

ласти, організації тощо), всупереч інтересам цілого; прагнення місць до більшої незалежности від центру; **партикулярний** — 1) окремішний, відрубний; 2) приватний, що не знаходиться на державній службі.

партитура (іт.) — розписані на нотах голоси музичного твору (рядками один над одним).

партія (лат.) — 1) організована для політичної діяльности група прихильників певних соціяльно-політичних поглядів; 2) муз.: окремо виписаний голос з багатоголосого твору; 3) одна гра від початку до кінця (напр., п. шахів); 4) корисне одруження (напр., зробити блискучу партію).

партнер (англ.) — співучасник в якійсь справі або грі.

парцеля (лат.) — дрібний земельний приділ (або така сама власність); **парцеляція** — розподіл великого земельного маєтку по парцелях; **парцелювати** — провадити парцеляцію.

пас (фр.) — у грі в карти — заява про відмову грати в даній партії або купувати; робити п. — * уникати виступу, участи, дії тощо; **пасаж** — 1) крита ґалерія з крамницями, що сполучає собою дві вулиці; 2) муз.: швидка нотова фігура, що перебігає по ступенях гами і по то-

нах акорду; 3) * несподівана (здебільшого прикра або комічна) подія.

пасив (лат.) — 1) грошеві зобов'язання підприємства; 2) грам.: страждальний (недієвий) стан (протилежне — актив); **пасивний** — належний або відповідний до пасиву; * недіяльний, інертний.

пасія (лат.) — 1) оповідання про хресні муки Ісуса Христа; 2) пристрасть або предмет пристрасти.

пасквіль (іт.) — літературний виступ з метою очорнити якусь певну особу або групу неперебірливими засобами; **пасквілянт** — автор пасквілю.

пастеля (іт.) — малярство (або малярський твір) кольоровим олівцем.

пастеризація (фр.) — винищення бациль у рідині при допомозі підвищеної температури; **пастеризувати** — провадити пастеризацію.

пастораля (лат.) — музичний або поетичний твір сільського змісту, що наче наслідує пастуші співи або пісні.

патент (лат.) — свідоцтво, що видається винахідникові на монопольне право використовування винаходу в промисловості; **патентувати** — брати патент на винахід.

патологія (гр.)— наука про хвороби; **патолог** — фахівець із патології; **патологічний** — хворобливий, ненормальний.

патос (гр.) — захоплення, захват і їх зовнішній (здебільшого роблений) вияв або відтворення; **патетизм** і **патетика** — мистецьке відтворення патосу; **патетичний** — сповнений патосом.

патристика (лат.) і **патрологія** (гр.) — наука про отців християнської церкви та їх твори; **патрицій** — 1) член родової аристократії в давньому Римі; 2) член родової (здебільшого купецької) аристократії в середньовічних містах; **патриціянський** — належний до патриції.

патріотизм (лат.) — гаряча любов до батьківщини і відданість їй; **патріот** — особа, що любить свою батьківщину, віддана своєму народові і готова на жертви заради них; **патріотичний** — згідний з патріотизмом.

патріярх (гр.) — 1) один із біблійних праотців (від Адама до Йосифа); 2) найвищий сан у християнській церкві; також (здебільшого) — голова християнської автокефальної церкви; 3) за патріярхального устрою — голова і необмежений володар родини; **патріярхальний** — заснований на необмеженій владі батька над рештою членів родини; * подібний до батьківського, авторитетний і разом з тим дбайливо-прихильний; **патріярхат** — 1) церковний сан і область

церковної юрисдикції патріярха; 2) патріярхальний суспільний устрій.

патрон (лат.) — опікун або протектор (покровитель); жін. рід — **патронеса**; **патронат** — опікування, протеґування; **патронувати** — здійснювати патронат;

патруля (фр.) — військова стежа; **патрулювати** — виконувати обов'язки патрулі, стежити.

пацифізм (лат.) — політичний напрямок, що прагне уникати воєн абиякою ціною; **пацифіст** — прихильник пацифізму; **пацифікація** — приборкання (за допомогою поліції та військової сили) виявів незадоволення людности режимом; **пацифікувати** — провадити пацифікацію.

пацієнт (лат.) — хворий, що лікується в лікаря, в лікарні тощо.

паяц (іт.) — блазень (в іт. народньому театрі).

педагогіка і **педагогія** (гр.) — наука й мистецтво виховання; **педагог** — фахівець із педагогіки; * виховник; **педагогічний** — стосовний до педагогіки або згідний з нею.

педаля (лат.) — порушуваний ногами пристрій до механізму або музичного інструменту; **педікюр** — косметичне плекання ніг.

педантизм (іт.) — дріб'язкова увага до прийнятих приписів, форми поведінки тощо; **педант** — особа схильна до педантизму.

педіятрія (гр.) — відділ медицини, що стосується до дитячих хвороб; **педіят(е)р** — фахівець із педіятрії.

педологія (гр.) — наука про дитину; **педолог** — фахівець із педології.

пейзаж (фр.) — краєвид; * малярський образ краєвиду; **пейзажист** — маляр, що зображує краєвиди.

пенсія (лат.) — постійна винагорода, одержувана старими урядовцями та іншими службовцями по демісії, або ж, по їх смерті, членами родини; **пенсіонер** — особа, що одержує пенсію.

пенсне (фр.) — окуляри без завушників (тримаються на переніссі за допомогою пружинки).

пергамент (лат.) — вживана для письма і відповідно оброблена шкіра.

перимет(е)р (гр.) — обвід геометричної фігури.

перипетія (гр.) — вирішальна точка в розвитку дії (в драмі або повісті); * несподіваний перелім подій.

перископ (гр.) — оптичний прилад для спостереження з укриття (також з-під води).

перистальтика (гр.) — червоподібний рух кишок, шлунку.

периферія (гр.) — 1) зовнішня частина чогось у відміну від центральної його частини; 2) частина країни, області віддалена від центру; околиця, провінція.

перифраза (гр.) — описовий вислів (напр., «великий кобзар», замість «Шевченко»); **перифрастичний** — що має характер перифрази.

період (гр.) — 1) протяг часу між повторенням певних (насамперед астрономічних) явищ; * доба, епоха; 2) грам.: довге складне речення; **періодичний** — що з'являється по рівномірних відтинках часу; **періодика** — періодична преса.

перлюстрація (лат.) — перегляд листів на пошті (поліцією, цензурою тощо); **перлюструвати** — робити перлюстрацію.

перманентний (лат.) — безперервний, невпинний.

перпендикуляр (лат.) — пряма лінія, що творить прямий кут з даною прямою або площиною; **перпендикулярний** — прямовісний, сторчовий; розташований під прямим кутом до чогось.

перпетуум-мобіле (лат.) — уявний механізм, що міг би власною силою рухатись без кінця.

персона (лат.) — особа; **персональний** — особистий; **персонал** — особистий склад

(закладу, організації тощо); **персоналії** — дати та події з чийогось життя (зазначені в певному документі); * чиїсь особисті справи; **персонаж** — дієва особа в літературному (зокрема в драматичному) творі; **персоніфікація** — уособлювання; **персоніфікувати** — уособлювати.

перспектива (лат.) — відтворення пластичности (тривимірности) предметів і простору в рисунку й малярстві; * вигляд на щось, точка погляду.

пертрактація (лат.) — переговори; **пертрактувати** — провадити переговори.

пертурбація (лат.) — замішання, заколот, порушення ладу.

перфектний (лат.) — досконалий.

перфідія (лат.) — віроломство, підступ; **перфідний** — сповнений перфідією.

песимізм (лат.) — філософічне вчення, що неґативно оцінює природу всесвіту й людини та долю людську; * схильність бачити все в чорних барвах; **песиміст** — прихильник песимізму.

петарда (фр.) — різновид розривного набою.

петит (фр.) — дрібний шрифт (друк).

петиція (лат.) — писемне прохання до властей; **петиціонер** і **петент** — особа, що подає петицію.

п'єдесталь (іт.) — підніжок статуї, пам'ятника тощо; * ставити на п. — звеличати.

п'єро (фр.) — комічно-зворушливий персонаж у французькому народньому театрі.

п'єса (фр.) — драматичний твір.

пігмей (гр.) — людина карлуватого середньоафриканського (чорношкірого) племени; * карлик.

піґмент (лат.) — фарбувальний складник шкіри; **піґментація** — колір шкіри (переважно в людей).

піджак (англ.) — коротке зверхнє чоловіче вбрання, маринарка.

пієтет і **пієтизм** (лат.) — побожно-шанобливе ставлення до чогось; **пієтичний** — просякнений пієтетом.

піжама (англ.) — нічне вбрання.

піїт(а) (гр.) — поет (іронічно).

пікантерія (фр.) — гостра й дотепна збудливість, приперченість; **пікантний** — сповнений пікантерією.

пікет (фр.) — застава (поліційна, страйкарська тощо).

пікнік (англ.) — гулянка й бенкет поза містом, на вільному повітрі.

пілігрим (іт.) — прочанин, паломник.

пілот (іт.) — літун, що керує літаком; **пілотаж** — керування літаком.

пілюля (лат.) — піґулка; * неприємна подія.

піонер і **піонір** (фр.) — 1) вояк інженерно-технічних військ; 2) один із пер-

ших поселенців у Півн. Америці; * один із перших діячів у якійсь ділянці; 3) **піонер** — також член дитячо-юнацької (ідеологічно-комуністичної) організації в СССР.

пірат (лат.) — морський розбійник; * розбишака.

піротехніка (гр.) —відділ технічної хемії, що виробляє горючі і вибухові матеріяли; * мистецтво фоєрверку.

піруєт(а) (фр.) — в танці — швидкий оборот на кінцях пальців; * викрутас, вихиляс.

пластика (гр.) — образотворче мистецтво тривимірного відтворення речей і постатей; **пластичний** — стосовний до пластики; * що має виразні обриси, опуклий, виразистий.

плебей (лат.) — людина належна до простолюду; * особа вульґарної, негідної вдачі та поведінки; **плебс** — сукупність плебеїв; **плебісцит** — всенароднє голосування (переважно з особливо важливих і непередбачених конституцією державних питань).

пленум (лат.) — засідання членів якогось керівного органу в повному складі; **пленарний** — стосовний до всіх членів певного закладу, уряду, організації.

плеяда (гр.) — згуртування видатних письменників, мистців, вчених і т. ін.,

належних до того самого напряму (за назвою сузір'я «Плеяди»).

плутократія (гр.) — панування багатіїв; сукупність багатіїв у характері панівної верстви; **плутократ** — член тієї панівної верстви.

плюралізм (лат.) — філософічне вчення, що обстоює співіснування кількох сил чи елементів у всесвіті; * визнання кількох керівних принципів, незалежних один від одного; **плюраліст** — прихильник плюралізму.

пляґіят (лат.) — присвоєння чужої духової власности (думки, винаходу, літературного, мистецького або наукового твору тощо); **пляґіятор** — особа, що вчинила пляґіят.

пляж (фр.) — пласке побережжя моря, ріки, озера (вживане для купання та соняшних ванн).

плякат (прованс.) — великого розміру графічний малюнок (здебільшого з коротким написом), вживається для реклями або пропаґанди.

плянер (фр.) — безмоторовий літак, що використовує для лету силу повітряних течій.

плянета (гр.) — одне з 9 досі відомих світових тіл (Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун, Плютон), що обертаються навколо Сонця

по замкнених еліптичних лініях (не мають власного світла, тільки відбивають соняшне світло своєю поверхнею); **плянетарний** — стосовний до плянет; **плянетарій** — 1) проєкційний апарат, що унаочнює рухи плянет; 2) будівля, де, за допомогою такого апарату ведеться освітня праця з астрономії; **плянетоїд** — одна з приблизно 900 мініятюрних плянет (між Марсом і Юпітером).

плянтація (лат.) — просторе місце насадження рослин, що потребують особливого плекання (зокрема екзотичних); **плянтатор** — власник плянтації; * визискувач сільсько-господарської праці.

плятина (есп.) — хемічний елемент (знак Pt), срібнобілий коштовний метал.

плято (фр.) — геогр.: простора пласка верховина; **плятформа** — відкрита підвищена площина; * програма (переважно політична).

пляфон (фр.) — стеля прикрашена орнаментами або малярськими образами.

пляц (нім.) — майдан, простора площа (зокрема вживана для військових вправ); **пляцдарм** — місцевість, що править за базу воєнних операцій; **пляцкарта** — квиток на означене числом місце (в поїзді тощо).

пльомба (лат.) — 1) олив'яна печатка, прикріплювана урядовими чинниками до

певних товарів і до мір ваги та місткости; 2) затичка (з різних речовин), вживана в дентистиці для виповнювання дір у зубах; **пльомбувати** — ставити пльомбу.

пневма (гр.) — дух, сила повітря; **пневматика** — техніка використовування повітря (згущеного або розрідженого); **пневматичний** — заснований на засобах пневматики (напр., п-на пошта).

пневмонія (гр.) — запалення легень.

поезія (гр.) — літературне мистецтво, артистичне письменство (що посідає естетичну вартість), переважно віршоване або, принаймні, ритмічне; * окремий віршований твір (невеликого розміру); **поема** — віршований твір більшого розміру і складнішої будови; **поет** — (жін. рід — **поетка** і **поетеса)** — автор поезій; **поетичний** — що має характер поезії, згідний з її вимогами; **поетика** — наука про поезію; **поетизація** — надавання поетичних рис; **поетизувати** — провадити поетизацію.

поза (фр.) — постава, прибраний вигляд; **позувати** — ставати в позу, стояти в позі; **позер** — особа схильна позувати.

позитив (лат.) — додатня риса, властивість, явище; * у фотографії — остаточна відбитка світлини; **позитивний** — додатній (протилежне — неґативний); **позити-**

візм — філософічне вчення (засноване Огюстом Контом), що приймає, за джерело знання, сам лише науково перевірений досвід; **позитивіст** — прихильник позитивізму; **позиція** — становище, положення.

полеміка (гр.) — літературний спір; **полеміст** — особа, що провадить полеміку з кимсь; **полемічний** — стосовний до полеміки або властивий їй; **полемізувати** — провадити полеміку.

полі- (гр.) — приросток, що означає «багато», «много»; **полігістор** — вчений, що обізнаний з багатьма науками (переважно гуманістичними); **поліграфія** — сукупність усіх пов'язаних із друкарством галузей техніки; **полігамія** — багатоженство, різновид шлюбу (напр., у мусулман), за якого чоловік одружений з кількома жінками; **поліглот** — особа, що володіє багатьма мовами; **поліклініка** — клініка з численними відділами для лікування різних хвороб; **поліморфізм** — здатність деяких тварин, рослин і мінералів утворювати зовнішньо дуже відмінні форми в межах того самого роду й виду (напр., т. зв. «вояки» в мурашок і термітів); **поліном** — мат.: многочлен; **політеїзм** — многобожжя, віра в численних богів; **політеїст** — прихильник політеїзму; **політехніка** і **політехнікум** —

висока технічна школа, де викладається численні галузі технічних наук; **політехнічний** — стосовний до політехніки; **поліфонія** — муз.: багатоголосся, рівночасне звучання кількох самостійних голосів; **поліхромія** — багатобарвність, малювання або розмальовування різними кольорами; **поліяндрія** — багатомужство, різновид шлюбу (напр., в Тібеті), за якого жінка одружена з кількома чоловіками.

полірувати (фр.) — надавати предметам гладкої та лискучої поверхні.

поліс (гр.) — місто (в характері суверенної держави); **політика** — певний напрямок і способи діяльности політичних партій і державної влади; * державна й громадсько-державна діяльність; **політик** — особа, що займається політикою; **політикан** — особа, що надуживає дрібну політичну діяльність заради задоволення власних амбіцій; **політичний** — стосовний або належний до політики; **політикувати** — займатись дрібною політикою, політиканством.

поліція (гр.) — частина державної адміністрації, що має завданням охороняти внутрішню безпеку; **поліційний** — стосовний або належний до поліції; **п-на** держава — держава, в якій поліція діє значною мірою незалежно від законодав-

чих і судових органів; **поліемен** — поліцай (у Великобританії).

полюс (гр.) — бігун, кожний з двох кінців земної осі; **полярний** — стосовний або близький до полюса; * цілковито протилежний; **поляризація** — розподіл по двох взаємно протилежних напрямках; **поляризувати** — провадити поляризацію.

польо (англ.) — дружинова гра в м'яча (первісно верхи, тепер також на роверах або на воді), при якій кулю переганяють довгими молотками.

польонізація (лат.) — спольщення; **польонізувати** — провадити польонізацію; **польонізм** — слово або мовний зворот польського походження; **польонез** — польський національний танець.

помпа (голл.) — смок, прилад для згущування чи розріджування газів або для піднесення та перенесення рідин; **помпувати** — застосовувати помпу; * масово забирати (до себе) якісь цінності.

понтифекс і **понтифік** (лат.) — член найвищої жрецької колеґії в давньому Римі; * первосвященик; римський п. — папа римський; **понтифікат** — папство; **понтифікальний** — папський.

понтон (фр.) — 1) пласкодонний човен, що служить опорою для тимчасового мосту (понтонового); 2) пласкодонне

судно, що служить для різних цілей; **понтонер** — вояк військово-технічних відділів, що будують понтонові мости.

популяризація (лат.) — загальноприступний виклад наукового (публіцистичного тощо) змісту; * поширення, розповсюдження; **популяризатор** — автор (або ініціятор) популяризації; **популяризувати** — провадити популяризацію; **популярний** — загальноприступно викладений; * улюблений або відомий в широких масах людности.

попурі (фр.) — муз.: твір, складений з низки мелодій різного походження; * мішанина, суміш.

пора (гр.) — біол.: малий отвір (у шкірі тощо).

порнографія (гр.) — літературні твори і малюнки статево-непристійного змісту; **порнографічний** — що має характер порнографії.

портативний (лат.) — зручний до несення.

портмоне (фр.) — гаманець на гроші; **портсиґар** — цигарниця, цигарничка; **портупея** — ремінець або срібляна чи золота плетінка при держаку шаблі; **портфель** — течка (на книги й папери).

порто (лат.) — поштова оплата; **порто-франко** — вільна (від мита) пристань.

портьє(р) (фр.) — придверник, швейцар; **портьєра** — придверна завіса, заслона.

порфір (гр.) — мін.: дрібнозерниста дуже тверда порода каміння вулканічного походження; **порфіра** — багряниця (одяг і емблема монархічної влади).

порцеляна (іт.) — чисто біла глина, широко застосовувана в кераміці; вироби із цієї глини.

порція і порціон (лат.) — (пропорційний) приділ, пайка; * окрема одиниця страви, напою тощо.

посесія (лат.) — володіння; **посесійний** — стосовний до посесії; **посесор** — особа, що володіє чимсь.

постамент (лат.) — база (підстава) статуї, пам'ятника; ставити на п. — * звеличати.

постскриптум (лат.) — додатковий текст наприкінці листа (після підпису); скорочення: P.S.

постулят (лат.) — аксіома, твердження, що його береться за основу (дальших доказів і висновків) без власного доказу; * основна вимога.

потенція (лат.) — можливість, здатність; * вищий ступінь якоїсь величини; **потенціял** — кількість праці, потрібна для певного ефекту; * резерви для

евентуальної дії; ступінь потужности (напр., п. воєнний, економічний); **потенційний** і **потенціяльний** — можливий за певних умовин, евентуальний.

прагматизм (гр.) — філософічне вчення, що кладе в основу знання й моралі сам лише досвід та його практичні наслідки; **прагматик** — прихильник прагматизму; **прагматичний** — згідний з прагматизмом; * суворо фактичний, суто діловий.

практика (гр.) — прикладання теорії до дійсности, діловий чин; * професійна діяльність (напр., п. лікарська, правнича); **практик** — особа вправна в практиці; **практичний** — стосовний або відповідний до практики; * зручний, вигідний до вжитку; **практикант** — особа, що вправляється в якійсь професійній діяльности для надбання належного досвіду; **практикувати** — постійно вживати, застосовувати; практикований — ґрунтовно досвідчений.

превентивний і **превенційний** (лат.) — запобіжний.

предикат (лат.) — присудок.

презент (фр.) — подарунок; **презентувати** — дарувати.

президент і **презес** (лат.) — голова (зборів, організації, республіканської

держави); **президія** — склад осіб, що головують (на зборах, в організації тощо).

прелат (лат.) — почесне йменування єпископів Католицької Церкви.

прелеґент (лат.) — доповідач.

прелімінарний (лат.) — попередній, неостаточний.

прелюдія (лат.) — муз.: невелика вільна музична фантазія; * вступ, введення.

прем'єр(-міністер) (фр.) — голова кабінету міністрів; **прем'єра** — перша вистава сценічного твору.

премія (лат.) — особлива винагорода за незвичайну працю, діяльність тощо; **преміяльний** — стосований до премії; **преміювати** — надавати премії.

препарат (лат.) — штучний виріб; **препарація** — приготування.

прерія (фр.) — степ (в Півн. Америці).

прероґатива (лат.) — привілей, вийняткове право (зокрема монарха).

прес (лат.) — прилад для тиснення (в друкарстві); **преспап'є** — прилад для натискання промокальним папером; **преса** — друковане слово, друк (переважно журнальний і часописний); * журналістика, газетярство; **пресія** — натиск (на особу, суспільство, державу).

пресвітер (гр.) — священик.

престиж (фр.) — авторитет, вплив, пошана.

претекст (лат.) — привід, вигадана причина (для діяння).

претенсія (лат.) — домагання; **претенсійний** — схильний до претенсій; * занадто амбітний; **претендувати** — домагатись; **претендент** — особа, що претендує.

преторіянець (лат.) — вояк ляйбґвардії римських цісарів; * військовик, що охороняє й підтримує чиюсь деспотичну, необмежену владу.

префект (лат.) — в деяких европейських державах голова обласної адміністрації; **префектура** — урядова установа, очолювана префектом.

префікс (лат.) — грам.: приросток.

прецедент (лат.) — подія, що править за зразок для трактування (напр., судового) подібних подій у дальшому.

приватний (лат.) — особистий, негромадський, неприлюдний; **приватник** — приватний підприємець; **приват-доцент** — позаштатний доцент.

привілей і **привілеґія** (лат.) — виняткове право, уділене окремій особі або суспільній групі; **привілейований** — що посідає привілей.

приз (фр.) — премія (зокрема на спортових та інших змаганнях).

призма (гр.) — геом.: граняк; **крізь п.** — * під певним поглядом.

прима (лат.) — перший ґатунок; **прима-балерина** — чільна балерина балетної трупи; **примадонна** — чільна акторка театральної трупи; **примас** — чільний католицький єпископ у певній державі (поза Італією); **примат** — першенство; **примітив** — первісний (необроблений, невиплеканий) стан або утвір, * примітивна особа; **примітивний** — що має характер примітиву; **примус** — широко вживаний на Наддніпрянщині прилад до нагрівання (за допомогою гасу та бензини).

принцип (лат.) — засада, теоретична основа; **принциповий** — належний або відповідний до принципу; * невідмінний, невідхильний; **принципал** — шеф, керівник.

пріор (лат.) — наставник (абат, ігумен) католицького манастиря; **пріоритет** — першенство (зокрема щодо часу якогось осягу).

проблема (гр.) — питання (переважно — наукове або наукоподібне); **проблематика** — сукупність проблем; **проблематичний** — стосовний або відповідний до проблеми; * дискусійний, непевний, сумнівний.

провізія (лат.) — провіянт; **провізор** — заступник аптекаря; **провізорія** —

тимчасове розпорядження (або стан); **провізор(ич)ний** — тимчасовий.

провінція (лат.) — область, округа (на відміну від державного й культурного осередку); провінційний — стосовний або належний до провінції; * відсталий; **провінціялізм** — вияв провінційности.

провіянт (лат.) — харчі (зокрема для війська).

провокація (лат.) — спонукування на політичний виступ, з метою викликати ним репресії з боку уряду; **провокаційний** — що має характер провокації; **провокатор** — особа, що чинить провокацію; * таємний аґент ворожої організації; **провокувати** — чинити провокацію; * викликати, підбивати когось на щось некорисне для нього.

прогноза (гр.) — передбачення (на основі наукових відомостей).

програма (гр.) — наперед визначений порядок і зміст (вистави, зборів, тощо); * сукупність засад і цілей певної організації (насамперед політичної).

проґрес (лат.) — поступ; * вдосконалення; **проґресивний** — що має характер проґресу; **проґресист** — поступовець, особа, що обстоює те, що вона вважає за політичний або культурний поступ.

продукт (лат.) — виріб; **продуктивний** — плідний, що дає позитивні наслідки;

продукція — вироблення; * сукупність виробів; **продукувати** — виробляти.

проєкт (лат.) — плян, начерк; **проєктувати** — робити проєкт; **проєкція** — геом.: зображення якогось предмету на площині; * відбиття або відбитка одного предмету або становища на іншому.

прожект (фр.) — проєкт (в іронічному значенні); **прожектер** — особа, схильна до безґрунтовного проєктування; **прожектор** — світломет для освітлювання віддалених предметів і місць уночі.

проза (лат.) — невіршована мова; * буденщина; **прозовий** — складений невіршованою мовою; **прозаїк** — автор прозових літературних творів; * особа, задоволена буденщиною; **прозаїчний** — непоетичний, буденний; **прозаїзм** — вияв прозаїчности.

прозеліт (гр.) — особа, навернена на нову віру або доктрину; **прозелітизм** — ревне навертання інших на власну віру або доктрину.

проклямація (лат.) — оголошення, проголошення; * відозва; **проклямувати** — робити проклямацію.

прокрустове ложе (або ліжко) (гр.) — в гр. мітол. — ложе, на якому атенський розбійник Прокруст розтягав або ж укорочував (сокирою) тіла спійманих ним мандрівників, аби вони зрівнялись зро-

стом з тим ложем; * довільна і сторонннича оцінка.

прокур(ат)ор (лат.) — 1) урядовий обвинувач на суді; 2) повновласний заступник у чиїхсь справах; **прокуратура** — орган прокураторської діяльности і його особовий склад; **прокурист** — довірений агент у справах.

пролегомени (гр.) — вступ, вступні пояснення до викладу певної науки або вчення.

пролетар(ій) (лат.) — особа, що не посідає власних засобів виробництва, найманий робітник; **пролетаріят** — сукупність пролетарів; **пролетаризація** — перетворення ремісників, селян, крамарів та інших дрібних і середніх власників (а також інтеліґентів) на пролетарів; **пролетаризувати** — провадити пролетаризацію; **пролет** — пролетар (у фамільярній мові).

пролог (гр.) — вступна частина літературного (зокрема драматичного) твору; * вступ до якоїсь важливої події.

прольонґація (лат.) — продовження терміну; **прольонґувати** — робити прольонґацію.

промоція (лат.) — надання наукового звання; * підвищення взагалі.

пропаґанда (лат.) — поширювання певних ідей, переконань, вірувань; про-

паґандист — особа, що робить пропаґанду; **пропаґувати** — робити пропаґанду.

пропелер (лат.) — ґвинт для порушування літака.

пропорція (лат.) — домірність, правильний кількісний взаємостосунок частин якоїсь цілости.

проскрипція (лат.) — оголошення певних осіб або суспільних груп поза законом; **проскрибувати** — провадити проскрипцію.

проспект (лат.) — 1) стислий зміст складеного або проєктованого літературного, наукового, публіцистичного твору; 2) пряма й широка вулиця; 3) друкована рекляма у вигляді листка або брошури.

проститутка (лат.) — повія; **проституція** — професія повії; **проституювати** — робити з жінки повію; * виставляти (в негідний спосіб) на прилюдний продаж.

протекція (лат.) — опіка, охорона чиїхсь інтересів; **протекціонізм** — накладання високих податків на закордонні товари (з метою розвитку власного виробництва); **протектор** — покровитель, опікун; **протекторат** — опіка сильнішої держави над слабшою (яка через це позбавляється суверенности); **протеґувати** — давати, здійснювати протекцію; **протеже** — особа, що користується з чиєсь протекції.

протест (лат.) — прилюдний вияв незадоволення або обурення; **протестувати** — чинити протест; **протестант** — 1) особа, що протестує; 2) прихильник протестантизму; **протестантизм** — сукупність християнських віровчень і церков, що базуються лише на буквальному сенсі св. Письма, відкидаючи католицьку та православну церковну традицію (євангелики, методисти, баптисти тощо); **протестація** — оголошення про неоплату векселя або невиконання інших грошевих зобов'язань.

прото- (гр.) — приросток, що означає «перший, старший»; **протоєрей** — старший ієрей (у Православній Церкві); **протопресвітер** — старший священик у Православній Церкві; **прототип** — первинний тип, первовзір.

протокол (гр.) — офіційний запис подій, нарад, зізнань тощо; **протоколювати** — складати протокол.

протоплязма (гр.) — біол.: основна речовина всякої тваринної і рослинної клітини.

профан (лат.) — особа неознайомлена з чимсь; * неук; **профанація** — знечещення чогось через неналежний вжиток; **профанувати** — робити профанацію.

професія (лат.) — постійне зайняття чимсь (як джерело існування або основ-

на діяльність); **професіонал** — особа, що володіє певною професією; **професор** — головний викладач певної науки або циклю наук у високій школі; * в Зах. Україні і деяких інших европейських країнах — також і кваліфікований викладач у середній школі (гімназійний п.); **професура** — 1) звання професора; 2) сукупність професорського складу.

профілактика (гр.) — мед.: сукупність запобіжних засобів проти хвороб.

профіль (фр.) — вид або зображення обличчя збоку; * переріз, обрис, характеристика.

проформа (лат.) — формальність, що виконується лише про око людське.

процедура (лат.) — формальний спосіб проведення справ; послідовна зміна закономірно слідуючих стадій розвитку; * судова справа; **процесуальний** — стосовний до процесу; **процесія** — врочистий похід.

процент (лат.) — відсоток (%).

псалом і **псальма** (гр.) — релігійна пісня Старого Завіту; **псалтир** — збірник старозавітних псалмів.

псевдо- (гр.) — приросток, що означає «лже-, фальшиво»; **псевдонім** — вигадане ім'я або прізвище; літературне ім'я.

психіка (гр.) — душевна і духова природа людини (людська п.); **психічний** —

стосовний або належний до психіки; **психастенія** — хвороблива душевна хиткість і слабість; **психіятрія** — відділ медицини, що займається вивченням душевних хвороб; **психіят(е)р** — фахівець із психіятрії **психоаналіза** — заснована З. Фройдом метода дослідження та лікування психоз через розкриття підсвідомих складників психіки; **психоза** — психічний розлад; **психологія** — наука про психіку; **психолог** — фахівець із психології; **психопатія** — психоза; **психопат** — особа хвора на психозу; * чудак, неврівноважена людина; **психотехніка** — застосування психології до практичних цілей (зокрема на виробництві та у виборі професії).

публіка (лат.) — загал (глядачів, слухачів тощо); * громадсько-суспільна маса; **публічний** — прилюдний; **публікація** — оголошення (в пресі або через радіо); **публікувати** — робити публікацію; **публіцистика** — письменство політичного й громадсько-суспільного змісту; **публіцист** — літератор, що займається публіцистикою.

пулмен (англ.) — американський тип пасажирських залізничних вагонів.

пульверизація — розприскування рідини за допомогою повітря; **пульверизатор**

— прилад для пульверизації; **пульверизувати** — робити пульверизацію.

пункт (лат.) — точка (в усіх значеннях), крапка; **пунктир** — лінія проведена крапками; **пунктуальний** — дуже точний; **пунктуація** — вживання розділових знаків.

пуризм (лат.) — намагання заступити чужомовні слова в рідній мові рідними новотворами; **пурист** — прихильник пуризму; **пуританський** — підкреслено цнотливий.

путч (нім.) — державний переворот за допомогою збройних сил

Р

равт (англ.) — офіційне і напівофіційне приймання гостей (переважно в дипломатичних колах), на якому ніхто не сідає.

радикалізм (лат.) — соціяльно-політичний напрямок, що вимагає докорінних громадсько-суспільних змін; **радикал** — прихильник радикалізму; **радикальний** — згідний з радикалізмом; * докорінний, безкомпромісовий.

радій (лат.) — хем.: елемент, знак Ra, порядкове число 88, радіоактивний метал, що знаходиться в урановій руді; використовується для медичних цілей та добування атомової енергії; **радіо(техні-**

ка) — витворення і практичне використовування електромагнетних хвиль; **радіюс** — геом.: половина діяметра кола; **радіятор** — прилад для центрального (електричного, водяного, парового) огрівання.

район (фр.) — округа; * обсяг (діяння).

рампа (фр.) — скісний край театральної сцени, використовуваний для освітлення її знизу й спереду.

ранґа (фр.) — урядовий або військовий ступінь; * ступінь гідности.

рандеву (фр.) — умовлена зустріч, побачення.

рантьє(р) (фр.) — особа, що живе з ренти.

рапорт (фр.) — службове повідомлення (переважно у війську).

раса (іт.) — спадкова порода людей і тварин; **расизм** — вчення про культурно-історичну нерівновартість і політичну нерівноправність рас (надуживане німецьким нацизмом, російським шовінізмом тощо).

ратифікація (лат.) — остаточне затвердження державного договору; **ратифікувати** — робити ратифікацію.

рафінувати (фр.) — очищати від домішок; * витончувати, вдосконалювати.

рація (лат.) — розум, мислення; * довід, слушність; **раціональний** — згідний

з правильним мисленням; * доцільний, слушний; **раціоналізм** — філософічне вчення, що вважає розум джерелом правдивого пізнання (протилежне — емпіризм); **раціоналіст** — прихильник раціоналізму; **раціоналізація** — внесення якнайбільшої доцільности в процес виробництва; **раціон** — пайка (насамперед у війську).

реакція (лат.) — 1) протидія; * протидія проти заведених соціяльно-політичних і економічних змін; 2) хем.: хемічна взаємодія між декількома речовинами, що веде до творення нових речовин; 3) псих.: відповідь організму на зовнішні або внутрішні подразнення; **реакціонер** — прихильник політичної реакції; **реактивний** — хем.: здатний до реакції; **реаґувати** — протидіяти на щось.

реальний (лат.) — дійсний, справжній; **реалізм** — 1) філософічне вчення або мистецький та літературний напрямок, що визнає дійсним чуттєво спойманий світ; 2) * уміння враховувати дійсні умови, існуючі можливості і співвідношення сил; **реаліст** — прихильник реалізму; * практична людина; **реалізація** — здійснення; * виміна якогось майна на гроші; **реалізувати** — провадити реалізацію.

реванш (фр.) — виграш чи перемога після попередньої поразки; * відплата.

ревізія (лат.) — перегляд і перевірка чиєїсь діяльности; **ревізувати** — провадити ревізію; **ревізор** — особа, що ревізує; **ревізіонізм** — напрямок, що обстоює перевірку основних засад якоїсь ідеології; **ревізіоніст** — прихильник ревізіонізму.

революція (лат.) — державний переворот (через повстання); **революціонер** — діяч або прихильник революції; **революціонізувати** — поширювати революційну свідомість або акцію.

ревю (фр.) — 1) сценічна вистава, що складається з коротких картин, об'єднаних якоюсь спільною ознакою (те, що й огляд); 2) назва різних чужинецьких журналів.

ре(г)абілітація (лат.) — признання правоти особи, попереду несправедливо засудженої; **ре(г)абілітувати** — провадити регабілітацію.

реґрес (лат.) — рух назад, занепад (протилежне — проґрес); **реґресивний** — що має характер реґресу; **реґресувати** — зазнавати реґресу.

реґулярний (лат.) — правильний, систематичний; **реґулювати** — робити або зберігати реґулярним.

режим (фр.) — державне правління, державний лад; * спосіб життя взагалі.

режисер (фр.) — особа, що керує сценічною виставою; **режисура** — діяльність режисера.

резерва (фр) — 1) запас; 2) запасні війська; 3) стриманість, стримане ставлення до чогось; **резервіст** — вояк резерви; **резервувати** — зберігати на запас; **резервуар** — замкнений збірник води, пари, нафти тощо.

резиґнація (лат.) — зречення (уряду, посади, тощо); * примирення з долею; **резиґнувати** — зрікатись чогось.

резолюція (лат.) — ухвала, вирішення (справи).

резон (фр.) — довід, рація; **резонувати** — обмірковувати, наводячи доводи; **резонер** — особа схильна резонувати.

результат (фр.) — вислід, наслідок.

резюме (фр.) — стислий виклад основного змісту (наприкінці писемного або усного вислову); **резюмувати** і **реасумувати** — робити резюме.

рейд (англ.) — похід кінноти або моторизованих частин у запілля противника.

рейд (голл.) — безпечний для кораблів морський простір біля побережжя.

реквізиція (лат.) — неоплачене відбирання (в цивільної людности) харчів та

іншого рухомого майна для війська; **реквізувати** — провадити реквізицію.

реклямa (фр.) — сукупність засобів розголосу для привернення прилюдної уваги; **реклямувати** — 1) робити рекляму; 2) домагатись відшкодування, оскаржувати.

рекомендація (лат.) — прихильна оцінка чогось або когось, призначена для певної особи або середовища; **рекомендувати** — давати рекомендацію.

рекорд (анг.) — найвищий осяг (зокрема спортовий); **рекордсмен** — особа, що осягла рекорду.

ректор (лат.) — виборний директор університету.

реліквія (лат.) — мощі, останки тіла святих; * шанована пам'ятка.

релятивізм (лат.) — філософічне вчення про відносність усіх засад; **релятивіст** — прихильник релятивізму; **релятивний** — відносний, умовний.

рельєф (фр.) — горорізьба, опуклий образ; * характер місцевости щодо височини й низини.

ремарка (фр.) — нотатка; заувага.

реміз і **реміс** (лат.) — змагання або гра без чиєїнебудь перемоги.

ренеґат (лат.) — віровідступник; * перевертень, перекинчик.

ренесанс (фр.) — відродження (культурне).

рента (фр.) — прибуток спричинений самим фактом посідання землі, будинку тощо; місячна допомога вдовам, сиротам або старшим особам (за попередню працю); **рентабельний** — що дає достатній прибуток.

рентґен (нім.) — мед.: пересвітлювання внутрішніх частин тіла т. зв. рентґеновим промінням.

реорганізація (лат.) — поновна організація.

репарація (лат.) — відшкодування (чужої держави); направа.

репертуар (фр.) — склад п'єс виконуваних певною театральною трупою, або ролей і музичних творів, виконуваних окремим актором чи співаком.

репетиція (лат.) — проба сценічної або музичної вистави; повторення чогось.

репліка (фр.) — 1) коротке заперечення, відповідь; 2) заувага з місця (на з'їзді, зборах).

репортер (англ.) — журналіст, що збирає точні відомості; **репортаж** — діяльність або нотатки репортера.

репрезентація (лат.) — представництво; **репрезентативний** і **репрезентаційний** — представницький; * зовнішньо ефектовний (в характері взірця); **репрезентувати** — представляти.

репресія (лат.) — засіб примусового приборкання; **репресувати** — вживати репресій.

репродукція (лат.) — відтворення; **репродукувати** — відтворювати.

рептилія (лат.) — зоол.: плазун; * підлабузник, запроданець; продажний орган преси.

репутація (лат.) — добра слава.

респект (лат.) — пошана.

республіка (лат.) — державний устрій з виборними зверхніми властями; **республіканський** — стосовний до республіки; **республіканець** — прихильник республіканського державного ладу; член республіканської партії.

реставрація (лат.) — повернення до попереднього стану (зокрема щодо державного устрою); **реставратор** — фахівець щодо відновлення пошкоджених предметів мистецтва; **реставрувати** — провадити реставрацію.

ресурс (фр.) — засіб; * грошевий засіб.

ретор і **ритор** (гр.) — вправний промовець; **реторика** — наука й мистецтво красномовства; **реторичний** — належний до реторики або згідний з нею; * штучно-піднесений; р-не питання — питання з самозрозумілою відповіддю.

ретроград (лат.) — прихильник повороту до старого.

реферат (лат.) — прилюдний виклад (що не претендує на оригінальність); **референт** — автор реферату; **реферувати** — робити реферат; * викладати чужі думки.

рефлекс (лат.) — 1) відблиск; 2) мимовільна реакція організму, відрух; **рефлексія** — міркування; **рефлексологія** — наука про відрухи.

реформа (лат.) — політична або соціяльно-економічна зміна, проведена законодавчим шляхом; **реформувати** — провадити реформу; **реформатор** — особа, що реформує; **реформізм** — прагнення реформ.

рецензія (лат.) — журнальна оцінка якогось твору; **рецензувати** — складати рецензію; **рецензент** — особа, що рецензує.

рецидив (лат.) — 1) повторення такого самого злочину тією самою особою; 2) мед.: повторний напад тієї самої хвороби; **рецидивіст** — особа, що повторила такий самий злочин.

рикошет (фр.) — відбиття стрільна або іншого тіла після вдару об якусь перешкоду.

ритм (гр.) — рівномірний рух або чергування звуків; **ритміка** — наука й мистецтво ритму; **ритмічний** — що містить ритм.

ритуал (лат.) — сукупність священних обрядів; **ритуальний** — обрядовий.

риф (голл.) — підводна скеля, що майже досягає морської поверхні.

рококо (фр.) — мистецький стиль 18. століття, що визначається грацiйною й витонченою декоративністю.

роман (фр.) — просторий оповідний (переважно прозовий) літературний твір з любовним сюжетом; **романіст** — 1) автор роману; 2) фахівець з романістики; **романістика** — наука про історію культури та про мови романських (що походять від давніх римлян) народів; **романічний** — належний або подібний до роману; **романс** — вірш покладений на музику; **романський** стиль — мистецький стиль (подібний до візантійського), що панував в Европі за 9-11. вв.; **романтизм** — літературний стиль в Европі 1-ої половини 19. віку, що визначається перевагою почуття над думкою, індивідуалізмом, поворотом до середньовічного світогляду та до народньої поезії; **романтичний** — стосовний до романтизму або згідний з ним; * мрійливий, що цурається буденщини; **романтик** — прихильник романтизму; * особа романтичної вдачі (схильна до мрійливости).

ротація (лат.) — оборот навколо осі; **ротаційний** — оборотовий; р-на машина

— друкарська машина, збудована на основі ротації.

роялізм (фр.) — монархізм (стосовно до королівської влади); **рояліст** — прихильник роялізму.

С

саботаж (фр.) — 1) навмисне зірвання праці шляхом ухилення від неї; 2) прихована протидія; * пасивний політичний спротив; **саботувати** — провадити саботаж; **саботажник** — особа, що саботує.

саґа (норв.) — давньоскандинавське епічне оповідання; * героїчна леґенда.

садизм (фр.) — хворобдива жорстокість у статевих взаєминах; * ненормальна жорстокість; **садист** — особа схильна до садизму.

сальдо (іт.) — в бухгальтерії — різниця між прибутком і витратою.

санаторія (лат.) — лікувальна стація, розташована в належному підсонні; **санітарія** — сукупність запобіжних засобів проти виникнення або поширення хвороб.

санґвінік (лат.) — особа врівноваженобадьорої та оптимістичної вдачі.

санкція (лат.) — 1) затвердження вищою інстанцією якогось акту, що надає йому силу закону; 2) * схвалення; 3) за-

соби, вживані проти порушників закону; 4) санкції — система карних заходів, застосовуваних проти порушників міжнародніх умов; **санкціонувати** — остаточно затверджувати, схвалювати.

сардонічний (лат.) — саркастичний.

сарказм (гр.) — злісне, їдке глузування, глум; **саркастичний** — гостро глузливий.

сатира (лат.) — літературний твір, що висміює хиби певної доби або соціяльної верстви; **сатирик** — автор сатири.

сатрап (перс.) — намісник (з великими повновластями); * гнобитель, деспот.

сеанс (фр.) — окрема вистава (напр., в кіні) або інша дія (напр., с. спіритичний).

сейф (англ.) — забезпечений сталевий сховок (скриня) на цінності.

сексуальний (лат.) — статевий.

селекція (лат.) — добір.

семестр (лат.) — піврічча, половина шкільного року.

семінар(ій) (лат.) — спеціяльний курс наукових вправ у (або при) високій школі; вчительський с. — навчальний заклад для підготови вчителів; **семінарія** — середня духовна школа; **семінарист** — учень семінарії.

сенс (лат.) — внутрішній зміст, думка; значення; глузд; **сенсація** — велике прилюдне враження від надзви-

чайної вістки або події; * сама така вістка або подія; **сенсуальний** — змисловий, чуттєвий; **сенсуалізм** — філософічне вчення, що виводить усяке знання з змислових вражень; **сенсуаліст** — прихильник сенсуалізму; **сентенція** — афоризм, стисло висловлена думка загального змісту; **сантимент** — почуття (іронічно); **сантименталізм** — перебільшена чутливість; **сантиментальний** — схильний до сантименталізму.

сепаратний (лат.) — окремішний, відрубний; **сепаратизм** — прагнення відокремитись (напр., від певної держави); **сепаратист** — прихильник сепаратизму.

сер (англ.) — у Великобританії та Півн. Америці — пан (переважно в звертанні).

сервілізм (лат.) — рабська, підлабузницька поведінка або психіка; **сервільний** — схильний до сервілізму.

сержант (фр.) — старший підстаршина (у війську багатьох держав).

сесія (лат.) — чергова низка засідань будьякої установи або організації.

силогізм (гр.) — правильна форма логічного доказу.

силюета (фр.) — контурне зображення (виведене одною барвою), обрис.

силябічний (гр.) — складовий, заснований на кількості складів (напр., с-не віршування).

симбіоза (гр.) — співжиття.

символ (гр.) — речевий або умовний знак, що означає або нагадує якесь поняття; образ, що втілює якусь ідею; **символізувати** — правити за символ чогось; **символізм** — мистецький і літературний стиль, заснований на символічному значенні образів або слів; **символіст** — прихильник символізму.

симпатія (гр.) — тяга, співчуття, внутрішній нахил до когось або чогось.

симптом (гр.) — ознака, прояв (зокрема хвороби).

симуляція (лат.) — удавання; **симулювати** — удавати, прикидатись; **симулянт** — особа, що щось симулює.

симфонія (гр.) — 1) співзвучність, гармонія звуків; 2) соната для оркестри; великий оркестровий твір (складається з 3-4 частин).

синдикат (гр.) — професійне об'єднання; **синдикалізм** — соціялістичний напрямок, що заперечує потребу в партійно-політичній боротьбі і намагається боротись проти т. зв. капіталізму економічними заходами; **синдикаліст** — прихильник синдикалізму.

синекура (лат.) — добре оплачувана (або майже фіктивна) посада.

синонім (гр.) — слово або мовний зворот близького значення до іншого (в тій

самій мові); **синоніміка** — наука про синоніми.

синтакса (гр.) — частина граматики, що вивчає сполучення слів у реченні.

синтеза (гр.) — 1) метода вивчення предмету в його цілості (і взаємному зв'язку його частин); 2) хем.: одержання складних речовин із більш простих; **синтезувати** — провадити синтезу; **синтетичний** — що має характер синтези; * хем.: штучно зложений.

сирена (гр.) — 1) в мітології — морські діви, що зваблювали мореплавців на загибель своїм чарівним співом; * спокусниця, звабниця; 2) прилад для звукових сиґналів.

система (гр.) — впорядкована за певною внутрішньою засадою цілість окремих частин; **систематика** — впорядкований огляд, виклад; **систематичний** — властивий системі або згідний з нею; **систематизація** — призведення до системи; **систематизувати** — провадити систематизацію.

ситуація (лат.) — становище, положення.

сіонізм (гр.) — політичний рух за заснування незалежної жидівської держави в Палестині (теперішньої держави Ізраїль); **сіоніст** — прихильник сіонізму.

скавт (англ.) — широко розгалужена у

вільному світі організація молоді (в українців — Пласт), що має на меті самовиховання молоді на дисциплінованих, фізично й морально здорових людей, підготованих до всіх життєвих обставин; засновник — Бейдн-Пауль (під час бурської війни 1899-1902).

скаля (лат.) — лінійка з поділами в різних вимірних приладах; мірило.

скандал (лат.) — прилюдний непристойний вчинок; **скандалити** — чинити скандал; **скандаліст** — особа, що скандалить; **скандалізувати** — справляти враження скандалу.

сквер (англ.) — невеличкий громадський сад в місті.

скептицизм (гр.) — філософічне вчення, що заперечує можливість правдивого знання; * недовірливе, сповнене сумнівом ставлення до чогось; **скептик** — особа прихильна або схильна до скептицизму; **скептичний** — просякнений скептицизмом.

скеч (англ.) — нарис; * мініятюрний драматичний твір.

смокінґ (англ.) — короткий чоловічий зверхній одяг із шовковими вилогами (править за парадне вбрання).

солідний (лат.) — ґрунтовний, твердий, поважний, гідний довіри; **солідарний** —

однозгідний, поєднаний (з іншими) засадничою єдністю інтересів і переконань.

солярний (лат.) — соняшний; **солярій** — приміщення для соняшних ванн.

сольо (іт.) — муз.: партія виконувана однією особою; **соліст** — музикант або співак, що виконує сольо.

соната (лат.) — музичний твір для одного або двох інструментів, що складається із кількох частин.

сопрано (іт.) — високий жіночий голос.

софізм (гр.) — навмисне вживаний логічно фальшивий доказ; **софістика** — мистецтво складати софізми; **софіст** — особа, що користується з софізмів.

соціяльний (лат.) — громадсько-суспільний; **соціологія** — наука про соціяльний устрій; **соціялізм** — соціяльне вчення, що вимагає передачі засобів виробництва у власність держави; **соціяліст** — прихильник соціялізму; **соціялістичний** — властивий соціялізмові або згідний з ним; **соціялізація** — здійснення соціялізму, усуспільнення приватного майна і засобів виробництва; **соціялізувати** — провадити соціялізацію; **соціялдемократія** — марксистська соціялістична організація (скорочено: есдеки); **соціялісти-революціонери** — передреволюційна соціялістична організація (в Україні й Росії), що обстоювала перевагу ін-

тересів селянства над усіма іншими (скорочено: есери).

спазма (гр.) — конвульсійний, корчевий відрух.

спектакль (лат.) — вистава; * видовище.

спектр (лат.) — дуговина кольорів розкладеного світла; **спектральний** — стосовний до спектру.

спекуляція (лат.) — 1) абстрактне мислення сумнівної вартости; 2) нелеґальна або аморальна торгівля; нелеґальні або аморальні грошеві операції; **спекулятивний** і **спекуляційний** — стосовний до спекуляції (в обох значеннях); **спекулювати** — провадити нелеґальні або аморальні торговельні чи грошові операції; **спекулянт** — особа, що спекулює.

спіраля (лат.) — геом.: крива лінія, що робить безконечну кількість обігів навколо означеної незмінної точки.

спіритизм (лат.) — віра в можливість провадж уваних через матеріяльні прилади розмов з духами (зокрема з душами небіжчиків); **спірит(ист)** — прихильник спіритизму; **спіритуалізм** — філософічне вчення про перевагу духу над матерією; **спіритуальний** — духовий.

спонтан(іч)ний (лат.) — самочинний, самодіяльний.

спорадичний (гр.) — поодинокий, випадковий.

стабільний (лат.) — сталий, стійкий; **стабілізація** — скріплення, усталення; **стабілізувати** — провадити стабілізацію.

стаж (фр.) — час діяльности в якійсь галузі праці; **стажувати** — працювати для надбання стажу (здебільшого без оплати); **стажер** — особа, що стажує.

стандарт (англ.) — 1) норма, зразок, мірило, основа; 2) типовий вид виробів; **стандартизація** — підведення під стандарт; **стандартизувати** — провадити стандартизацію.

статика (лат.) — відділ механіки, що вивчає рівновагу; **статичний** — стосовний до статики; * непорушний; **статист** — актор, що виконує німі ролі або бере участь лише в масових сценах; **статистика** — наука про систематичне спостерігання масових явищ та про чисельний їх опис; **статистик** — фахівець із статистики; **статус** — становище (правне); **статут** — правильник, збірка законів, постанов тощо.

стенографія (гр.) — скоропис (умовними знаками); **стенограма** — стенографічний запис; **стенографувати** — писати стенограму.

стереометрія (гр.) — відділ геометрії, що вивчає тривимірні величини; **стерео-**

типовий — незмінно передрукований; * незмінний, одноманітний.

стерильний (лат.) — вільний від мікроорганізмів; знеплідений; **стерилізація** — звільнення від мікроорганізмів; знеплідення; **стерилізувати** — провадити стерилізацію.

стиль (лат.) — 1) певна система мистецьких засобів в творчості письменника, мистця (чи групи їх); загально — те, що й напрям в мистецтві; 2) спосіб, метода праці; 3) старий с. і новий с. в літочисленні; **стилістика** — сукупність мистецьких засобів викладу; **стильний** — просякнений певним стилем; **стилістичний** — стосовний до стилю або стилістики; **стиліст** — майстер стилю; **стилізація** — надання мистецькому творові певного стилю; **стилізувати** — 1) робити в певному стилі; 2) наслідувати певний стиль.

стимул (лат.) — побудник, спонука; **стимулювати** — спонукати, викликати; заохочувати.

стипендія (лат.) — реґулярна грошева допомога учням або дослідникам; **стипендіят** — особа, що одержує стипендію.

стихія (гр.) — 1) первісна сила природи; 2) * звикле середовище, добре знана справа, заняття; **стихійний** — належний

до стихії або спричинений нею; * природній, сліпо-невпинний, понадлюдський.

стоїцизм (гр.) — античне філософічно-моральне вчення, що вимагало великої сили волі; **стоїк** — прихильник стоїцизму; * людина твердої, непорушної волі; **стоїчний** — згідний із стоїцизмом; * психічно непорушний.

стратегія (гр.) — наука й мистецтво ведення війни; **стратег** — майстер стратегії; * видатний полководець.

строфа (гр.) — кілька віршів об'єднаних римами або розміром; **строфіка** — наука про форми строф; **строфічний** — що ділиться на строфи.

структура (лат.) — побудова; **структурний** — стосовний до структури.

суб- (лат.) — приросток, що означає «під-»; **суб'єкт** — підмет; * індивід; **суб'єктивізм** — філософічне вчення про залежність пізнання від суб'єкту; * схильність до особистої, необ'єктивної думки та оцінки; **суб'єктивний** — згідний з суб'єктивізмом, сповнений ним; **субмарина** — підводний човен; **субординація** — підпорядкування; * безумовний послух; **субсидія** — грошева допомога; **субстанція** — основний первень; основна речовина; **субституція** — заміна, підміна; **субтильний** — тонкий, делікатний, тендітний.

суверенітет (фр.) — державна незалежність; **суверенний** — належний до суверенітету; що посідає суверенітет.

суґестія (лат.) — навіяння, спонукання; **суґерувати** — робити суґестію.

супер- (лат.) — приросток, що означає «над-»; **суперарбітр** — найвищий арбітр.

суроґат (лат.) — меншовартісна заміна певного виробу, утвору.

сутенер (фр.) — коханець повії, що живе з її заробітку.

сутерени (фр.) — підвал, пивниця, підземне приміщення.

суфікс (лат.) — грам.: наросток.

суфлювати (фр.) — підказувати акторам слова ролі; **суфлер** — особа, що суфлює.

суфражизм (фр.) — рух за політичну рівноправність і взагалі за рівноправність жінок.

сфера (гр.) — куля; * обсяг діяльности, впливу тощо.

сфінкс (гр.) — мітична потвора, що завдавала перехожим нерозв'язні загадки; * загадкова особа.

схема (гр.) — загальний обрис, нарис, зразок; **схематизм** — мислення і діяння за певною схемою (без узглядненння індивідуальних відмін); **схематичний** — що має характер схематизму.

схизма (гр.) — церковний розкол; **схизматик** — особа, що відірвалась від церковної єдности.

схолястика (гр.) — середньовічна західньоевропейська філософія; * неплідне нагромадження абстракцій, відірваність від реальности; **схоляст** — особа схильна до схолястики; **схолястик** — автор схолястичних творів.

сюжет (фр.) — зміст мистецького або літературного твору; **сюжетний** — що стосується до сюжету, що містить сюжет.

сюрприз (фр.) — несподіваний подарунок; * несподіванка взагалі.

Т

табльдот (фр.) — харчування при спільному столі (в готелі або пансіоні); **табльо** — спільне фото різних осіб, зфотографованих кожну окремо; * картина (іронічно).

табу (мал.) — особа, предмет, явище, яких (за віруванням деяких примітивних племен) невільно ні торкатись, ні називати; * цілковита заборона.

таверна (лат.) — шинок.

такса (гр.) — встановлена владою ціна на вироби або оплата праці; **таксація** — запровадження такси; **таксувати** — провадити таксацію.

такт (лат.) — 1) хист поводитись серед різних обставин, належний і гідний спосіб поведінки; 2) муз.: основна вимірна одиниця ритму; **тактовний** — згідний з тактом; **тактика** — наука й мистецтво ведення бою * сукупність заходів і засобів до чогось; **тактичний** — стосовний до тактики.

талісман (араб.) — амулет, предмет, що начебто приносить щастя.

талмуд (гебр.) — сукупність заснованого на Старому Завіті гебрейського релігійно-законодавчого письменства.

танґо (есп.) — модерний танець арґентінського походження.

тантьєма (фр.) — винагорода службовцям підприємства в залежності від його прибутків; * відсотки драматургам і композиторам від кожної вистави їхніх творів.

тапер (фр.) — піяніст, що за плату грає до танців.

тариф (араб.) — плата за користування з залізниці, пошти тощо; митний т. — розмір мита; **тарифікація** — призначення тарифу; **тарифікувати** — провадити тарифікацію.

татуювати (полінез.) — наколювати голкою рисунки на шкірі та фарбувати їх.

теза (гр.) — основне твердження (протилежне — антитеза).

теїзм (гр.) — віра в існування Боже і в діяння промисла (провидіння) Божого; **теїст** — прихильник теїзму.

текст (лат.) — сукупність слів і речень писемного твору; **текстуальний** — згідний з текстом, дослівний.

теле- (гр.) — приросток, що означає «далеко»; **телевізія** — передача образів на відстань (через радіо); **телепатія** — загадкова здатність певних осіб безпосередньо сприймати або передавати деякі уявлення на значній відстані.

тема (гр.) — основний предмет розмови, мистецького, літературного, наукового твору; **тематика** — сукупність тем та їх складників.

тембр (фр.) — якісний характер звучання голосу або інструменту.

темп (лат.) — міра ритму; * швидкість руху; **темперамент** — характер сприймання вражень та реаґування на них; * жвавість вдачі.

тенденція (лат.) — нахил думки; * однобічність, сторонничість.

тенор (лат.) — найвищий чоловічий голос.

тео- (гр.) — приросток, що означає «бого-»; **теократія** — боговлада, державний уряд, очолюваний головою церкви; **тео-**

логія — богословіє, релігійно-філософічна наука про Бога.

теорема (гр.) — наукове твердження, що уґрунтовується в даній науці; **теорія** — суто пізнавальний підхід до речей і питань (протилежне — практика); * сукупність фактів і припущень, об'єднаних певною провідною ідеєю; **теоретичний** — що стосується до теорії, має характер теорії; **теоретизувати** — складати теорію; **теоретик** — особа, що теоретизує.

територія (лат.) — терен, місцевість.

термін (лат.) — реченець; * слово чи назва вживані в стисло (науково) визначеному сенсі; **терміновий** — реченцевий; * спішний; **термінологія** — сукупність вживаних в даній науці слів із стисло визначеним сенсом.

термічний (гр.) — тепловий; **термос** — посуд із приладдям для зберігання рідини в тій самій температурі.

терор (лат.) — сукупність засобів до фізичного винищування і душевного залякування ворога; **тероризм** — вчення про терор, як засіб політичної боротьби; **терорист** — прихильник тероризму або учасник терору; **тероризація** — залякування; **тероризувати** — провадити тероризацію.

терція (лат.) — $^1/_{60}$ секунди.

тест (англ.) — психологічна спроба.

тестамент (лат.) — заповіт; **тестатор** — особа, що складає тестамент.

тетралогія (гр.) — літературний твір із чотирьох більш-менш самостійних частин.

техніка (гр.) — 1) сукупність знарядь і навиків виробництва в їх історичному розвитку; 2) сукупність способів, застосовуваних в якійсь справі та володіння ними; 3) сукупність технічних знань; 4) в загальному розумінні — машини, механізми, устаткування, знаряддя; **технік** — фахівець з якоїсь галузі техніки; **технікум** — 1) політехніка; 2) в УССР — середня фахова школа; **технологія** — сукупність знань про способи і засоби оброблення матеріялів; **технічний** — що стосується до техніки, прийнятий в техніці.

тиміям і **фіміям** (гр.) — ладан; * курити т. комусь — вихваляти, звеличати.

тип (гр.) — характеристичний зразок (напр., людської вдачі); **типізація** — створення типу (в мистецтві, літературі); **типізувати** — провадити типізацію.

тир (фр.) — стрільниця, стрільбище; **тирада** — патетично-врочисте місце в промові; **тираж** — 1) льосування в льотерії; * вийти в т. — втратити вагу й значення; 2) кількість видрукованих примірників книги, журналу, часопису.

тиран (гр.) — необмежений і протизаконний (здебільшого й жорстокий) володар; **тиранія** — влада тирана.

титан (гр.) — мітичний велетень; * велетень, гігант.

толеранція (лат.) — терпимість (до чужих переконань, насамперед релігійних); **толерантний** — сповнений толеранції.

тонна (нім.) — міра ваги (дорівнює 1000 кг); **тоннаж** — максимальний вантаж корабля (в тоннах).

топографія (гр.) — наука про складання детальних географічних мап (карт).

торпеда (есп.) — підводна або повітряна міна з власним двигуном; **торпедувати** — нищити торпедою; * намагатись звести нанівець (плян, проєкт, угоду тощо).

тотальний (лат.) — повний, всеохопний.

тоталітаризм (лат.) — політичний напрямок, що обстоює цілковите підпорядкування всіх інтересів людности інтересам представленої урядом держави; **тоталітарний** — згідний з тоталітаризмом; **тоталізатор** і (скорочено) **тото** — гра на грошеві заклади на перегонах і інших спортових змаганнях.

тотем (індіян.) — тваринний або рослинний символ, що його деякі примітивні племена вважають за свого предка; **тотемізм** — релігійний культ тотема.

травма (гр.) — ушкодження тіла або психіки, викликане зовнішним (фізичним або психічним) ударом.

трагедія (гр.) — драматичний твір, піднесено-жахливого змісту, що кінчається загибеллю героя; **трагічний** — стосовний до трагедії; * жахливий, згубний; **трагік** — 1) автор трагедії; 2) трагічний актор; **трагізм** — сукупність трагічних обставин.

традиція (лат.) — передача (звичаїв, моралі, відомостей тощо) від покоління до покоління; * зміст тієї передачі.

тракт (лат.) — битий шлях; **трактат** — 1) міжнародній договір; 2) наукова розвідка; **трактувати** — 1) договорюватись з кимсь; 2) так чи інакше ставитись до чогось, поводитися з кимсь; **трактор** — с.-г. машина з двигуном, що тягне за собою інший прилад (напр., плуг).

транс (англ.) — глибокий сон під гіпнозою.

транс- (лат.) — приросток, що означає «через»; **транзит** — перевіз вантажу або переїзд (через певну місцевість); **транскрипція** — передача звуків певної мови на письмі іншої мови; **трансмісія** — вал для передачі механічної сили на віддаль; **транспорт** — перевіз і засоби перевозу; * вантажний корабель у військовій фльоті.

трапеза (гр.) — обід (в манастирі та інших церковних закладах).

траур (нім.) — жалоба.

трафарет (іт.) — механічна схема до праці; * шабльон, одноманітність.

тред-юньйон (англ.) — робітнича професійна спілка у Великобританії.

тренувати (англ.) — задавати вправ собі або комусь (зокрема в спорті); **тренер** — особа, що когось тренує.

трест (англ.) — об'єднання підприємств (з повною втратою самостійности кожного із них).

три- (лат. і гр.) — приросток, що означає «три»; **тривіяльний** — банальний, утертий, вульґарний; **тригонометрія** — мат.: наука про обчислення складників трикутника; **трилогія** — літературний (зокрема драматичний) твір із трьох більш-менш самостійних частин; **тримест(е)р** — чверть року (шкільного); **триптих** — малярська або різьбарська композиція з трьох частин; **тріо** — музичний твір для трьох інструментів; **тріюмвірат** — необмежена влада трьох осіб (тріюмвірів).

трибун (лат.) — заступник інтересів простолюду, оборонець народніх прав; **трибуна** — підвищення для промовців, суддів тощо; * підвищені місця для глядачів на спортових змаганнях; **трибунал** — вищий суд.

тріюмф (лат.) — цілковита перемога і

врочисте святкування її; **тріюмфувати** — справляти тріюмф; **тріюмфатор** — особа, що тріюмфує; **тріюмфальний** — стосовний або належний до тріюмфу.

троп (гр.) — вислів у переносному значенні; **тропік** — геогр.: зворотник (т. Рака і т. Козорога); **тропічний** — що міститься між тропіками; типовий для місцевостей між тропіками (напр., т-ні хвороби).

тротуар (фр.) — хідник для пішоходів.

трофей (гр.) — знак і пам'ятник перемоги; * воєнна здобич.

трубадур (прованс.) — середньовічний півд.-франц. поет і співак; полум'яний поет, оспівувач, вихвалювач.

трюїзм (англ.) — загальновідома, утерта істина.

трюк (фр.) — надзвичайний, несподіваний захід (здебільшого шахрайський).

трюм (голл.) — простір між долішнім чардаком корабля і його дном.

туалета (фр.) — убрання; * убирання і приміщення для убирання, миття тощо.

туберкольоза (лат.) — мед.: сухоти (скорочення tbc).

тунель і **тонель** (англ.) — перекоп (для проведення шляху, залізниці, каналу тощо) під поверхнею землі (напр., крізь гору).

турбіна (лат.) — двигун-колесо, що йому якась речовина передає енергію.

туризм (фр.) — подорож для спорту або розваги; **турист** — особа, що займається туризмом; **турне** — довкільна подорож артиста або трупи з міста до міста (з виставами).

У

увертюра (фр.) — 1) музичний вступ до опери, в якому стисло викладається основну тему опери; 2) закінчений твір для оркестри в одній частині (концертова у.).

узурпація (лат.) — протизаконне захоплення влади або привласнення собі чужих прав на щось; **узурпатор** — особа, що вчинила узурпацію; **узурпувати** — чинити узурпацію.

ультиматум (лат.) — в міжнародніх відносинах — остання, остаточна вимога, подана однією державою другій, з погрозою, у випадку невиконання, негайного застосування певних примусових засобів (аж до війни); * взагалі вимога супроводжена якоюсь погрозою; **ультимативний** — що носить характер ультиматуму.

ультра- (лат.) — в складних словах означає «поза-»; **ультрафіялкові** промені — невидимі промені в спектрі, що містяться за фіялковими променями; відрізняються сильною хемічною і фізіологічною дією; **ультракороткі** хвилі — ра-

діохвилі (електромагнетні хвилі), довжина яких коротша за 10 м.

універсали (лат.) — 1) врочисті грамоти українських гетьманів в 17 в., що оголошувались до всезагального відома; 2) врочисті постанови (декларативно-програмового характеру) Українського Уряду в 1917-18 рр. про злуку всіх українських земель та проголошення України самостійною, незалежною державою; **універсальний** — всезагальний, всеохопний; * для всього придатний; **університет** — вищий навчальний заклад, що об'єднує в своєму складі декілька факультетів; **універсум** — всесвіт; **унікум** — єдиний у своєму роді предмет; * велика рідкість; **унісон** — муз.: співзвучність, що виникає при одночасному відтворенню звуку однієї і тієї самої висоти двома або кількома голосами (або інструментами); співати в у. з кимсь — * підтакувати комусь, підтримувати когось в його поглядах або намірах; **унітарний** — що прагне єдности (об'єднання); **уніфікувати** — приводити до єдиної норми, до одноманітности; **унія** — 1) об'єднання двох монархічних держав спільною династією; 2) об'єднання Православної Церкви з Католицькою під владою папи римського (напр., оформлена в 1596 р. церковна у. в Західній Україні і Литві).

унтер-офіцер (нім.) — підстаршина.

унція (лат.) — міра ваги $^1/_{16}$ англійського торговельного фунта (в США і Великобританії), дорівнює 28,35 гр.

уран (гр.) — хем.: елемент, знак U, порядкове число 92; радіоактивний метель, родоначальник радіоактивного ряду (одно з джерел атомової енерґії).

урбанізація (лат.) — характеристичний для низки европейських країн процес зосередження промисловости і людности у великих міських центрах, часто за рахунок розвитку сіл; особливо проявилась протягом 19—20 вв.

урина (лат.) — сеча.

урна (лат.) — 1) посудина, в якій зберігається попіл померлого; 2) виборча у. — скринька з отвором, в який, при таємному голосуванні, опускається виборчі бюлетені (листи) або записки.

утилітаризм (лат.) — 1) етичне вчення, що визнає «користь» або «вигоду» основою моралі; особливе поширення здобуло в Англії у 18—19 вв.; **утилітарист** — прихильник утилітаризму; * людина, що розцінює все з погляду можливости одержання практичної користи або вигоди; **утилітарний** — 1) що узгіднюється з практичною користю або вигодою, що має на увазі виключно їх; * практичний; 2) прикладний, застосовний (напр., до

техніки); **утиль** — речі непридатні для вживання, але придатні, як сировина, для переороблення; корисні покидьки (напр., шмаття, кістки, скло, старий папір); **утилізація** — використання (для переороблення), корисний вжиток; **утилізувати** — використовувати.

утопія (гр.) — фантазія, нездійснима мрія (початково — назва уявного острова, на якому, нібито, був здійснений соціялістичний лад — у творі англійця **Томаса** Мора в 16 в.); **утопізм** — нездійснимість; **утопіст** — автор або прихильник утопії, тобто утопійного соціялізму (Т. Мора і ін.); * мрійник, фантазер, що захоплюється нездійсними мріями; **утопічний** — нездійснимий, фантастичний.

утрувати (фр.) — надзвичайно перебільшувати, впадати в крайність.

Ф

фабрика (лат.) — промислове підприємство; **фабрикант** — власник фабрики; **фабрикація** — виготовлення виробів фабричним способом, в масових кількостях; * в широкому розумінні — виготовлення; **фабрикат** — закінчений продукт обробної промисловости; готовий фабричний виріб.

фабула (лат.) — короткий зміст, виклад дій і подій, зображених в романі, повісті і т. ін., в їх послідовному зв'язку.

фавн (лат.) — 1) в міт. — напівбог полів, гір і лісів, покровитель черед; **фавна** — сукупність усіх видів тварин (якоїсь місцевости, країни або геологічного періоду).

фавор (лат.) — протекція, прихильна настанова впливової особи, благовоління; **фаворит** — улюбленець; * особа, що перебуває під протекцією могутньої або впливової персони.

фаза (гр.) — 1) певний момент в розвитку якогось явища, в зміні форми або стану якогось тіла; один із станів якогось періодичного явища; 2) астр.: правильні зміни виду якоїсь плянети (або супутника), розглядувані з іншої.

факір (араб.) — мандрівний жебраючий мусулманський монах; * в Індії — жебрак, аскет і фокусник, що показує «надприродні» явища, які ще не мають докладного наукового пояснення.

факсиміле (лат.) — точне відтворення чийогось письма, підпису; кліше з чийогось письма; * точне відтворення малярського образу за допомогою фотомеханічної репродукції; **факт** — дійсна, невигадана подія; **фактичний** — дійсний, невигаданий, оснований на фактах; **фактор** — 1) рушійна сила поточного процесу або одна з основних його умов; 2) мат.: кожне з перемножуваних чисел (співмно-

жників); **факторія** — 1) торговельне поселення, зорганізоване еврпейськими купцями в колоніяльній країні; 2) в СССР — державний пункт в національних краях Півночі й Сибіру для заготівлі хутер та постачання місцевій людності знаряддів і речей щоденного вжитку; одночасно править за центр совєтської пропаґанди.

фактура (лат.) — 1) в образотворчому мистецтві — сукупність різних технічних засобів мистця; 2) рахунок на відправлений або відпущений покупцеві крам.

факультет (лат.) — відділ вищого навчального закладу, на якому викладається певне коло наукових дисциплін; **факультативний** — можливий, необов'язковий; що надається до вибору; що діє від випадку до випадку.

фаланга (гр.) — 1) бойовий стрій тяжкоозброєної піхоти в старовину; * ряд, шеренга; 2) біол.: тварина (із кляси павуків), що водиться в теплих краях: ... же отруйлива; 3) націоналістична організація в Еспанії.

фал(ь)ш (нім.) — обмана, брехня, неправда; невідвертість, лукавство; * муз.: невірно взята (виконана) нота; **фал(ь)шивий** — обманний, брехливий, неправдивий; **фал(ь)шований** — виконаний за допомогою фальшу; підроблений; **фа**...

шівник — особа, що чинить фальш; **фальсифікація** — підробка (напр., документів); зміна (в бік погіршення) предметів збуту, із збереженням зовнішнього виду; **фальсифікувати** — підробляти; **фальсифікат** — підроблений продукт; **фальсифікатор** — той, що займається фальсифікацією.

фальцет (іт.) — муз.: в співі — звук особливо високого реґістру чоловічих голосів, зоветься також «фістула».

фальцювати (нім.) — згинати друковані листи й часописи в такій послідовності, щоб їх сторінки були розміщені відповідно до нумерації.

фамілія (лат.) — родина, родове прізвище; **фамільярність** — перебільшена розв'язність, невимушеність, безцеремонність; **фамільярний** — перебільшено розв'язаний, невимушений, безцеремонний.

фанатизм (лат.) — пристрасна відданість своїм віруванням або переконанням, сполучена з крайньою нетерпимістю до чужих переконань; **фанатик** — фанатична людина; **фанатичний** — просяклий фанатизмом.

фантазія (гр.) — 1) творча уява; 2) мрія; вигадка; щось неправдоподібне; 3) муз.: експромт, імпровізація; п'єса у вільній формі, імпровізаційного характеру; 4) * причуд, примха; **фантастика**

— продукт фантазії; **фантасмагорія** — 1) зображення примарливих, фантастичних образів і фіґур, одержуване за допомогою оптичних пристосувань; 2) примхливі образи, що видаються людині в її хворобливо-розладженій уяві; **фантастичний** — витворений фантазією; **фантазувати** — 1) мріяти, віддаватись фантазіям; 2) муз.: імпровізувати; **фантазер** і **фантаст** — мрійник; людина, що живе фанатазіями; **фантом** — примара, привид; * мед.: модель частини тіла для вивчення хірурґічних і ін. медичних засобів.

фанфара (іт.) — 1) сиґнал сурмами врочистого характеру, що звіщає про початок свята або паради; 2) сурма, якою роблять такі сиґнали; **фанфарон** — хвалько.

фараон (єгип.) — титул давньоєгипських володарів.

фарватер (голл.) — путь для безпечного походу суден, огороджений (як правило) сиґнальними знаками (віхами, баканами).

фарисеї (гебр.) — релігійно-політична партія в давній Юдеї, що відрізнялась фанатизмом і невхильним виконуванням правил зовнішнього благочестя; * лицеміри, ханжі; **фарисейство** — вчення фарисеїв (включаючи зовнішнє благочестя

і дотримання всіх дрібниць релігійного обряду); * лицемірство, ханжество.

фарма і **ферма** (англ.) — в Англії й США — хутір; в СССР — господарче підприємство совгоспу чи колгоспу, що займається якоюсь галуззю тваринництва; **фармер** — власник хутора (на Заході).

фармакологія (гр.) — наука про лікувальні речовини; **фармакопея** і **фармація** — сукупність знаннів з аптекознавства (добування, оброблення, контроля, зберігання, виготовлення і відпуск усякого роду лікувальних засобів); **фармацевт** — особа, що здобула спеціяльну підготовку з фармакопеї (кваліфікований аптекар).

фарс(а) (фр.) — легка комедія або водевіль примітивного змісту; * блазенський вибрик, брутальний жарт.

фасада (фр.) — зовнішній (лицевий) бік будівлі, її чоло.

фасон (фр.) — покрій, форма моделі, зразок; * зовнішній вигляд, маніра; **фасонний** — зроблений згідно з певним фасоном.

фата-моргана (лат.) — привид в пустелі ; * омана, мариво; **фаталізм** — віра в наперед визначену, невідкличну долю; **фаталіст** — людина просякнена фаталізмом; **фатальний** — наперед визначений, невідкличний, неминучий; * згубний; **фа-**

тум — доля (наперед визначена, немину-ча).

фашизм (іт.) — політичний рух, що його започаткував Б. Муссоліні в 1919 р. в Італії; в 1922 р. фашисти захопили владу і керували країною до 1943—45 рр.; ф. виключає демократію, вільне господарство, також вільне духове життя й виховання, все життя підкоряє інтересам держави, що управляється диктатором; низка засад фашизму були перейняті німецькими націонал-соціялістами, прихильниками Мослі в Англії та іншими прихильниками в інших країнах; **фашист** — прихильник фашизму.

февдалізм (герм.) — середньовічний суспільно-політичний устрій, за якого вирішальна роля в житті держави належала великим і середнім землевласникам (февдалам), поміж якими монарх, бувши сам найбільшим землевласником, розділював за певною гієрархією землю і селян, що мусіли працювати на своїх панів; **февдальний** — що стосується до февдалізму, властивий йому; **февдал** — за февдалізму — власник землі і прикріплених до неї селян.

федерація (лат.) — об'єднання держав, в якому офіційно за державами-членами зберігається самоуправління та право на влаштування внутрішнього життя, але

заводиться єдине союзне громадянство, єдина союзна армія і зверхній загальносоюзний уряд, що вирішує всі найважливіші питання; **федералізм** — система державної побудови на основах федерації і відповідне соціологічне вчення; **федераліст** — прихильник федералізму; **федеральний** — що стосується до федерації; **федеративний** — що стосується до федералізму.

феєрія (фр.) — театральна вистава з казковим сюжетом, розкішними декораціями і вбраннями та всілякими трюками, розрахованими на зовнішній ефект; **феєричний** — стосовний до феєрії; * чарівний, казковий.

фейлетон (фр.) — газетна стаття популярно-наукового, громадсько-політичного або літературно-критичного змісту, написана жваво й дотепно; **фелейтоніст** — автор фейлетонів.

фельдмаршал і **генерал-фельдмаршал** (нім.) — найвищий військовий ранґ у деяких европейських арміях (те саме, що й маршал); **фельдфебель** — найстарший підстаршинський ранґ у деяких европейських арміях.

фемінізм (лат.) — напрямок в жіночому рухові деяких країн (де жінки ще не рівноправні), що виступає за прирівнення жінок із чоловіками у правах.

фенікс (гр.) — в давньоєгипетській міт. — казкова птиця, що нібито має здібність при наближенні смерти згоряти в гнізді і потім відроджуватись із попелу; * той, що відроджується, обновлюється.

феномен (гр.) — філ.: суб'єктивне явище, що існує тільки в свідомості і не конче відбиває об'єктивну дійсність; * рідке, незвичайне, вийняткове явище (напр., виїмкова людина); **феноменальний** — філ.: що стосується до феномену; * рідкий, надзвичайний, вийнятковий.

ферментація (лат.) — процес бродіння; **ферменти** — складні органічні речовини, що утворюються в тваринах і рослинах та здібні прискорювати життєві процеси (травлення, окислення речовин тощо).

фестиваль (іт.) — періодичні культурні святкування (музичні, театральні і ін.); * показ, огляд мистецтва.

фетиш (порт.) — 1) предмет, що нібито є наділений надприродньою магічною силою і тому може допомагати тим, що йому поклоняються; **фетишизм** — релігійний культ фетишів, одна з форм примітивної релігії; * сліпе поклоніння чомусь; **фетишувати** — робити з чогось звичайного святощі.

фехтувати (нім.) — змагатись холодною зброєю (на шпадах, рапірах, багнетах і ін.).

фешенебельний (англ.) — елеґантний, згідний з модою.

фея (кельт.) — згідно з повір'ями в кельтських і романських народів — таємнича істота жіночої статі, що перебуває в повітрі або під землею; осипає людей благами або чинить їм зло; * чарівниця, звабниця.

фігляр і **фіґляр** (пол.) — штукар, блазень.

фігура і **фіґура** (лат.) — 1) зовнішнє окреслення предмету; 2) зображення, образ; 3) геом.: частина площини, обмежена замкненою лінією; 4) окрема позиція в танці або фехтуванні; 5) шахова шашка, вища за пішака; 6) * значна, помітна людина, важлива особа; **фігуральний** — образний (про вислів); **фіґурувати** — правити за дієву особу, грати якусь ролю в чомусь.

фізика (гр.) — наука про загальні властивості і будову неживої матерії (атоми, молекули, рідини, гази і т. ін.) і про основні форми її руху або зміни (механічні, теплові, електромагнетичні, атомові і ін. процеси); **фізик** — фахівець із фізики; **фізичний** — що стосується до фізики, належить до явищ, якими займається фізика; * приступний для сприйняття нашими органами чуттів, речовинний, тілесний; ф-на культура — систе-

матичне й різнобічне вдосконалення людського тіла за допомогою гігієнічних навиків і фізичних вправ; **фізіологія** — наука про функції та відправи організму; **фізіолог** — фахівець із фізіології; **фізіономія** — вираз і риси обличчя; * характер, загальний вигляд чогось; сукупність особливостей, що визначають особистість.

фіксувати (лат.) — 1) остаточно встановлювати, визначати; 2) відзначати, записувати; 3) закріплювати щось в певному положенні; скеровувати пильний погляд на щось; 4) фот.: закріплювати неґатив або відбитку (позитив).

фікція (лат.) — вигадка, неіснуюче, ілюзія; **фіктивний** — вигаданий, удаваний, ілюзійний.

філантропія (гр.) — благодійність; **філантроп** — благодійник.

філателія (гр.) — колекціонування (збирання) поштових і гербових марок, ковертів із марками й штампами, а також паперових грошей різних країн; **філателіст** — людина, що займається філателією.

філіґрановий (фр.) — сплетений дрібною сіткою, на зразок мережива, з тоненького металевого дроту; узірчастий; * що відзначається найдрібнішим опрацюванням, тонко виготуваний.

філіппіка (гр.) — одна із викривальних промов давньогрецького оратора Демостена проти короля македонського Філіппа; * гнівна й викривальна промова проти якоїсь особи.

філістер (нім.) — самозадоволена і обмежена людина з вузьким обивательським, міщанським світоглядом.

філіял (лат.) — більш-менш автономний відділ великого підприємства, установи, закладу.

філологія (гр.) — сукупність наук про мову, літературу, культуру; **філолог** — фахівець із філології.

філософія (гр.) — наука про найзагальніші закони природи, людського суспільства і мислення. Одним з основних питань філософії є питання про відношення мислення до буття; **філософічний** — що стосується до філософії; **філософ** — особа, що займається філософією.

фільм (англ.) — 1) тонка прозора плівка із целюльоїди з світлочутливим покривом; вживається в кінозніманнях; 2) кінострічка, що висвітлюється в кінотеатрах; 3) кінокартина.

фільтрувати (лат.) — проціджувати, перепускати через фільтр; **фільтр** — 1) прилад, пристосування або речовина для очищення рідини від твердих часток шляхом проціджування, або для інших

процесів очищення (ф. для проміння, електричний ф., акустичний ф. і ін.); **фільтрація** — фільтрування

фінал (лат.) — закінчення, кінець, кінцева частина; **фінальний** — кінцевий, прикінцевий.

фінанси (фр.) — в широкому розумінні — грошові засоби, грошові обіги; державні ф. — сукупність усіх грошових засобів, що є в розпорядженні державної влади.

фініш (англ.) — заключна, вирішальна частина спортового змагання на швидкість; * кінцевий пункт дистанції під час таких змагань.

фірма (іт.) — загальна назва підприємства (на Заході).

фіяско (іт.) — цілковитий неуспіх, несподівана невдача, провал.

фйорд (норв.) — вузька і дуже витягнена (на десятки км.) морська затока з крутими, високими берегами.

фланг (фр.) — бокове закінчення строю або бойового розміщення військ; **фланговий** — вояк, що стоїть на краю шеренги.

флегматик (гр.) — особа з повільним сприйняттям і слабою активністю, тяжко подразлива; * в'яла, «тяжка на під'йом», людина; **флегматичний** — що має характер флегматика.

флігель (нім.) — бічна прибудівка до дому; невеликий окремий дім у дворі великої будівлі.

флірт (англ.) — кокетування, любовна гра; **фліртувати** — займатись фліртом.

флюґер (нім.) — прилад (часто металевий прапорець), що ставиться на верх щогли або даху, для вказання напрямку вітру; * непостійна людина, що швидко змінює свої погляди, рішення.

фльора (лат.) — за ім'ям давньоримської богині квітів і весни — сукупність усіх видів рослин якоїсь місцевости або геологічного періоду.

фльота (фр.) — сукупність кораблів певного призначення або приналежности (ф. військова, торговельна, транспортова, каботажна і т. ін.); ф. повітряна — сукупність літаючих апаратів (військових і цивільних) якоїсь держави; **фльотилія** — відділ невеликих військових кораблів, призначений для дій в ріках, озерах, а інколи і в прибережній смузі моря.

фоєрверк (нім.) — декоративні кольорові вогні, що виникають у наслідку спалювання слабовибухових сумішів.

фокус (лат.) — 1) фіз.: точка, в якій збираються відбиті сферичним дзеркалом або переломлені лінзою промені; * центр, зосередження (напр., земле-

трусу); 2) трюк, що захоплює глядачів своєю сповидною надприродністю, будучи оснований на вправності рук або на вживанні спеціяльних пристосувань; * вправний трюк взагалі; чудацтво, примха.

фоліянт (лат.) — книга форматом на цілий аркуш (ін-фоліо); * взагалі товста книга великого формату.

фолкльор (англ.) — усна народня творчість: казки, перекази, пісні (ліричні і обрядові), закляття, поговірки, загадки і ін.; **фолкльорист** — вчений, що вивчає фолкльор.

фонд (лат.) — 1) запас, накопичення; капітал; 2) грошові запаси, призначені для якоїсь цілі.

фонди (лат.) — всякі цінні папери, що приносять певний прибуток; запаси, накопичення.

фонетика (гр.) — розділ мовознавства, в якому вивчається звуковий бік мови.

форма (лат.) — 1) зовнішній вид, зовнішні обриси; 2) філ.: будова, система організації, внутрішня структура, що пов'язана з певним змістом; ф. правління державою (монархія, республіка тощо); 3) грам.: видозміна одного і того самого слова; 4) певний установлений порядок, зразок; 5) уніформа (напр., військова ф.); 6) формальність, прийняте звичаєм поступування, видимість; **формалізм** — на-

прямок у філософії, літературі й мистецтві, що надає головне значення формі; * дріб'язкове дотримання установлених форм, навіть на шкоду суті справи; **формаліст** — прихильник формалізму; **формальний** — що стосується до форми, властивий їй; * зроблений для виду, несуттєвий; вимаганий для дотримання зовнішньої форми; **формувати** — надавати форми; * утворювати, складати; **формула** — загальне й точне визначення якогось поняття, відношення, закону; * взагалі всяке визначення, висловлене в стислій формі; **формулювати** — коротко і точно висловлювати якусь думку, рішення.

форпост (нім.) — військ.: передовий опірний пункт або передовий пост охороняючих частин (те саме, що й аванпост); * передова стійка, передова позиція.

форсувати (фр.) — 1) посилювати, прискорювати, напружувати; 2) військ.: здобувати з боєм позицію противника.

форт (фр.) — порівняно велике замкнене укріплення постійного типу.

фортепіано (іт.) — клявішний музичний інструмент, винайдений в 1711 р. фльорентійським майстром Кристофорі; види ф. — рояль і піяніно.

фортифікація (лат.) — галузь військо-

во-інженерної справи, що має завданням укріплювати місцевість; * система укріплень.

фортуна (лат.) — за ім'ям давньоримської богині сліпого випадку (щастя і нещастя) — випадкове сліпе щастя.

форум (лат.) — * місце виступів, висловлювань, змагання.

фосфор (гр.) — хем.: елемент (знак Р, порядкове число 15), зустрічається в декількох видозмінах (жовтий, червоний, фіялковий); сполуки фосфору мають широке застосування у піротехніці, текстильній промисловості і медицині, а також у сільському господарстві (як добриво).

фотографія (гр.) — 1) спосіб відтворювати зображення предметів з допомогою світлочутливих платівок або плівок, на які хемічно діють світлові промені, що йдуть від даних предметів; 2) зображення одержане таким способом, світлина, знятка; 3) * майстерня, де виготовляється світлини; **фототерапія** — світолікування, лікування світлом; **фототехніка** — техніка фотографічного виробництва.

фраґмент (лат.) — відламок, уривок (напр., уцілілий лишок якогось твору малярства, архітектури, скульптури, рукопису і т. ін.); * уривок твору; **фраґментарний** — уривочний.

фраза (гр.) — 1) закінчений зворот мови; * речення; 2) муз.: всякий окремий, відносно закінчений музичний зворот; **фразеологія** — 1) частина лінґвістики, що вивчає готові, стійкі звороти мови, які не можуть бути дослівно перекладені іншою мовою; 2) сукупність зворотів, характеристичних для даної мови; 3) * набір порожніх фраз, пустомельство; **фразер** — людина, що вживає голосних, але беззмістовних слів і фраз; пустомеля; **фразувати** — 1) ясно, чітко й виразно вимовляти кожне слово фрази; 2) в музиці — під час виконання, чітко виділяти частини, з яких складається ритм.

фракція (лат.) — 1) члени політичної партії, що є депутатами парляменту або місцевого управління, об'єднані в окрему групу для організованого переведення політики своєї партії; 2) частина політичної партії, з відмінними від основної лінії партії поглядами (поборює ту лінію, але залишається в лавах партії).

франко (іт.) — комерційний термін, що означає, що певна частина видатків щодо транспортування або навантаження товару покривається за рахунок продавця і не оплачується покупцем.

фреска (іт.) — розпис стін водяними фарбами по свіжо накладеній штукатур-

ці (аль-фреско); * твір, виконаний цією технікою.

фривольний (лат.) — легковажний, несором'язливий, малопристойний.

фронт (лат.) — 1) військ.: лицевий (передній) бік строю або бойового розміщення військ; 2) сукупність наземних збройних сил, розміщених на театрі військовіх дій (протилежне — запілля); 3) вище оперативне об'єднання — група армій під начальством одного командувача; 4) * ділянка політичної, культурної, соціяльно-економічної або громадської боротьби; **фронтальний** — лобовий, скерований лицем вперед; ф-на атака — атака у фронт противника.

фузія (лат.) — злиття докупи (напр., двох або декількох приватних підприємств).

фундамент (лат.) — основа (будівлі); * основа, опора; уґрунтування; **фундаментальний** — основний, солідний, кріпкий.

функція (лат.) — діяльність, обов'язок, праця; призначення; * мат.: залежна змінна величина, що змінюється мірою зміни іншої величини; **функціонувати** — діяти, бути в дії, працювати; виконувати обов'язки; **функціонер** — активний працінник, активіст.

фунт (нім.) — міра ваги; англійський торговельний фунт дорівнює — 453,6 гр.

фурія (лат.) — за ім'ям давньоримських богинь пімсти; * злослива, сварлива жінка.

фурор (лат.) — голосний успіх; захоплене схвалення.

Х

халат (араб.) — широке й довге хатнє вбрання.

халтура (гр.) — невміло і недбало виконувана культурна праця; **халтурити** — робити халтуру; **халтурник** — особа, що халтурить.

хамелеон (гр.) — ящуруватий плазун, що змінює колір шкіри відповідно до оточення, освітлення та ступеня подразнення; * особа, що змінює свої переконання залежно від обставин.

хан (тюрк.) — титул тюркських володарів.

хаос (гр.) — міт.: ще не зформований і не впорядкований стан матерії (перед створенням нинішнього всесвіту); * безладдя, безголов'я; **хаотичний** — що має характер хаосу.

характер (гр.) — своєрідні й притаманні психічні риси, вдача; * показові риси взагалі; **характеристика** — опис ха-

рактеру; **характеризувати** — визначати, виявляти суть; **характеристичний** — властивий, притаманний; **характерний** — що має гостро означений характер; **характерник** — особа, що начебто володіє якоюсь надлюдською силою (напр., може замовляти кулі); **характерологія** — наука про людський характер.

харем і **гарем** (араб.) — жіноча частина мешкання (при полігамії).

хартія (лат.) — писемний акт зверхньої влади, що стверджує чиїсь (переважно політичні) права.

хемія (єгип.) — наука про ознаки, склад та зміни речовин; **хемік** — фахівець із хемії; **хемічний** — стосовний або належний до хемії; **хемікалії** — хемічно важливі речовини (переважно вироблені фабричним способом).

херувими (гебр.) — янголи, належні до одного з вищих янгольських санів.

химера (гр.) — мітична потвора (складена з частин тіла лева, кози й гадюки); * фантазія, примха; **химерний** — що містить необмежені фантазії й примхи; **химерник** — особа з химерною вдачею; **химерувати** — поводитись як химерник.

хіромантія (гр.) — ворожіння за рисами долоні; **хіромант** — фахівець із хіромантії.

хірургія (гр.) — відділ медицини, що

займається операціями та перев'язками; **хірург** — фахівець із хірургії.

хлор (гр.) — хем.: елемент, знак Cl, порядкове число 17; зеленавожовтий газ, важчий за повітря і отруйливий; вживається в фотографії і для дезинфекції; **хлороформ** — органічна сполука, широко вживана для наркози.

холера (гр.) — гостра інфекційна хвороба шлунку й кишок, здебільшого з дуже швидким смертельним кінцем; **холерик** — особа вразливої вдачі, з гострими, але легко змінними почуттями; **холеричний** — подібний до холерика.

хорал (лат.) — церковний хоровий спів (часто в супроводі органа).

хореографія (гр.) — мистецтво балету та мімічного театру.

хрестоматія (гр.) — збірник уривків з творів кращих письменників для навчальних цілей.

хром (гр.) — хем.: елемент, знак Cr, порядкове число 24; дуже твердий ясносірий металь; вживається в металюргії та фарбарстві; * шкіра оброблена хромовими солями; **хромолітографія** — літографічний спосіб друкування кількома фарбами.

хроніка (гр.) — літопис; * відділ актуальних подій (в журналі); **хроніст** — автор хроніки-літопису; **хронікер** — жур-

наліст, що веде відділ хроніки; **хронікальний** — що має характер хроніки (в обох значеннях); **хронічний** — довготривалий або час до часу повторний (насамперед про хвороби); **хронологія** — наука про числення часу (як астрономічного, так і історичного); **хрономет(е)р** — дуже точний пружиновийн годинник.

хуліган (ірл.) — вуличний скандаліст, батяр, ракло.

Ц

цезаризм (лат.) — державний устрій, що сполучає необмежену владу монарха з зовнішньо-демократичними формами правління; французький ц. — бонапартизм; **цезаропапізм** — державний устрій, в якому необмежений монарх є разом з тим і головою церкви (напр., у Візантії).

целібат (лат.) — безженність, безшлюбність (насамперед стосовно до духівництва).

ценз (лат.) — розмір майна, рівень освіти та інші обставини, наскільки вони в деяких державах дають більші права на виборах до парляменту; **цензура** — урядова контроля всяких друкованих творів; **цензурний** — дозволений цензурою; * пристойний; **цензурувати** — здійснювати цензуру; **цензор** — особа, що цензурує.

цербер (гр.) — міт.: триголовий пес, що стереже вхід до підземного царства мертвих; * лютий і невблаганний придверник.

церемонія (лат.) — обрядова сторона офіційних свят, приймань тощо; * перебільшена чемність; **церемоніял** — сукупність приписів щодо церемоній; **церемоніяльний** — стосовний або належний до церемонії; **церемонний** — схильний до церемоній; * занадто манірний.

цех (нім.) — 1) середньовічна професійна організація ремісників для охорони монопольного становища свого ремесла та для взаємодопомоги; 2) відділ на фабриці, де виробляється певна продукція; * всяка замкнена й претенсійна фахова організація (включно з мистецькими, літературними, академічними).

цивільний (лат.) — громадянський; * не військовий; **цивіліст** — фахівець із цивільного права; * не-військовик; **цивілізація** — сукупність технічно-культурних досягнень для підвищення матеріяльного добробуту; **цивілізувати** — запроваджувати цивілізацію; **цивілізатор** — особа, що цивілізує.

цикл (гр.) — коло (споріднених явищ, наук тощо); **циклічний** — 1) що рухається за колом; 2) що належить до того самого циклю; **циклон** — повітряний

вир, що повстає навколо місця з низьким атмосферичним тиском.

цинізм (гр.) — морально-філософічне вчення, що обстоювало переваги суто «природнього» (тобто некультурного) життя; * безсоромність, демонстративна непристойність; **цинік** — прихильник цинізму (в обох значеннях); **цинічний** — що має характер цинізму (в обох значеннях).

циркуляр (лат.) — обіжник; **циркуляція** — круження, рух за колом.

цитаделя (іт.) — невелике, але особливо міцне укріплення посередині фортеці.

цитувати (лат.) — наводити (текст); **цитата** — наведений текст.

Ч

чардаш (мад.) — мадярський народній танець.

чек (англ.) — писане розпорядження банкові про видачу або переказ певної суми грошей з поточного рахунку особи, що підписала чек.

чемпіон (англ.) — переможець у змаганні за першість у спорті; **чемпіонат** — змагання за першість у спорті.

чичероне (іт.) — провідник, що дає пояснення туристам під час огляду визначних місць, музеїв і т. ін.

Ш

шабльон (фр.) — зразок, за яким масово виготовляється речі; * раз на завжди прийнятий зразок, який сліпо наслідується; утерта форма вислову, думки і т. ін.

шанс(а) (фр.) — імовірність або можливість успіху, здійснення чогось.

шантаж (фр.) — вимагання шляхом залякування і погроз оголошення компромітуючих поступків або документів; **шантажувати** — вимагати в когось гроші, майно шляхом шантажу; **шантажист** — людина, що займається шантажем, вимагач.

шарада (фр.) — загадка, в якій загадане слово ділиться на частини, при чому кожна з них складає самостійне слово, яке потрібно відгадати згідно з указаним значенням.

шаржа (фр.) — зображення чогось у підкреслено викривленому, карикатурному виді; **шаржувати** — перебільшувати, зображувати у викривленому або карикатурному виді, впадати в шарж.

шах (перс.) — титул володаря Ірану; **шахи** — поширена фіґурна гра; * **«шах!»** — оголошення безпосереднього нападу на короля противника.

шедевр (фр.) — зразковий твір мистецтва, архітвір.

шеф (фр.) — начальник, голова підприємства або установи.

шик (фр.) — показна розкіш і елеґанція.

шилінґ (англ.) — англійський гріш ($^1/_{20}$ фунта стерлінґів).

шифр (фр.) — 1) умовна система таємного письма; 2) початкові літери імен власних, переплетені у вигляді узору; **шифрувати** — писати шифром, умовним способом.

шквал (голл.) — раптовий сильний подув вітру, що триває короткий час.

шкіпер (голл.) — 1) керівник судна, командир вантажного корабля; 2) завідувач корабельним майном і матеріяльним постачанням військового корабля.

шлюза (нім.) — 1) рухливі ворота, що будуються в греблях для затримання або пропуску води мірою потреби; 2) споруда для переведення кораблів з одного водного простору в другий, з відмінним від першого рівнем води; **шлюзувати** — 1) переводити (кораблі) крізь шлюзу; 2) споруджувати шлюзи на ріках для полегшення судноплавства.

шлюпка (голл.) — веслярський човен, що висить на покладі корабля і спускається у випадку потреби на воду; * в широкому розумінні — веслярське суд-

но з міцнішим, ніж у звичайних човнів, корпусом.

шляфрок (нім.) — хатній халат.

шовінізм (фр.) — почуття надмірної національної гордости, зарозумілости і ненависти до іншого народу; плекання національної виключности і вищости; агресивна політика провідної верстви (напр., московських комуністів), спрямована на підкорення і пригнічення інших народів; **шовініст** — прихильник шовінізму; **шовіністичний** — що стосується до шовінізму, властивий йому.

шок (фр.) — вдар (переважно душевний); **шокувати** — ставити когось в незручне становище своєю поведінкою, недотриманням загальноприйнятих норм пристойности.

шпада (іт.) — довгий тонкий і прямий меч (яким лише колють).

шпалери (іт.) — 1) ряди військ по боках путі проходження особи, якій віддають вони військову почесть; 2) ряди підстрижених кущів або дерев по боках доріжки.

шпиг(ун) (іт.) — таємний агент, що збирає важливі державні, військові, економічні й інші секретні відомості для держави, яка його післала; **шпигунство** — діяльність шпигуна.

шрифт (нім.) — 1) тип накреслення літер; 2) типографічний матеріял у вигляді літер, розділових, математичних і інших знаків, що застосовується до набору.

штаб (нім.) — орган управління військами, що допомагає командирові з'єднання виконувати поставлені перед ним завдання; генеральний ш. — найвищий штаб збройних сил держави; * організаційний осередок взагалі.

штамп (іт.) — 1) металева форма, а також інструмент для виготовлення (шляхом штампування, висікання, тиснення) якихсь деталів машин або виробів; 2) відбитка штемпеля; 3) шабльон, трафарет.

штандарт (іт.) — 1) кавалерійський і фльотський прапор; 2) династичний прапор монарха.

штат (нім.) — 1) самоуправна державно - територіяльна одиниця у федеральних республіках Америки (США, Мехіко, Венесуеля, Бразілія); 2) (також стат) — затверджений відповідними органами кількісний склад співробітників якоїсь установи з визначенням посад і місячних платень.

штемпель (нім.) — прилад з опуклим зворотнім зображенням якогось малюн-

ку або напису, що служить для одержання відбитки, для накладання печатки, клейма; * печатка, клеймо, знак.

штепсель (нім.) — ел.: пристосування для тимчасового приєднання до електричної мережі переносних апаратів (настільних ламп, телефонів, нагрівальних приладів і ін.).

штиль (нім.) — мор.: спокій на морі, безвітря.

штольня (нім.) — гірн.: горизонтальний або похилений підземний шахтовий хід, що має безпосередній вихід на поверхню землі і призначений для обслуговування підземних робіт.

штопор (нім.) — 1) ґвинтовий прилад для відкривання пляшок; 2) авіяц.: стрімкий рух літака вниз по ґвинтовій лінії.

шторм (голл.) — велика буря на морі (швидкість вітру більша за 8 балів або 15 м. в секунду).

штраф (нім.) — адміністративне або судове покарання в формі грошевого стягнення.

штрих (нім.) — риска, лінія.

штурм (нім.) — військ.: приступ, атака (проти укріплень або опірного пункту ворога); **штурмувати** — робити штурм.

штурман (голл.) — фахівець щодо водіння кораблів або літаків; веде курс, відзначає рух судна і т. ін.

шулер (нім.) — професійний картяр, що шахрує під час картярської гри.

Ю

ювелір (голл.) — 1) майстер, який виготовляє вироби із шляхетних металів та коштовного каміння; 2) продавець таких виробів.

ювілей (лат.) — святкування роковин діяльности якоїсь особи або установи, або ж роковин якоїсь події; **ювіляр** і **ювілят** — особа або установа, чий ювілей святкується.

ю**нґа** (нім.) — мор.: підліток на кораблі, який готується стати матросом і навчається морської справи; також молодший матрос.

юриспруденція (лат.) — правознавство, сукупність наук про право; сукупність знань, що стосуються до норм права та їх практичного застосування; **юридичний** — що стосується до правознавства, правничий; ю-на особа — особа, організація або установа, що має право володіти майном, вести різні справи, складати умови.

юрисдикція (лат.) — підсудність; право переводити суд, а також ціле коло справ,

що підлягають компетенції даної установи; **юстиція** (лат.) — 1) правосуддя; 2) система судових установ; судове відомство; **юрист** — людина з правничою освітою, правник; практичний діяч в галузі права.

Я

яґташа (нім.) — мисливська торбинка для дичини.

янкі (англ.) — глузлива назва для американців.

яничари (тур.) — турецькі вояки (за султанських часів), що виховувалися з полонених християнських дітей; * національні зрадники.

ясир (тур.) — полон, неволя.

яхта (англ.) — мор.: судно довільного типу, розміру й форми, але переважно невелике, для спорту й морських прогулянок; **яхтклюб** — громадська спортова організація водяного спорту (вітрильного, веслярського, моторового).

НАЙБІЛЬШ УЖИВАНІ ЧУЖОМОВНІ ВИРАЗИ Й РЕЧЕННЯ

Ad calendas Graeceas —
ад календас ґрекас (лат.) — «(відкладати щось) до грецьких календ» **(календи** — назва першого дня місяця в давніх римлян, але в греків «календ» не було) — те саме, що й «на турецький великдень».

Ad hoc —
ад гок (лат.) — «(саме) для цього» (про доказ, постанову, закон і т. ін., що складені заради певного одиничного випадку).

Ad majorem Dei gloriam —
ад майорем деі ґльоріам (лат.) — «заради більшої слави Божої» (гасло єзуїтів).

Ad patres —
ад патрес (лат.) — «(вирушити) до батьків», тобто померти.

A la lettre —
а ля летр (фр.) — «за літерою», тобто літерально, буквально.

Alea jacta est —
алеа якта ест (лат.) — «жереб кинуто» (вислів Юлія Цезаря, коли він, перейшовши з військом прикордонну річку

Рубікон в Італії, розпочав тим самим громадянську війну проти сенату римського, що призвела його до диктатури і трагічної смерти).

All right —
ол райт **або** оррайт (англ.) — «все гаразд» (вислів згоди або задоволення).

Alma mater —
альма матер (лат.) — «годувальниця-мати» (вживається шанобливо, або й іронічно, про ту вищу школу, в якій хто навчається).

Alter ego —
альтер еґо (лат.) — «другий я» (вживається про чийогось найближчого довіреного й заступника).

A propos —
а пропо (фр.) — «доречі».

Arbiter elegantiarum —
арбітер елеґанціарум (лат.) — «суддя в питаннях елеґанції» (знавець або законодавець мод).

(Argumentum) ad hominem —
(арґументум) ад гомінем (лат.) — «(доказ) до людини», тобто уґрунтований не фактами, а розрахунком на почуття та інші особисті властивості переконуваної особи.

Argumentum e(x) silentio —
арґументум е(кс) сіленціо (лат.) — «до-

каз із мовчання» (порівн. «мовчання — згода»).

Au courant —
о куран (фр.) — «в біжучому, поточному», тобто в курсі справ чи то відомостей.

Audiatur et altera pars —
авдіатур ет альтера парс (лат.) — «нехай буде вислухана і друга сторона» (на суді, в суперечці, дискусії тощо).

Bête noire —
бет нуар (фр.) — «чорна тварина», тобто всім неприємна або ненависна особа.

Bona fide —
бона фіде (лат.) — «з доброю совістю», тобто цілком щиро, без лихого заміру.

Ça ira —
са іра (фр.) — «це піде!» — це вдасться (рефрен бойової пісні з доби Французької революції).

Carpe diem —
карпе дієм (лат.) — «лови день», тобто користайся з кожної нагоди для втіхи (цитата з давньоримського поета Горація).

Carte blanche —
карт блянш (фр.) — «біла картка», тобто необмежена можливість вибору, необмежене уповноваження.

Casus belli —
казус беллі (лат.) — «привід до війни»

— достатня причина для одвертої ворожнечі.

Ceteris paribus —
цетеріс парібус (лат.) — «при інших рівних (умовах)», тобто при збереженні всіх умов, крім однієї (зазначеної вище).

Cherchez la femme —
шерше ля фам (фр.) — «шукайте жінку» (вираз переконання, що в основі якоїсь таємниці лежить любовна пригода).

Circa (скорочено **ca.**) —
цірка (лат.) — «приблизно» (вживається лише перед числами).

Clara pacta faciunt amicos —
кляра пакта фаціунт амікос (лат.) — «ясні угоди роблять (сторони) друзями» (гасло щирости й точности в міжнародніх та інших договорах).

Conditio sine qua (non) —
кондіціо сіне ква (нон) (лат.) — «умова, без якої ні», тобто цілком невідмінна умова.

Contradictio in adjecto —
контрадікціо ін ад'єкто (лат.) — «суперечність у доданому», тобто самоочевидна внутрішня суперечність (напр., «совєтська демократія»).

Corpus delicti —
корпус делікті (лат.) — «склад злочину, склад правопорушення».

Coup d'état —
ку дета (фр.) — «державний переворот».

Cum grano salis —
кум ґрано саліс (лат.) — «з зернятком соли», тобто з застереженням, не без іронії.

Curriculum vitae —
куррікулюм віте (лат.) — «перебіг життя», тобто стислий життєпис.

Da ist der Hund begraben —
да іст дер гунд беґрабен (нім.) — «ось де закопана собака», тобто — от у чому розгадка справи.

De gustibus non est disputandum —
де ґустібус нон ест діспутандум (лат.) — «про смаки не слід сперечатись».

Dei gratia —
деі ґраціа (лат.) — «з Божої ласки» (про володарів).

De mortuis aut bene aut nihil —
де мортуіс авт бене авт нігіль (лат.) — «про мертвих (слід казати) або добре, або нічого».

De te fabula narratur —
де те фабуля нарратур (лат.) — «про тебе історію розповідається», тобто сказане натякає саме на тебе.

Deus ex machina —
деус екс махіна (лат.) — «Бог з машини» — особа чи обставина, що з'являється раптом і надає цілій справі зовсім не-

сподіваного звороту (вираз на основі сценічної техніки давньогрецького театру).

Divide et impera —
дівіде ет імпера (лат.) — «роз'єднуй і пануй» (політична засада всякого імперіялізму).

Dixi —
діксі (лат.) — «я (все) сказав (що слід)», тобто скінчив промову.

Dixi et animam levavi —
діксі ет анімам леваві (лат.) — «я висловився і (тим) полегшив (собі) душу».

Dolce far niente —
дольче фар ніенте (іт.) — «солодке нічогонероблення» (вживається здебільшого іронічно).

Dominus nobiscum —
домінус нобіскум (лат.) — «Господь з нами!» — тобто за нас.

Do ut des —
до ут дес (лат.) — «я даю (тобі), щоб і ти (мені щось) дав» (те саме, що й «рука руку миє»).

Dulce et decorum est pro patria mori —
дульц-ет декорум ест про-патріа морі (лат.) — «солодко і почесно вмерти за батьківщину» (цитата з давньоримського поета Горація, гасло героїчного патріотизму).

Dura lex, sed lex —
дура лекс, сед лекс (лат.). — «суворий закон, але — закон».

Enfant terrible —
анфан террібль (фр.) — «жахлива дитина», тобто особа, що своєю щирою (або й робленою) наївністю ставить присутніх у немиле становище.

En flagrant délit —
ан фляґран делі (фр.) — «на гарячому порушенні», тобто на місці і в момент злочину (схопити).

Eo ipso —
ео іпсо (лат.) — «тим самим», тобто саме з тієї причини.

Ergo —
ерґо (лат.) — «отже» (вживається в докладній арґументації).

Errare humanum est —
ерраре гуманум ест (лат.) — «помилятись — річ людська».

Est modus in rebus —
ест-модус ін-ребус (лат.) — «є міра в речах», тобто для всього є міра (цитата з давньоримського поета Горація).

Et cetera —
ет цетера (лат.) — «і таке інше» (скорочено: et cet.).

Ex cathedra —
екс катедра (лат.) — «з катедри», тобто цілком офіційно, прилюдно і з повним авторитетом.

Ex nihilo nihil —
екс нігільо нігіль (лат.) — «з нічого ніщо (не вийшло, не виходить, не вийде)» — цитата з давньоримського поета Лукреція.

Ex officio —
екс оффіціо (лат.) — «з обов'язку (службового»).

Feci, quod potui —
феці, квод потуі (лат.) — «я зробив (все), що міг» (цитата з давньоримського поета Верґілія).

Festina lente —
фестіна ленте (лат.) — «поспішай поволі», тобто не квапся.

Fiat justitia, pereat mundus —
фіат юстіціа, переат мундус (лат.) — «нехай відбудеться правосуддя, (хоча б від того) світ загинув!»

Force majeure —
форс мажьор (фр.) — «сила більша», тобто непереможна (про т. зв. «незалежні обставини»).

Grand merci —
ґран мерсі (фр.) — «дуже дякую».

Gratis —
ґратіс (лат.) — «безплатно, безкоштовно, даром».

Hannibal ante (або **ad) portas —**
«Ганнібаль анте (або ад) портас (лат.) — Ганнібаль (вже) перед брамою (або біля

брами) (Риму)» — позначення крайньої небезпеки (бо за 2. пунійської війни між Римом і Картагеною картагенський полководець Ганнібаль підійшов з військом, 211 р. перед Р. Х., під самі мури Риму).

Homo homini lupus —
гомо гоміні люпус (лат.) — «людина для людини вовк» (вислів англ. філософа Гобза).

Homo novus —
гомо новус (лат.) — «нова людина», тобто вискочень.

Honoris causa —
гоноріс кавза (лат.) — «заради пошани» (про почесне звання, зокрема про почесно наданий науковий ступінь); скорочено: h. c.

Horribile dictu —
горрібіле дікту (лат.) — «страшно вимовити».

Ibidem —
ібідем (лат.) — «там само» (при посиланнях у цитатах); скорочено ib. або ibid.

Ignoramus et ignorabimus —
іґнорамус ет іґнорабімус (лат.) — «не знаємо і не знатимемо (про речі недосяжні розумові людському).

In corpore —
ін корпоре (лат.) — «в повному складі».

Inde ira —
інде іра (лат.) — «звідти гнів» (про справжню причину гніву, іронічно).

In medias res —
ін медіяс рес (лат.) — «в середину справи», тобто (говорити) без вступних фраз, безпосередньо до діла.

In spe —
ін спе (лат.) — «в надії (а ще не в дійсності)».

In statu nascendi —
ін стату насценді (лат.) — «в стані народження (виникання, утворення)».

In statu quo (ante) —
ін стату кво (анте) (лат.) — «в тому самому стані, що (й попереду).

In usum delphini —
ін узум дельфіні (лат.) — «для вжитку дофіна (престолонаслідника в кол. французькому королівстві)», тобто для юнацтва.

In vino veritas —
ін віно верітас (лат.) — «у вині правда», тобто чарка розв'язує язик.

Item —
ітем (лат.) — «так само, рівнож».

Juste-milieu —
жюст мільйо (фр.) — «золота середина».

Laissez faire, laissez passer —
лесе фер, лесе пасе (фр.) — «дайте роби-

ти, дайте проходити» (гасло ліберальної економіки 19. віку, що заперечувала право державної влади втручатись у розвиток промисловости та торгівлі).

Last, but not least —
ляст, бат нот ліст (англ.) — «останнє (за переліком), проте не найменше».

Loco citato —
льоко цітато (лат.) — «в (уже) наведеному місці» (при посиланнях у цитатах); скорочено: l. c.

Magister dixit —
маґістер діксіт (лат.) — «вчитель (так) сказав» (про посилання на чийсь авторитет, іронічно).

Manu facta manu delabuntur —
ману факта ману делябунтур (лат.) — «рукою зроблене рукою й нищиться» (про перевагу духу над матеріяльною силою).

Manu propria —
ману пропріа (лат.) — «рукою власною, власноручно» (здебільшого про письмо).

Mauvais genre —
мове жанр (фр.) — «лихі маніри», тобто невиховано, несмачно.

Mea culpa —
меа кульпа (лат.) — «провина — моя».

Memento mori —
мементо морі (лат.) — «пам'ятай про смерть!»

Mens sana in corpore sano —
менс сана ін корпоре сано (лат.) — «здоровий дух — у здоровому тілі».

Modus vivendi —
модус вівенді (лат.) — «спосіб життя», тобто задовільні або прийнятні для обох сторін умови чи умовини.

Motu proprio —
моту пропріо (лат.) — «рухом власним», тобто з власної ініціятиви.

Mutatis mutandis —
мутатіс мутандіс (лат.) — «по переведенні належних змін».

Nec (або non) plus ultra —
нек (або нон) плюс ультра (лат.) — «так, що далі нема куди» (про крайності).

Noblesse oblige —
ноблес обліж (фр.) — «шляхетність зобов'язує (до шляхетної поведінки)».

Nolens volens —
ноленс воленс (лат.) — «хоч-не-хоч».

Nomina sunt odiosa —
номіна сунт одіоза (лат.) — «імена викликають ненависть», тобто краще не називати імен (іронічно).

Non multa, sed multum —
нон мульта, сед мультум (лат.) — «не багато (різних речей), але багато чого (про одну річ)» — слід знати, висловлювати і т. ін.

Omnia mea mecum porto —
омніа меа мекум порто (лат.) — «все мое ношу зі мною» (про розумове, духове багатство, якого не можна загубити).

Opus (скорочено **op.**) —
опус (лат.) — «твір» (переважно музичний).

O tempora, o mores —
о темпора, о морес (лат.) — «о часи, о звичаї!» (вигук римського промовця Цицерона, на означення крайнього морального обурення).

Panem et circenses
панем ет цірценсес (лат.) — «хліба і видовищ!» (вимога римського простолюддя за доби імперії, яке одержувало мінінум харчів майже безкоштовно і розважалось цирковими виставами).

Panta rhei —
пантарей (гр.) — »все тече» (вислів давньогрецького філософа Геракліта, в сенсі змінности всіх природніх явищ).

Par excellence —
пар екселянс (фр.) — «переважно, найвищою мірою».

Pater familias (або **familiae**) —
патер фаміліас (або фамілие) (лат.) — «батько родини» (вживається здебільшого жартівливо або іронічно).

Pater patriae —
патер патріе (лат.) — «батько батьків-

щини» (в давньому Римі почесний титул, дарований за врятування держави).

Pereat —
переат (лат.) — «нехай він згине!»

Pereat mundus, fiat justitia —
переат мундус, фіат юстіціа (лат.) — «хай гине світ, (але) правосуддя (все таки) повинно статись!»

Per fas et nefas —
пер фас ет нефас (лат.) — «(всіма) правдами й неправдами».

Persona grata —
персона ґрата (лат.) — «особа мила», тобто популярна, улюблена в певному колі.

Petitio principii —
петіціо прінціпіі (лат.) — «прагнення засади», тобто висновок із такого твердження, яке само ще треба попереду довести.

Pia desideria —
піа дезідеріа (лат.) — «побожні побажання (і нічого більш)».

Point d'honneur —
пуен доньор (фр.) — «справа чести».

Post factum або post festum —
пост фактум (або пост фестум) (лат.) — «після події», «після свята», тобто запізно.

Post hoc, ergo propter hoc —
пост гок, ерґо проптер гок (лат.) — «пі-

сля цього, значить із причини цього» (іронічно).

Primus inter pares —
прімус інтер парес (лат.) — «перший між (засадниче) рівними».

Pro domo sua —
про домо суа (лат.) — «за свою хату», тобто в своє власне виправдання.

Pro et contra —
про ет контра (лат.) — (докази) «за і проти».

Profession de foi —
професйон д'фуа (фр.) — «(грунтовне) переконання», моральне «вірую».

Pro forma —
про форма (лат.) — «заради форми», тобто лише формально, про око людське.

Pro memoria —
про меморіа (лат.) — «для пам'яті» (нотатка, довідка, меморандум).

Propria manu —
пропріа ману (лат.) — «рукою власною» (про підпис або рукопис).

Quand même —
кан мем (фр.) — «все ж таки», тобто за всяких обставин, не зважаючи ні на що.

Quantité négligeable —
кантіте негліжабль (фр.) — «незначна (не гідна уваги) величина».

Qui pro quo —
кві про кво (лат.) — «хто замість кого»,

тобто плутанина, непорозуміння (між особами).

Qui vivra verra —
кі вівра верра (фр.) — «хто буде живий — побачить», «поживем — побачимо».

Quod erat demonstrandum —
квод ерат демонстрандум (лат.) — «що й належало довести» (формула наприкінці арґументації).

Quod licet Jovi, non licet bovi —
квод ліцет йові, нон ліцет бові (лат.) — «що дозволено Юпітерові — не дозволено бикові», тобто не всі мають право однаково поводитись (Юпітер — володар богів у давньоримській мітології, що подеколи з'являвся на землі у вигляді бика).

Quosque tandem —
квоскве тандем (лат.) — «доки ж нарешті (надуживатимеш ти наше терпіння)?» (початок промови римського оратора Ціцерона проти змовника Катіліни).

Quo vadis? —
кво вадіс? (лат.) — «камо (куди) грядеши?» (слова апостола Петра до Ісуса Христа, що з'явився йому у видінні — вживається на означення конечности остаточного вибору).

Raison d'être —
резон детр (фр.) — «рація (або підстава) існувати (для чогонебудь)».

Reductio ad absurdum —
редукціо ад абсурдум (лат.) — «доведення до безглуздя» (через виявлення абсурдних висновків із основного твердження).

Repetitio est mater studiorum —
репетіціо ест матер студіорум (лат.) — «повторювання є мати (тобто джерело) науки».

Requiescat in pace —
реквіескат ін паце (лат.) — «хай спочиває в мирі» (надмогильний напис).

Res nullius —
рес нулліус (лат.) — «нічиє, нікому не належне майно».

Respective (скорочено **resp.**) —
респектіве (лат.) — «зглядно», «відносно».

Salus publica suprema lex —
салюс публіка супрема лекс (лат.) — «громадська безпека — найвищий закон».

Sancta sanctorum —
санкта санкторум (лат.) — «святая святих», тобто те, що найсвятіше.

Savoir-vivre —
савуар вівр (фр.) — «вміння жити» — такт і пристойність.

Sans façon —
сан фасон (фр.) — «без церемоній, невимушено».

Sapienti sat —
сапієнті сат (лат.) — «для розумного досить (того, що вже сказано)».

Se non e vero, e ben trovato —
се нон е веро, е бен тровато (іт.) — «якщо це й неправда, то (принаймні) добре вигадано».

Sic —
сік (лат.) — «(саме) отак» (ставиться в дужках після наведення чужого вислову, що викликає подив або іронію).

Sic transit gloria mundi —
сік трансіт ґльорія мунді (лат.) — «так минає слава (цього) світу» (вживається здебільшого іронічно).

Sine ira et studio —
сіне іра ет студіо (лат.) — «без гніву й пристрастей», тобто несторонниче.

Sint ut sunt aut non sint —
сінт ут сунт авт нон сінт (лат.) — «хай будуть, як є, або ж не будуть (зовсім)» (відкидання компромісових, половинчастих змін).

Sit tibi terra levis —
сіт-тібі терра левіс (лат.) — «хай земля буде тобі легкою» («земля тобі пером!»).

Sit venia verbo —
сіт веніа вербо (лат.) — «нехай простять

вислів», тобто — вибачте за вираз, з дозволу сказати.

Si vis pacem, para bellum —
сі віс пацем, пара беллюм (лат.) — «якщо хочеш миру, то готуйся до війни» (принцип запобіжних озброєнь).

S. O. S. —
ес о ес (англ. скорочення з „save our souls" — сейв ауе совлз) — «рятуйте наші душі!» — вживаний у мореплаванні та літунстві сиґнал про аварію і вкрай небезпечне становище.

Standard of life —
стендарт оф лайф (англ.) — «життєвий рівень».

Statu quo (ante) —
стату кво (анте) (лат.) — те саме, що й **in statu quo (ante).**

Sui generis —
суі ґенеріс (лат.) — «свого роду, своєрідний».

Summum jus summa injuria —
суммум юс сумма ін'юрія (лат.) — «найвище право — найвища кривда (коли його застосовується суто формально)».

Sursum corda —
сурсум корда (лат.) — «догори серця!» (виклик підбадьорення).

Suum cuique —
суум куікве (лат.) — «кожному своє» (здебільшого іронічно).

Tabula rasa —
табуля раза (лат.) — «чиста дошка (для письма)», тобто цілковита необізнаність у чомусь.

Taedium vitae —
тедіум віте (лат.) — «огида до життя», «життєва перевтома».

Tarde venientibus ossa —
тарде венієнтібус осса (лат.) — «тим, хто запізно приходить, (лишаються самі тільки) кістки».

Tempi passati —
темпі пассаті (іт.) — «минулі часи» (іронічно).

Terra incognita —
терра інкоґніта (лат.) — «невідома земля», тобто щось комусь зовсім невідоме.

Tête-á-tête —
тетатет (фр.) — «(розмова) один на один».

Timeo Danaos (et dona ferentes) —
тімео данаос (ет дона ферентес) (лат.) — «боюсь данайців, навіть коли вони несуть подарунки» (вислів недовіри до ворожих підступів, вжитий в «Енеїді» римського поета Верґілія, в оповіданні про те, як данайці здобули місто Трою за допомогою начебто подарованого велетен-

ського дерев'яного коня, в якому заховались були їхні вояки).

Tour de force —
тур д'форс (фр.) — «виявлення сили», тобто «надзвичайний фокус, трюк».

Tutti quanti —
тутті кванті (іт.) — «всі, скільки є», тобто — і такі інші (іронічно).

Ubi bene, ibi patria —
убі бене, ібі патріа (лат.) — «де добре, там і батьківщина» (іронічно).

Ultima ratio —
ультіма раціо (лат.) — «останній (крайній) арґумент» (здебільшого про застосування сили).

Urbi et orbi —
урбі ет орбі (лат.) — «місту (Римові) і всесвітові», тобто — звертаючись до всіх людей.

Vae victis —
ве віктіс (ла.) — «горе переможеним!» — бо вони, мовляв, природньо позбавлені всяких прав (вживається іронічно).

Veni, vidi, vici —
вені, віді, віці (лат.) — «я прийшов, побачив, переміг» (вислів Юлія Цезаря про одну з його перемог — вживається на означення блискавичного успіху).

Via —
віа (лат.) — «шляхом (через)» (при детальнішому означенні адреси).

Via facti —
віа факті (лат.) — «шляхом чину» — вчинком, без ніякого формального права.

Vice versa —
віце верса (лат.) — «зворотньо, навпаки»

Viribus unitis —
вірібус унітіс (лат.) — «об'єднаними (спільними) силами» (гасло колишньої держави Габзбурґів).

Vis major —
віс майор (лат.) — те саме, що й **force majeure.**

Volens nolens —
воленс ноленс (лат.) — те саме, що й **nolens volens.**

Vox populi vox Dei —
вокс популі вокс деі (лат.) — «голос народу — голос Божий» (гасло демократії).

1.00